

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET

ÉVKÖNYVE

AZ 1943. ÉVRE

SZERKESZTETTE

SZABÓ T. ATTILA

IGAZGATÓ-TAG

KOLOZSVÁR, 1944

KIADJA AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET

Melléklet
az ERDÉLYI MÚZEUM
1944. évi 1—2. számához

Jelentés az Erdélyi Múzeum-Egyesület 1943. évi működéséről

Isten iránti mélységes hálával kell visszatekintenünk az EME nyolcvannegyedik esztendejére, mely mint a felszabadulás utáni harmadik munkaév, újabb jelentős eredményekkel gazdagította az Egyesületnek maholnap évszázados történetét. Míg világszerte az emberi élet alapjainak szörnyű rombolása és pusztulása folyt, addig Egyesületünk életében éppen az elmúlt évben sikerült hosszú, keserves évtizedek harcai után új és biztos alapokat lerakni, s e szilárd alapokon megint egyre teljesebb felvirágzás felé vinni a magyar tudományosság és közművelődés ügyét Erdély annyit szenvedett s ma is kettészakított-ságban szenvedő földjén.

Mi, akik elejétől kezdve vagy legalább is a későbbi években tanúi voltunk az EME ellen állandóan megújuló ellenséges támadásoknak, s akik közvetlenül vagy közvetve kivettük részünket az EME fennmaradásáért vívott küzdelmekből, nem tagadhatjuk, hogy az Egyesület elmúlt évi eseményei közül a m. kir. államkincstárral több, mint háromnegyedszázada kötött szerződés megújítását s jogi helyzetünknek ebből folyó megnyugtató tisztázását tartjuk a legjelentősebbnek. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztériummal talán túlságosan is hosszan tartó tárgyalások után, 1943. június hó 9-én az igazgatóválasztmány végre végleges formában tárgyalhatta meg a megkötendő szerződést, melyet aztán a június hó 27-re összehívott rendkívüli közgyűlés egyhangúan határozati erőre emelt, a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr pedig a m. kir. államkincstár képviselőjében 79.183—1943. IV. 3. sz. alatt jóváhagyott. A szerződés teljesen a legutóbbi negyedszázad tanulságai alapján készült, s ha Isten ezután is kegyelmesen megóv a körülöttünk pusztító háború rémségeitől, akkor biztosan remélhetjük, hogy a szerződés az Egyesület életében új virágzási korszak kezdetét jelenti.

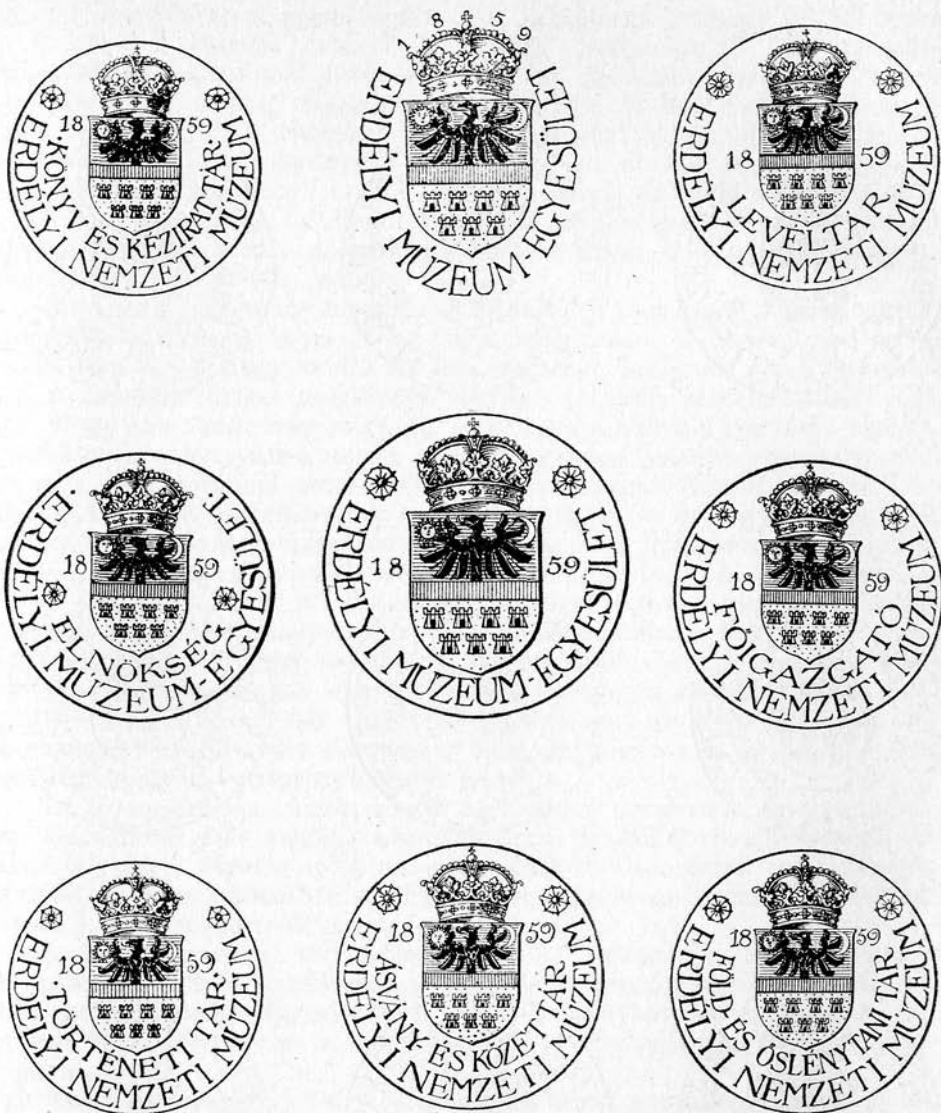
A legteljesebb elismeréssel kell megemlékeznünk arról a messzemenő jóindulatról, mellyel DR. SZINNYEI MERSE JENŐ m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr a szerződés egész ügyét kezelte s végső és egyben kedvező megoldáshoz segítette. Nagy szolgálatokat tett az államkincstár és az Egyesület érdekeinek összeegyeztetése terén az EME egykori tudományos tisztviselője, ma a kultuszminisztériumban az országos múzeumi ügyek kiváló főnöke, DR. SCHNELLER VILMOS miniszteri tanácsos úr. És nem utolsó sorban legyen szabad rámutatnom arra a fáradhatatlan ügybuzgalomra, mellyel BÁRÓ JÓSIKA JÁNOS elnök és GRÓF BÁNFFY MIKLÓS alelnök urak minden egyes alkalmat megragad-

tak a szerződés megújításával kapcsolatban az Egyesület érdekeinek legteljesebb érvényesítésére.

A szerződéskötés munkálataival egyidejűleg végeztük el alapszabályaink korszerű módosítását, s ha legfelső jóváhagyása késik is, mégis valójában elvileg teljesen, sőt gyakorlatilag is sok tekintetben már a módosított alapszabályok határozzák meg az Egyesület életét és minden irányú munkásságát. Az alapszabályok módosítása alkalmával a közgyűlés az Egyesület és a Múzeum jelvényéül Erdély fejedelmi koronás címerét választotta. E jelvény alapján készítette el az igazgatóválasztmány felkérésére K. SEBESTYÉN JÓZSEF heraldikus, rendes tag az Egyesület minden szerve pecsétnyomójának művészi rajzát. Ezzel a kilencedik évtizedben járó Egyesületnek végre egységesen használt, művészi kivitelű jelvénye lett. E jelvényt az igazgatóválasztmány határozata értelmében az Egyesület minden kiadványán is a hivatalosan megállapított alakban alkalmazni kell.

A szerződés megújítása és az alapszabályok módosítása kézzelfoghatóan kedvező hatással volt az Egyesület múlt évi munkásságára, mert az 1942. év munkájában tapasztalt egyre nagyobb lendület az 1943. év folyamán öröndetesen tovább fokozódott, s az Egyesület szervei szinte kivétel nélkül nagyobb arányú munkásságról számolhatnak be 1943 végén, mint 1942. évi jelentéseikben.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület által fenntartott és a m. kir. államkincstárral kötött szerződéssel a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem használatába és kezelésébe bocsátott Erdélyi Nemzeti Múzeum tárainak anyaga az év folyamán rendszeresen végzett gyűjtő, kutató munka, a nagyértékű vásárlások, valamint az egyéni és családi letétek folytán jelentősen gyarapodott. A gyűjtő és kutató munkából mindegyik tár kivette a részét, de mégis külön ki kell emelnünk az e téren kimagasló eredményekkel dicsekvő Levéltár, a Történeti tár és a Növénytár munkásságát. Levéltárunk egész Erdély területén tovább folytatta a magánlevéltárak számbavételét, s a már korábban számbavettekkel együtt való gondviselését és védelmét. A Történeti tár nagyjelentőségű ásatásai perdöntő jelentőségű régészeti eredményeket hoztak legalább is Észak-Erdély vonatkozásában a dák római folytonosság elméletével szemben. A Növénytár gyűjtőmunkájának méreteire a legjellemzőbb adatként arra a 128 napra hivatkozhatunk, melyet a tár tudományos személyzete igazgató-professzorával együtt a terepen töltött. Vásárlásaink közül itt csak a három legjelentősebbet említjük meg: a Néprajzi tár több, mint 10.000 pengő összegért megvásárolta az Erdélyi Kárpát-Egyesület néprajzi gyűjteményét, az Állattár egy 6000 darabból álló rovargyűjteményt szerzett meg 2500 pengőért, végül a Könyv- és Kézirattár egy 10.000 pengő értékű több, mint 13.000 kötetből és értékes folyóiratanyagból álló magánkönyvtárral gyarapodott az év folyamán. Végül öszinte örömünkre szolgál, hogy ebben a beszámolóban is számot adhatunk Erdély legnagyobb közgyűjteményének egy nagyértékű adomány folytán történt újabb gyarapodásáról: DR. BEREI Soó Rezső egyetem ny. r. tanár, a Növénytár igazgatója a múzeumalapító ősohhoz méltó nagylelkűséggel az Erdélyi Nemzeti Mú-

Az Egyesület jelvényeként használt Erdély címerének leírása

Vörös keskenypólyával osztott pajzs felső, kék mezejében, a pólyából jobbra-tekintő, vörös nyelvét kiöltő, fekete sas növekedik; e mező felső jobbszögében sugaras, arany naparc-, balszögében pedig telő, ezüst holdsarló lebeg. Alsó, arany mezejében hét — hárommós pártázatú, félköríves fekete kapuval ellátott — vörös várbástya lebeg két sorban, a felső sorban négy, az alsóban pedig három. A pajzs peremén zárt, fejedelmi korona nyugszik.

K. Sebestyén József leírása.

zeum Növénytárának ajándékozta örök tulajdonul mintegy 50.000 lapra és 15.000 aranypengő értékre becsülhető herbáriumát. Az igazgatóválasztmány az adományozót az Erdélyi Múzeum-Egyesület örökös igazgatótagjai sorába választotta. Ugyancsak itt kell megemlékeznünk arról is, hogy NÉHAI SEPRÓDI JÁNOS kolozsvári református kollégiumi tanárnak, kiváló zenetudósnak az özvegye az év folyamán lettbe helyezte férjének rendkívül értékes kéziratanyagát és zenetörténeti könyvtárát. A felsoroltakon kívül még nagyon sok letétbehelyezés és adományozás történt, ezekről azonban a nyomtatásban is megjelenő tárigazgatói jelentések adnak számot.

A táruk gyűjteményanyagának állandó gyarapításával párhuzamosan folyt a régebbi és az új anyag feldolgozása. Külön ki kell emelnünk itten azt a nagyvonalú rendező munkát, melynek eredményeképpen a Levéltár óriási gyűjteményanyaga teljesen áttekinthetővé vált, úgy, hogy most már még nagyobb erővel folyhatnak a rendezés részletmunkálatai, amelyeknek terén szintén egészen jelentős eredményeket ért el a tár. Örömmel vette tudomásul az igazgatóválasztmány a Történeti tár egyik legértékesebb gyűjteményének, az éremgyűjteménynek befejezéshez közeledő újrendezését és átnézeti leltárának elkészítését. A többi tár rendezőmunkálatai is zavartalanul folytak, kivéve az Ásvány- és Közettárat és a Föld- és Őslénytárat. Az első állandó személyzeti nehézségekkel küzdve végzi a megszállás okozta károk és rongálások eltüntetésére irányuló munkáját, az utóbbi pedig lehetetlen elhelyezése miatt még hozzá sem foghatott az anyagát hozzáférhetővé tevő rendezéshez. Mindkét tár ügyét több ízben is szóvátette az igazgatóválasztmány az illetékes főhatóság előtt, de különösen az utóbbi tárat illetőleg teljesen eredménytelenül.

Itt a megszállás okozta károk és hiányok kérdésével kapcsolatban őszinte hálával kell megemlékeznünk arról a 60.000 pengő összegű államsegélyről, melyet a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium az 1943. évre is biztosított az Egyesület részére az utóbbi két évtized okozta károk és hiányok pótlására.

A tárukban folyó tudományos munka értékét mutatják végül a szerkesztésükben és kiadásukban megjelenő, országos, sőt külföldi viszonylatban is tekintélyes folyóiratok, kiadványsorozatok. E téren különösen a Növénytár és a Történeti tár dicsekedhetik szép eredményekkel.

Nagy nehézséget jelentett táraink életében a múzeumi tisztviselők számának a minimumra csökkenése, illetőleg egyes tárukban a teljes hiánya. Ezen az állapoton kívánt változtatni az igazgatóválasztmány akkor, amikor terjedelmes beadvánnyal fordult a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úrhoz, névszerinti javaslatot téve a múzeumi tisztviselők létszámának kiegészítésére. Az év utolsó napjaiban a minisztériumtól nyert értesülés szerint egy-két múzeumi állás kivételével a többi az igazgatóválasztmány előterjesztésének megfelelően betöltik. Ezzel kapcsolatban szükségesnek tartjuk megállapítani, hogy bár mindegyik tár gondját szíven viseli az igazgatóválasztmány, de mégis a legnagyobb aggodalommal az erdélyi múlt írott emlékeit őrző Levéltár

helyzetét figyeli, mivel itten KELEMEN LAJOS múzeumi és levéltári főigazgató úr nyugalomba vonulása óta egyetlen tényleges múzeumi tisztviselő sincsen. Bár a főigazgató úr nélkülözhetetlensége miatt nyugdíjazása után is megbízást kapott a Levéltár vezetésére, s munkakörét ma is nagy kedvvel s töretlen szellemi és testi erővel látja el, mégis mind az Egyesületre, mind a főigazgató úrra nézve megnyugtató volna, ha végre az igazgatóválasztmány részéről kiszemelt kiváló fiatal tudós kinevezést nyerne a Levéltárhoz. A múzeumi tisztviselők sorából az év folyamán kivált lemondás folytán GYÖRBÍRÓ JENŐ könyvtári gyakornok, nyugdíjazás folytán pedig NYÁRÁDY E. GYULA, a Növénytár múzeumi igazgatójára. GYÖRBÍRÓ JENŐ lemondásának indokait ismerve, az igazgatóválasztmány már lépéseket tett visszanyerésére, DR. NYÁRÁDY E. GYULA múzeumi igazgatóúr nyugalomba vonulását pedig, szolgálati éveinek nagy számára való tekintettel, tudomásul vette. E helyen is a legnagyobb elismeréssel kell megemlékeznünk tárigazgatójával, DR. BEREI SOÓ REZSŐ egyetemi ny. r. tanárral együtt kiadott, több mint 600 lap terjedelmű Kolozsvar és környéke flórája című világviszonylatban is jelentős botanikai monográfiájáról. E mű méltóképpen örökíti meg a szerzők, s köztük a NYÁRÁDY E. GYULA nevet is az EME történetében.

A táraokról szóló beszámolóink befejezéseként jelentjük, hogy a Könyv- és Kézirattár, valamint a Történeti tár legértékesebb gyűjteményanyagát a légítámadások veszélyére való tekintettel teljesen biztos helyre szállítottuk. A visszamaradt anyag szükségóvhelyre szállítása is megtörtént. Ezzel kapcsolatban szükségesnek tartjuk annak bejelentését, hogy a Levéltár anyaga is — a kutatómunka zavartalanságának biztosításával — gondos csomagolásban óvóhelyre került. Nem hallgathatjuk el azonban azon aggodalmunkat, hogy óvóhelyeink szükségóvhelyek, s közülük is pl. a Történeti, Néprajzi és Művészeti tár óvóhelyei teljes mértékben nélkülözik a Tudományegyetem Gazdasági Hivatalának a mai időktől megkövetelt gondos intézkedéseit. A természettudományi táruk helyzete még rosszabb, úgy hogy igazgatóik jegyzőkönyvre vétették, hogy semmi felelősséget sem vállalnak táraik légi támadások folytán keletkező káraiért. Az igazgatóválasztmány éppen ezért a legsürgősebben szakbizottságot küld ki a táruk légoltalmi biztonságának felülvizsgálatára, s ennek eredményeképpen igyekszik megtenni a legszükségesebb intézkedéseket.

A táraokban tapasztalható élénk munkásság jellemezte ebben az évben a szakosztályok életét is. Az a több mint negyven tudományos szakülés, melyet a szakosztályok közül az Orvostudományi hétről-hétre, a többi pedig havonként tartott, nemcsak számával, hanem tárgyánál fogva is kétségtelen bizonyítéka annak az élénk és magas színvonalú tudományos életnek, amely az Egyesület keretein belül folyik, amely a szellemtudományok és természettudományok minden ágára kiterjed. E nagyarányú munkáról tesznek bizonyosságot a szakosztályok folyóiratai is, amelyek ebben az évben a Természettudományi és Matematikai Szakosztály újra megindult folyóiratával, a Múzeumi Füzetekkel gyarapodtak. Az Erdélyi Múzeum, az Orvostudo-

mányi Szakosztály Értesítője és a Múzeumi Füzetek kiadása a nyomdai előállítás egyre súlyosbodó nehézségei következtében nagy anyagi áldozatot követelt a szakosztályoktól és az Igazgatóválasztmánytól, fokozott odaadást a szerkesztőktől. A szakosztályok a hagyományokhoz híven több előadással vettek részt az Egyesület tizennyolcadik, ez alkalommal Besztercén október 5—7. napján rendezett vándorgyűlésén. Az Orvostudományi Szakosztály itt is sikerült másfélnapos orvosi továbbképző előadásorozatot tartott. A vándorgyűléssel kapcsolatban a Levéltár Beszterce-Naszód vármegye területére levéltárvizsgáló bizottságot küldött ki, s ennek munkáját látva, az igazgatóválasztmány határozatilag kimondta, hogy a jövőben minden vándorgyűlés alkalmával lehetővé teszi a levéltárkutató bizottság munkáját a vendéglátó város vármegyéjének területén. A besztercei vándorgyűlés sikeres megrendezéséért illesse köszönet Beszterce város egész magyar társadalmát, de elsősorban a vármegyéje szellemi életének ügyét példásan szívén viselő DR. GR. BETHLEN BÉLA főispán urat. A vándorgyűlés emlékkönyve DR. BIRÓ VENCEL egyetemi ny. r. tanár úr, az Egyesület főtitkárának szerkesztésében előreláthatólag a szokott időben, a folyó év tavaszán jelenik meg.

Jelentésünk befejezésében röviden összefoglaljuk az Egyesület igazgatásának és egyesületi életének fontosabb eseményeit és adatait. Az elnökség tagjai közül elhunyt SZABÓ MÁRTON bankigazgató, az Egyesület pénztárosa és MERZA GYULA ellenőr, az Egyesület alapítótagja. Erdemeiket jegyzőkönyvileg megörökítette, emléküket kegyelettel őrizi az igazgatóválasztmány. Az elhunyt pénztáros utódjául az igazgatóválasztmány SIPOSS ISTVÁN rendes tagot, az Erdély Kereskedelmi Bank igazgatóját jelölte, aki addig is, míg megválasztásáról az ez évi rendes közgyűlés dönt; a legnagyobb odaadással és szakértelemmel látja el munkakörét. A szakosztályok közül mindössze a Jog-, Közgazdaság- és Társadalomtudományi Szakosztály elnökségében történt változás. Itt ugyanis másirányú elfoglaltságára hivatkozva lemondott DR. MARTONYI JÁNOS egyetemi ny. rk. tanár, szakosztályi titkár, s utódjául a szakosztályi közgyűlés egyhangúan DR. NAGY LÁSZLÓ törvényszéki bírót választotta meg. A lemondott titkár azonban, mint szakosztályi szerkesztő, továbbra is szoros kapcsolatban marad a szakosztállyal, az új titkár személyén keresztül pedig a szakosztály és a bírói testület között mélyülhet el örvendetesen a kapcsolat. Az igazgatóválasztmány örökös tagjainak sora, mint már fennebb említettük, DR. BEREI SOÓ REZSŐ egyetemi ny. r. tanár, tárzigazgató úrral gyarapodott. Az igazgatóválasztmány választott tagjai közül az év folyamán lejárt mandátumú hét tag szabályszerűen lemondott, s részben újraválasztás, részben választás folytán a következő hét tag választatott meg az 1943-tól 1946-ig terjedő ülésszakra: DR. BARÁTH BÉLA, VITÉZ DR. BOGA ALAJOS, GÁLFFY ZSIGMOND, DR. KRISTÓF GYÖRGY, MÁRTON ÁRON, VÁRI ALBERT és DR. VÉKÁS LAJOS.

Az Egyesület tagjainak száma ebben az évben is örvendetesen nőtt, úgy, hogy az 1943. év végén 1113 pontosan nyilvántartott igazgató-, alapító- és rendes tagja van az Egyesületnek. A tagokkal való kap-

esolatot minden rendelkezésünkre álló eszközzel igyekeztünk a lehető legközvetlenebbé tenni. Új és a mai viszonyokhoz képest pontos címtárat állítottunk össze, kiadványainkat minden olyan tagnak megküldöttük, aki pontosan teljesítette a tagsággal járó kötelezettségeket, közgyűlési és vándorgyűlési, valamint szakosztályi meghívóinkat minden érdekelt tagnak eljuttattuk, az Egyesülettel való szellemi kapcsolat erősítése céljából pedig a nyomdai nehézségek ellenére is újra megindítottuk évkönyveink sorozatát, és minden tagnak megküldöttük a DR. SZABÓ T. ATTILA igazgatótag szerkesztésében megjelent 1942. évi Évkönyvet. Ugyanő volt szíves gondoskodni az 1942. évi dési vándorgyűlés tudományos és nyomdatechnikai szempontból egyaránt értékes emlékkönyvének szerkesztéséről. Illesse ezért a legteljesebb elismerés és köszönet. A tagokkal való kapcsolat elevenné tételének eredményeként az EME 1943. folyamán megint megérte azt, ami a megszállás éveiben annyiszor jelentett számára erkölcsi elégtételt: az Erdélyi Múzeum-Egyesület tagjává lenni nem kellemetlen társadalmi kényszert jelent, hanem megtiszteltetést. Erre mutat tagállományunk ezévi tetemes növekedésén kívül a tagdíjak befizetése terén elért kiváló eredmény is. Itt azonban rá kell mutatnunk arra a tervszerű munkára is, melyet új pénztárosunk többek között a tagdíjak beszedése terén is kifejtett. Mondanunk sem kell, hogy a jelenlegi évi 10 pengő tagsági díj még felét sem teszi ki a tagilletményként juttatott kiadványok és folyóiratok előállítási árának. Ennek ellenére sem zavarjuk meg a tagok és az Egyesület most felmelegedő viszonyát a tagdíj összegének felemelésével abban a reményben, hogy e nélkül is megteremthetjük az Egyesület és szerveinek fenntartásához szükséges anyagi alapokat.

Ebben az évben Kolozsvár városa mint az Egyesület igazgatótagja 1200 pengő adománnyal támogatta az Egyesületet, a tagok közül DR. SZABÓ T. ATTILA igazgatótag 200 pengő befizetésével növelte alapítványa értékét. Ők, valamint az a nagyszámú adakozó, aki táraink és szakosztályaink kérésére járult hozzá az Egyesület céljainak megvalósításához, fogadják e helyről is legőszintébb köszönetünket. A névszerint itt fel nem sorolható adakozók nevét a tár igazgatói és szakosztályi jelentések örökítik meg.

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak az Egyesület iránt ez évben is megnyilvánuló figyelme jeleként a besztercei vándorgyűlésen a miniszter úr képviselőjében LOVAG YBL ERVIN miniszteri tanácsos úr vett részt, és üdvözölte az Erdélyi Múzeum-Egyesületet, valamint Beszterce-Naszód megye magyarságát és nemzetiségeit. A m. kir. államkincstárral megkötendő szerződést tárgyaló igazgatóválasztmányi ülésen ugyancsak a kultuszminisztérium részéről DR. SCHNELLER VILMOS miniszteri tanácsos úr vett részt. E látogatásokon kívül is számtalan alkalom nyílt arra, hogy a kultuskormányzat részéről a legjobb indulat megnyilvánulását tapasztaljuk az Egyesület irányában, s a most már szerződésileg is tisztázott viszony alapján bizonyosak vagyunk, hogy a még függőben levő tisztviselői állások, valamint nem megfelelő elhelyezésű táraink kérdése a folyó évben kedvező elintézést nyer.

Örömmel említjük meg végül azt, hogy a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemmel nemcsak a szerződés alapján, hanem ezen messze túlmenően, a közös cél és a közös szolgálat szellemében a legjobb testvéri viszonyban állunk, s minden reményünk megvan arra nézve, hogy a használatába és kezelésébe bocsátott múzeumi táruk érdekében a jövőben még fokozottabb mértékben tesz meg minden tőle telhetőt. Ugyanez a szívéllyesség fűzi egyre szorosabbra az Egyesület és az Erdélyi Tudományos Intézet viszonyát is. A közös nagy szolgálat szellemében több alkalommal eredményesen fogtunk össze közvetlenül és közvetve szakosztályainkon és tárainkon keresztül is. Hisszük, hogy a jövőben még több alkalom nyílik a máris örvendetes együttműködés még nagyobb mértékű elmélyítésére. S a személyes és a célkitűzésből származó kapcsolatok erős szálai kötnek össze székelyföldi testvérintézményünkkel, a Székely Nemzeti Múzeummal is. A mi múzeumi és közművelődési céljainkat székelyföldi viszonylatban velünk karöltve munkáló intézmény igazgatóságának és tisztviselőinek tudományos munkássága éppen úgy hozzájárul különösen Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztályunk és az Erdélyi Múzeum eredményesebb működéséhez, mint ahogy az Erdélyi Tudományos Intézet tagjai is előadásaikkal és közleményeikkel szorosan hozzákapcsolódnak Egyesületünk e két szervének munkásságához. A legeszményibb együttműködés ez, s éppen ezért Egyesületünk őszintén kívánja, hogy a Székely Nemzeti Múzeum is mihamar jusson túl mai nehézségein, s még nagyobb erővel szolgálhassuk együtt az erdélyi múzeumi gondolatot, valamint a magyar tudományosság és közművelődés ügyét Erdély földjén.

Az 1943. év eseményeire visszatekintve még meg kell állapítanunk azt is, hogy ha ebben az évben sikerült közelebb vinnünk a magyar népszéles rétegeihez az erdélyi múzeumi gondolatot, s a Múzeum és fenntartó Egyesülete tudományos munkájának népszerűsített eredményeit, ebben igen nagy szerepe volt az erdélyi magyar sajtónak, itt is elsősorban a Kolozsvárt megjelenő *Ellenzéknek* és *Keleti Újságnak*, valamint fióklapjaiknak. De köszönet illeti a *Magyar Távirati Irodát* is, melynek tudósítója a vándorgyűlés mindhárom napjáról részletes tudósítást küldött budapesti központjának, s így — nagynehezen — sikerült bejutnunk a fővárosi sajtó Erdéllyel szemben meglehetősen közömbös lapjaira is.

Befejezésül tisztelettel jelentem, hogy az igazgatóválasztmány az év folyamán hat ízben tartott ülést, s ezeken 211 jegyzőkönyvi számú ügyet intézett el. Az elnöki iroda iktatókönyve 681 darab elintézett ügyiratot tüntet fel.

Jelentésem szíves tudomásulvételét kérve, maradok

Kolozsvár, 1944. évi február hó 1.

mély tisztelettel

NAGY GÉZA
titkár

Jelentés

a Könyv- és Kézirattár 1943. évi munkálatairól

A háborús idők szelleméhez híven legelőször azt jelentem be, hogy legnagyobb értékeinket a Régi Magyar Könyvtár unicumait, dísműveink és kézirattárunk ritkaságait az év folyamán teljesen bombabiztos és nedvességmentes óvóhelyre szállítottuk. Ezeknek kiválasztása a legnagyobb körültekintéssel és gondossággal történt. Minden darabot külön-külön vízhatlan papírba csomagoltunk és erre a célra készített bádogládákba tettünk, ezeket pedig leólmozva faládákba helyeztük. A ládák tartalmáról jegyzék készült; ebből egy példány az anyaggal maradt, egyet Elnökségünknek küldtünk, egy pedig irattárunkban helyeztetett el. Az itt említett óvóhely Kolozsvár területén kívül van, és sajnos, csak korlátolt befogadó képességű; ebben köbméterenként előírt mennyiségű anyag volt elhelyezhető. Ez az anyag természetesen a háború tartama alatt hozzáférhetetlen.

Egyéb féltett értékeinket könyvtárunk „szükségóvóhelynek“ nevezhető légmentes óvóhelyén helyeztük el teljesen rendezett állapotban úgy, hogy az a kutatók számára bármikor hozzáférhető.

Könyvtárunk évenkénti leglényegesebb gyarapodását, a budapesti királyi főügyészség köteles példányait ebben az évben vitéz Balogh Ignác főkönyvtárnok és Reischel Artur alkönyvtárnok vette át. Ennek a terjedelmes anyagnak átvételére mindig az év utolsó negyedében kerülhet sor, feldolgozásával tehát jelentéstételünk idejére nem készülhetünk el teljesen. Így a kimutatásunkban feltüntetett számok (l. l. sz. mell.) gyarapodásunkat nem mutatják ki teljesen.¹

Folyóirat-állományunkat ebben az évben vétel útján is jelentékenyen gyarapítottuk. Ennek magyarázata nem a pénzhiány, hanem főként az, hogy közvetlenül eszközölt külföldi megrendeléseink eredményesebbnek és biztosabbnak bizonyultak, mint az előbbi években könyvkereskedők által közvetített rendeléseink.

Legszámottevőbb és egyszersmind legértékesebb gyarapodásunkat az özv. DR. SZEREMLEI LAJOSNÉ rákoshegyi lakostól 10.000 pengős értékben megvásárolt magánkönyvtár képezi. Ez a könyvtár az eladó néhai férjének, egy könyveket szerető műgyűjtőnek volt a tulajdona, éppen ezért nem szakkönyvtár hanem vegyes anyagú. A könyvek igen nagy része 1918 utáni eredetű, tehát könyvtárunk húsz évi hiányának pótlását segíti elő. Tekintélyes része szépirodalmi mű belföldi és külföldi íróktól, azonban nagyon sok történelmi, természettudományi, társadalomtudományi, nyelvészeti, földrajzi, hittudományi s másfajta könyv és folyóiratot tartalmaz; igen értékes sorozatok, gyűjteményes művek, lexikonok vannak közöttük. A könyvtár anyaga 13.158 kötet és körül-

¹ Itt kell megjegyezni, hogy múlt évi jelentésem mellékletei évkönyvünkből rajtunk kívül álló okokból kimaradtak. Ezt a hiányt igyekeztem pótolni most, midőn gyarapodásunk kimutatásakor a tavalyi adatokat is feltüntettem.

belül 400 újság kivágatból áll. Ebből 1917 utáni 5.320 kötet, 1917 előtti 7.838 kötet. Rendkívül értékes az 1914—1920-as világháború háborús irodalma és az akkori politikai viszonyokra vonatkozó irodalmi termékek összesen 1.009 kötetben, valamint az 1800-as évek közepére eső többszáz elsőkiadású magyar könyvsorozata. — A hírlap- és folyóirat anyagban 140-féle hírlap és folyóirat van és ebből kétharmadrész esik a forradalom és a forradalmat követő román megszállás idejére. A könyvtár megszerzését dr. SCHRIDDE ÉVA egyetemi könyvtári segédőr éber figyelmének és érdeklődésének köszönhetjük, az átvétel fáradságos munkája és az anyag Kolozsvárra szállítása MONOKI ISTVÁN egyetemi könyvtárigazgató érdeme.

Könyvtárunk kéziratára az 1943. évben igen keveset gyarapodott, mindössze 11 művel, ugyanannyi kötetben, ebből 6 kötet ajándék volt, 5 kötetet pedig vásároltunk.

A Kézirattár újjárendezésének s a kézirati anyag korszerű és a tudományos kutatás szempontjainak megfelelő új leíró katalógusa elkészítésének munkálatai, melyek a kézirattár igen fontos és már halaszthatatlan feladatkörét és célkitűzéseit képezték és az elmúlt év végén szép reményekkel megindultak, sajnos, a mostoha idők következtében teljesen megszakadtak. Az év első felében a munkát többször megzavarta a kézirattár anyaga egy részének a könyvtár egyéb múzeális jellegű különgyűjteményeinek ritkaságaival együtt az imént említett légtalmi megóvásra való elhelyezése és az ezzel kapcsolatos lajstromok elkészítése. Az év második felében, a nyári szabadságok után a kéziratár munkássága véglegesen megszakadt, miután eddigi öre, aki az összes munkákat egymaga végezte, szolgálati érdekből a könyvtár más osztályán nyert beosztást, ami egész munkaidejét lefoglalja. Így a kéziratár további működése mindössze abban nyilvánul meg, hogy a keresett kéziratok használatba való kiadásában és visszavételében a kutatók rendelkezésére áll. Az 1943. évben 18 különböző kutató összesen 225 kéziratot használt.

Térképtárunk gyarapodása 332 mű, 793 darabban; ebből 321 mű 598 darabban kötelempéldány, 5 mű 61 darabban ajándék; 6 mű 134 darabban vásárlás. A Térképtár anyaga jelenleg 6.881 darabból áll. A gyűjtemény 26 legértékesebb térképét óvóhelyen őrizzük. Az évi gyarapodás fel van dolgozva és hozzáférhető.

A könyvkötés adatai 1943. évben. Bekötöttet 2.190 drb. 4.872 pengő 98 fillér értékben. Beszámoltuk a 312.366 számtól 327.910 számig, 15.544 művet 15.980 kötetben. Behelyettesítve 417 mű 547 kötetben. Összesen 15.961 mű 16.527 kötetben.

Az ajándékozók névsora 1943-ban: 1. Besztercei ügyészség 29, 2. Budapesti ügyészség 13.546, 3. Dési ügyészség 22, 4. Kalocsai ügyészség 17, 5. Kolozsvári ügyészség 180, 6. Nagyváradai ügyészség 49, 7. Rimaszombati ügyészség 18, 8. Ungvári ügyészség 64, 9. Zilahyi ügyészség 49, 10. Acta Scien. Szerk. Bizottság 26, 11. Ambrus 29, 12. Dr. Balogh Ernő 38, 13. Dr. Ing. Bierbauer Virgil 14, 14. Dr. Barsi Rónay Jenő 164, 15. Embertani Intézet 33, 16. Erdélyi Múzeum-Egyesület Titkársága 191, 17. Erdélyi Szépművészeti Céh 10, 18. Ismeretlen 113,

Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Könyvtárának gyarapodása az 1942—43. évben

A gyarapodás módja	Év	Könyv		R. M. K.		Ösnyomtatvány		Folyóirat		Hírlap		Vegyes nyomtatvány		Térkép		Kézirat		Fénykép	Szín sp	Egylevels	Gyászjelentés	
		mű	köt.	mű	köt.	mű	köt.	mű	köt.	mű	köt.	mű	köt.	mű	köt.	mű	köt.	drb.	drb.	drb.	drb.	
Vétel	1942	1175	1784	2	2	1	1	7	125	—	—	22	68	11	67	17	17	36	—	11	45	
	1943*	604	813	—	—	—	—	61	243	—	—	—	—	10	193	6	6	84	—	6	81	
Ajándék	1942	645	956	1	1	1	1	5	251	—	—	1	29	2	2	17	20	7	4	8	1965	
	1943*	458	605	—	—	—	—	4	164	10	21	12	12	—	—	6	6	13	—	12	3858	
Csere	1942	86	107	—	—	—	—	1	101	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	1943	7	9	—	—	—	—	—	18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Köteles	1942	18569	20496	—	—	—	—	85	806	17	126	103	103	—	—	—	—	—	—	—	34	—
	1943*	12551	13998	—	—	—	—	21	290	6	70	1692	1692	322	649	—	—	—	1466	73	4946	
Összesen:	1942	20475	23343	3	3	2	2	98	1364	17	126	126	200	13	69	31	37	43	4	53	2010	
	1943*	13620	15425	—	—	—	—	86	715	16	91	1704	1704	332	792	12	12	97	1466	91	8885	

* A csillaggal jelzett adatok nem a teljes gyarapodást mutatják, mivel két gyűjtemény beírását a nagy terjedelem miatt az év folyamán nem lehetett befejezni.

19. A M. kir. Ferenc József Tudományegyetem Matematikai és Természettudományi Kara 11, 20. Magyar Tudományos Akadémia 13, 21. Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ 25, 22. Történeti tár 37, 23. Dr. Roska Márton 14, 24. Dr. Sajó Géza 29, 25. Sebestyén József 19, 26. „Szövetség“ 11 mű.

Nagy hálával és köszönettel tartozom a tekintetes Választmánynak és Közgyűlésnek, hogy anyagi hozzájárulásával lehetővé tette az újjászervezéssel kapcsolatosan feltorlódtott sok munka elvégzésére rendkívüli munkaerők felvételét. Évnegyedenként beterjesztett jelentéseimben részletesen kimutattam a teljesített munkát és azt, hogy nem hiába hoztunk áldozatot.

Választmányunk óhajának teljesítéseképpen megfelelő felirati táblával láttuk el a könyvtár épületének bejáratát, mely feltűnően és kifejezően mutatja az Erdélyi Nemzeti Múzeum Könyvtárának jellegét.

Végül meleg köszönetet mondok közönségünknek a fokozódó érdeklődésért, továbbá a könyvtár tisztviselőkarának és egész személyzetének azért a lankadatlan buzgalomért, amellyel szolgálatát ellátta.

Mély tisztelettel kérem jelentésem tudomásul vételét.

Kolozsvár, 1944 január 15-én.

DR. HERPEY ÁRPÁD
könyvtárigazgató

Jelentés

a Levéltár 1943. évi működéséről

A felszabadulás óta eltelt két előbbi esztendőben gyűjteményünk olyan mértékű gyarapodásáról adhattunk számot,* amelyhez csupán a századelő leggazdagabb aratású évei hasonlíthatók. Természetes következménye volt ez részint a gyűjtés húszesztendős kényszerű szünetelésének, részint pedig munkaterületünk szélesítésének. Az elmúlt két év értékes gyarapodása igazolta azt a felismerésünket, hogy Levéltárunknak vállalnia kell az erdélyi magyarság teljes magánlevéltári anyagának tervszerű gondviselését és védelmét. Az eddig sorsukra hagyott, minden védelem nélkül pusztuló iratanyagunk gondozásunkba vonása hatalmas lehetőségeket nyitott meg Levéltárunk előtt, melynek arányai csak most kezdtek volna kibontakozni. Ha tehát idei sáfarkodásunkról számot adva, most mégis a gyarapodás visszaeséséről kell megemlékeznünk, e mögött nem valami váratlan akadály, a munkánkat támogató közhangulat megfordulása, hanem a körülmények diktálta előre megfontolt magatartás keresendő. Levéltárunk gyarapításának régi kipróbált és újonnan építgetett útjai ebben az évben is a tavalyihoz hasonló gazdag eredménnyel kecsegtettek volna, ha kitűzött feladataink sorrendjében a háborús helyzet követelésének megfelelő változtatásokat nem kellett volna végrehajtanunk. Az európai kultúra sokszázados értékei-

* KELEMEN LAJOS ny. főigazgató, a múzeumi levéltár vezetője a Levéltár 1943. évi működéséről az itt közreadott jelentést terjesztette az Igazgatóválasztmány elé.

ben pótolhatatlan károkat okozó háborús pusztítás veszedelme különleges felelősséggel terheli azokat az intézményeket, melyek multunk annyi vészben megtizedelt emlékeit őrzik. A légiháború elfajulása e veszedelmeket annyira közel hozta hozzánk, hogy az őrizetünkben lévő iratanyag biztonságba helyezése minden mást megelőző feladatunk lett. Ezévi munkánk gerincét tehát értékeink biztonságba helyezésének nagy munkája alkotta. Mivel azonban az eddig begyűjtött anyag elhelyezése is komoly nehézségek elé állította a Levéltár és Könyvtár vezetését, egyelőre a gyűjtés szüneteltetését kényszerültünk elhatározni. Bár meg kell vallanunk, hogy a légvédelmi óvintézkedések a Levéltár különben is kicsi személyzetére rendkívüli megterhelést rónak, örömmel számolhatok be arról, hogy a rendező- és gyűjtőmunka a megnehezült körülmények ellenére eredeti célkitűzéseink szerint folytatódhatott.

Levéltárunk megnövekedett feladatai ellátásának személyi feltételei, sajnos, nem mondhatók kedvezőöknek. DEÁK IMRE DR. allevéltárnoknak még 1942 tavaszán Budapestre történt áthelyezése óta a Levéltár ugyanis abba a különös helyzetbe került, hogy bár a Múzeumnak az egyetemtől legfüggetlenebb tára, mindmáig múzeumi tisztviselő nélkül van, s a benne szolgálatot teljesítő mindhárom alkalmazottat az Egyetemi Könyvtárból osztották be ide. Ez a helyzet, éppen mert a tisztviselők nem tekinthetik beosztásukat véglegesnek, kétségtelenül igen hátrányosan fogja éreztetni hatását az annyira szükséges utánpótlás nevelésében. Ebben az évben Levéltárunk ismét kitűnő alkalmazottját veszítette el DR. ENTZ GÉZA könyvtári segédőr személyében. Dr. Entz Géza-t Deák Imre dr. távozása után osztották be szolgálat-tételre az Egyetemi Könyvtárból. Távozása levéltári munkánk szempontjából akkor is érzékeny veszteséget jelent, ha tudjuk, hogy az Erdélyi Múzeum Történeti és Művészeti tárához történt kinevezésével szakképzettségének és érdeklődésének megfelelőbb teret nyert. Elsőrangú képzettsége, hatalmas munkabírása, mozgékony-sága és önzetlen ügyszeretete kiválóan alkalmassá tette őt azoknak a felfokozott teendőknek ellátására, melyeket az átalakulás és újrakezdés évei Levéltárunk minden alkalmazottjára róttak. Agilitása nélkül az alábbi munkák jórésze el sem készülhetett volna, mivel e sorok írójának katonászkodása és tanulmányi szabadsága miatt az év folyamán közel három hónapon át a munkálatok végzése őt terhelte. Amikor újból hangsúlyozni kívánjuk annak az odaadó munkának értékét és nagyságát, amelyet ENTZ GÉZA DR. itteni beosztása alatt végzett, nem mulaszthatjuk el őszinte köszönetünket kefejezni ROSKA MÁRTON DR. professzor úrnak, a Történeti és Művészeti tár igazgatójának, amiért sikerült megtalálnia módját, hogy Entz Géza dr. Levéltárunk személyi ügyeinek megnyugtató rendezéséig egyelőre még gyűjteményünkben teljesíthessen továbbra is szolgálatot.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület megértése ezévből ismét lehetővé tette számunkra, hogy különösebb képzettséget nem igénylő rendezési előmunkálatokhoz történet-szakos tanárjelölteket alkalmazhassunk. Általában négy-hat ilyen ideiglenes munkaerő segítségével sikerült még az óvóhelyre szállítás előtt szinte teljes egészében befejezni azokat a leg-

sürgősebb tömegmunkákat, melyek a végleges rendezés szükséges előfeltételei. Minthogy azonban a további rendezésben már kiegészítő munkatársaink sem nélkülözhetnek bizonyos szakismereteket, ösztől kezdődőleg a csak szabad idejükben dolgozó tanárjelöltek helyett állandó és előképzettséggel rendelkező munkatársakat kívánunk fogalkoztatni. Ezideig ÁRVAY JÓZSEF tanár személyében sikerült olyan állandó segítő-társat kapni, akit a további rendezések során jól használhatunk. A középkori oklevelek regesztrázását folytatva, alapos munkájával céljaink felé az idén is nagy lépéssel közelebb segített bennünket DR. VALENTIN ANTAL ny. könyvtárigazgató úr. Itt kell megemlítenem, hogy e sorok írója a tél folyamán egy hónapig gyűjtötte az anyagot Levéltárunk tervbe vett népiségtörténeti kiadványához a m. kir. Országos Levéltárban őrzött erdélyi guberniumi levéltárban. Ugyancsak őt, erdélyi népiség- és településtörténeti levéltári kutatásokra a bécsi gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézetbe egy esztendei ösztöndíjat nyervén, a V. K. M. egy esztendőre szabadságolta. Minthogy azonban kiutazása katonai szolgálata következtében késedelmet szenvedett, szolgálatait mindezeideig ellátja.

Mint említettük, ezévi munkánk Levéltárunk biztonságba helyezéseinek jegyében folyt le. Még az év első hónapjában elkészült légvédelmi óvóhelyünk, ahová tavalyi jelentésünkben részletezett szempontok szerint kiválasztott állagainkat leszállítottuk. Gondos mérlegelés alapján történt válogatás után kb. 250 folyóméternyi anyagot helyezhettünk el óvóhelyünkön. Minthogy azonban a Levéltár helyiségei a Könyvtár épületének legfelső emeletén, közvetlenül a padlástér alatt vannak, fájdalmas aggodalommal kellett szemlélnünk a raktárunkban hagyott levéltár-részek különösen veszélyeztetett helyzetét. A Könyvtár igazgatóságának különös megértése tette lehetővé számunkra, hogy ezen az aggasztó állapoton a lehetőséghez mérten segítsünk. A Könyvtár áldozatának értékét nagyban növeli, hogy akkor engedett át a Levéltárnak kb. 300 folyóméternyi pole-anyagot, amikor maga is a legnagyobb helyhiánnyal küzdött. Ennek köszönhető, hogy néhány egészen jelentéktelen állagocska kivételével egész levéltárunkat óvóhelyre szállíthattuk. Minthogy most már teljes anyagunk óvóhelyre került, a könnyebb tájékozódás elősegítése megkívánta, hogy az eredetileg különválasztott részek újra együtt helyeztessenek el levéltártörzssükkel. Az egész Levéltár nem kis munkával járó átcsoportosítása révén azonban sikerült ezt is megoldani. Anyagunkat újból úgy állítottuk fel, hogy a kutatás zavartalansága a tisztviselők nagy munkatöbblete árán biztosítva van. Mégis a jövő fogja eldönteni, hogy ez állapot a személyzet mai létszáma mellett meddig lesz fenntartható és hogy a fokozottabb rongálódásnak kitett forrásanyag kémelése milyen mértékben fogja megkövetelni a nem tudományos kutatások ideiglenes korlátozását. Bár ez az újabb helyiség mai állapotában kétségtelenül csupán szükség-megoldásnak tekinthető, anyagunkat azonban mégis hasonlíthatatlanul nagyobb biztonságban tudhatjuk itt, mint a régi helyén. A Könyvtár igazgatóságának magatartásában állandóan örömmel kell tapasztalnunk a levéltári anyag különös becsének átérzését, s ez ad re-

ményt nekünk arra, hogy a jövőben mégis sikerül óvóhelyeinket további áldozatok árán odáig tökéletesíteni, hogy mindazok, akiknek vállát terheli ezeknek a pótolhatatlan kulturális értékek megőrzésének felelősége, nyugodt lelkiismerettel várhassák a bizonytalan jövőndőt és az utókor számonkérését.

Különleges biztonságot igénylő anyagunkból hét ládányit választottunk ki és adtunk át megőrzés végett az illetékeseknek.

Az óvóintézkedésekkel egyidejűleg fokozottabb ütemben folytattuk a tavaly elkezdett rendező munkát. Legsürgősebb feladatnak a több munkást, nagy helyet igénylő és egy-egy levéltárat teljes egészében megmozgató nyers előmunkálatok elvégzését kellett tekintenünk. Az a veszély fenyegetett ugyanis, hogy anyagunknak óvóhelyre szállításával egész levéltárak munkabevétele lehetetlenné és veszélyessé válván, rendezőmunkánk jóidőre megakad. Örömmel kell azonban jelenteniünk, hogy napidíjasaink segítségével ezeket a nagyobb levéltárainkat érintő előmunkálatokat szinte teljes egészükben elvégeztük s a további rendezések zavartalansága biztosítva van.

Rendezőmunkánk ezidén is hármias irányú volt. Kiterjedt a jelzetelt levéltártestek régi rendjének visszaállítására, a missilisek rendezésére és a középkori oklevelek kiemelésére. Levéltárunk egységes, új rendjének kialakítására kezdett átrendezések idei részleteiről az alábbiakban számolhatunk be.

Első helyen kell megemlékeznünk a Jósika-család hitbizományi levéltárában második éve folyó munkáról. Bár végleges rendje kialakításától még mindig messze vagyunk, a levéltár értékre, de mennyiségre nézve is jelentősebb fele teljesen elrendezve már a kutatók kezén forog. Az összekeveredett jelzetelt állagok szétválogatását és elenchusok szerinti csoportosítását ebben az esztendőben befejeztük. A Mikola- és Bethlen-levelek tavaly kialakított csoportja újból jelentősen kiegészült munkánk során előkerült, korábban elveszettek vélt darabokkal, de összeállíthattunk egészen új levéltár-egységeket is. A hitbizományi levéltár rendkívül összetett voltára jellemző módon a tavaly rekonstruált hat levéltár-részen kívül most még öt újabb egységet állíthattunk össze.

Jósika-családot közelebbről érdeklő anyagot ezek közül a Jósika Antal és Jósika János-féle rész tartalmaz. Jósika Antal 22 fasciculusnyi levéltárát részint a XVIII. században, részben pedig 1830 körül regesztrálták. Anyaga szinte teljesen a branyicskai uradalomra vonatkozik. Bár egyes darabok találhatóak benne a dominium megszerzésétől (1595) kezdve, zöme mégis az 1700—1740 közötti évekből való. E levelek főként a Jósika Sámuel és Baranyai Mária, később Orbán Simonné, árvájának, Jósika Lászlónak nagybátyjával, Jósika Zsigmonddal Branyicskáért évtizedeken át folytatott gyámsági perével kapcsolatosak. Belőlük fény derül az uradalom belső viszonyaira, jövedelmezőségére. Másik nagyobb csoportjuk Várfalvára, Alsójárára és a Jósikák egyéb tordamegyei jószágaira vonatkoznak. Jónak látszik itt megemlíteni, hogy ezeknek a birtokoknak leveles-anyaga Jósika László leánya, Mária, Béli Antalné jussán részben a Béli-család bodolai levéltárába

került, s amint arról a tavaly beszámoltunk, jelenleg szintén őrizetünkben található. A levéltárrésznek nevet adó Jósika Antal helyett tehát inkább apjának, Jósika Lászlónak az iratanyagát találjuk ebben a csoportban együtt. Antal jobbára lajstromozatlan hivatali iratokkal van itt képviselve.

Az előbb tárgyaltnak szerves folytatása a Jósika János által saját kezűleg rendezett és regesztrált 139 csomónyi terjedelmes levéltár-rész. Megható az a gondos szeretet, amellyel a magas országos méltóságokat viselő főúr családja leveleinek sorsa iránt viseltetett. A birtokaikra vonatkozó iratanyag összeszedésével, a családját illető levélananyaghoz való jogának következetes érvényesítésével, mint az egész familiáját illető levelek conservatora, ő alkotta meg a Jósika hitbizományi levéltárat. Nem csupán a rokonok kezébe szétkerült levéltárrészeket igyekezett visszaszerezni és gondosan rendeztetni, hanem pihenésre szánt idejében maga is sokat foglalkozott lajstromozatlan levelei rendezésével. Amilyen mintaszerű rendben tartotta hivatali működésével kapcsolatos iratait, éppen úgy akarta 1843 körül magánleveleit elrendezni. Munkáját azonban, sajnos, nem fejezhette be. A darabok csomónkénti ideiglenes jegyzékbe foglalását és sorszámozását még elkészítette, fasciculus-jelzet rávezetésében azonban megakadályozta 1843. március 17-én bekövetkezett halála. Örökösei, minthogy a levéltár így is használható volt, munkáját nem fejeztették be. Idők folyamán azonban különféle rendezési kísérletek folytán az egykori rend teljesen felborult, s a csak numerizált darabok elkerültek egymástól, összevegyültek egyéb regesztrumok anyagával.

Első feladatunk tehát az volt, hogy ebből a szörnyű kaoszból Jósika János jellegzetes, de sokszor alig észrevehetően kicsi jelzetei alapján kiválogassuk az ebbe a levéltárrészbe tartozó iratokat. Csak ennek megtörténte után láthattunk neki, hogy az ideiglenes jegyzékben fasciculusról-fasciculusra ellenőrizve megállapítsuk az egyes iratok hovatartozandóságát. Amikor aztán egy akta eredeti helyét minden kétséget kizáró módon sikerült megállapítani, ellátjuk fasciculus-jelzéssel. E több-ezer darabot számláló csoport helyreállítása ilyen fáradságos és időtrábló munkával, bár ebben az évben is szépen előrehaladt, legfőkébb jövőre készülhet el. Minthogy a levéltárrész rendkívül összetett és igen különböző provenienciájú anyagot tartalmaz, anyagáról csak ezután adhatunk részletesebb tájékoztatást. Jósika János ugyanis a birtokjogait alátámasztó, mindenünnen összeszedett, gyakran már elenchizált levéltárrészekből kiemelt iratokat akarta egységes rendszerbe foglalni. Több darabot lajstromozott át a Kamuti-, Mikola-, Jósika-levelek közül s külön fasciculusként majdnem teljes egészében beolvastotta az apja, Jósika Antal-féle, s a Teleki, Bálinti levéltár-anyagot. A rendezés során ezeket a lajstromozott leveleket kiemeltük s eredeti rendjükbe helyeztük vissza, de a Jósika János-féle levéltárban utaltunk mostani lelőhelyükre. E levelek koráról és tárgyáról most annyit kívánunk előrebocsátani, hogy szórványos korábbi, de csak újkori daraboktól eltekintve, szinte kizárólag a XVIII. századból, illetőleg a XIX. század elejéről valók, s Jósika János birtokai múltját világítják

meg. Az anyja, Teleki Mária és felesége Csáky Rozália jussán elnyert Csáky, Bethlen és Haller birtokokra vonatkozó iratokon kívül valójában itt találhatóak apjának, Jósika Antalnak birtoklevelei is.

A Teleki-levelek Jósika Antalné sz. Teleki Mária Jozefa, Teleki Pál és Haller Borbála leánya, János unokája és a nagy Teleki Mihály fia: Mihály dédunokájával kerültek a Jósika hitbizományi levéltárba 1808 után, amikor Jósika Antalné bátyja, Ferenc, utód nélkül elhalt. E leveleket az átadásakor foglalhatták abba a rendkívül szűkszavú jegyzékbe, mely rendezésünk alapjául szolgált. A lajstromozó ugyanis csak a legfontosabb birtokjogi iratokat látta el jelzettel, a kevesebb érdekűnek minősített iratokat pedig „Hivatalos dolgokról való Levelek, Diaetalia, Processualis Levelek, Tyrozás iránt való Levelek, Gazdasági Dolgok“ és ezekhez hasonló összefoglaló címek alatt csomózta, de nem jelzetelte. Idők folyamán azonban ez a rész is a Jósika János-féle levéltárhoz hasonlóan áldozatául esett a későbbi rendezési kísérleteknek. Számunkra a rendezés egyedül járható útjának itt is csupán az előbbi fáradságos mód maradt. Munkánkat azonban ez esetben még nehezebbé tette, hogy ezek az iratok legnagyobbbrészt sorszámmal sem voltak ellátva. Valójában tehát újrarendezésre volt szükség. Ezt azonban még körülményesebbé tette, hogy a levelek eredeti rendjéhez kellett alkalmazkodnunk. Végül azonban mégis sikerült a 18 csomóból álló régi rendet helyreállítani. Következő lépésként még hátra van, hogy az eredetileg sem lajstromozott jelentős irattömeget beleillesszük a most már világosan látszó rendszerbe. Ez a munka is befejezéshez közeledik, bár az egész hitbizományi levéltár elrendezése előtt véglegesen le nem zárható, mert állandóan kerülhetnek elő a hatalmas jelzetenlen tömegeből idetartozó iratok.

Ez a levéltár a Teleki-család egyik katolizált ágának iratait tartalmazza. Legrégibb, XVII. századvégi darabjai I. Teleki Mihály özvegye Veér Judit által Sárpataki Mártontól megvásárolt kissármási birtokra vonatkoznak. II. Teleki Mihály, illetőleg özvegye, Thorotzkay Kata kövári birtoklását megvilágosító XVIII. század eleji darabokat nem tekintve, a zöm Teleki János fia, II. Teleki Mihály unokája Teleki Pál Fogaras-vidék főkapitánya, majd Doboka megye főispánja hivatalos működésével és jószágaival kapcsolatos. A törvényhatósági levéltárak erős megcsönkulása folytán különös érdeklődésre tarthatnak számot az ujoncozási, adószedési ügyekkel kapcsolatos iratok mellett a fogarasföldi kivándorlásról, ennek megakadályozására szervezett határőrség (plájásság) működéséről, végül a fejedelemségi fogarasföldi sajátos társadalmi képződményeknek az új viszonyokhoz alakulásáról szóló darabok. Ezek az iratok újabb értékes kiegészítései annak a rendkívül gazdag forrásanyagának, melyet Fogarasföldre különleges viszonyaira a Jósika hitbizományi levéltár gróf Bethlen Miklós főkapitánysága idejéből őriz. A birtoklevelek Kissármásra, Paszmosra, továbbá a fogarasföldi Teleki-birtokokra és Hévvizre, Uzdiszentpéterre vonatkoznak. Tehát szervesen csatlakoznak a tavaly beszállított kövárhosszúfalvi Teleki-levéltár akkor ismertett anyagához. Gazdaságtörténeti anyagából megemlítésre kínálkozik a görgényi uradalom XVII. század-

végi, a kővári dominium 1727. évi összeírása és a sorostélyi, holdvilági jószág különféle listái, melyeket a népesedéstörténet is jól hasznosíthat. Teleki Pálné, Haller Borbála révén kerültek ide Haller-levelek is. Szervesen ugyan nem illenek a többi anyaghoz Toldi Adámné Teleki Krisztina és mostohája özv. Teleki Józsefné, Bethlen Kata között folyt hosszú per iratai, melyek a régi magyar könyvgyűjteményéről híres, kegyes nagyszony életének egyik oly sok kellemetlenséget okozott epizódját világítják meg (Vö. SZÁDECZKY L.: Széki gróf Teleki József özvegye bethleni Bethlen Kata grófnő írásai és levelezése. Bp. 1922.). A szépszámú missilis levelet későbbi rendezés során a hitbizományi levéltár többi ilyen anyagával együtt fogjuk kezelni és mutatózni.

Szintén Jósika Jánosnak köszönhető annak a levelesládának regestráltatása, melyet br. Bálintitt Zsuzsánna, Bálintitt István és Jósika Borbála leánya adott át megőrzés végett első unokatestvérének, Jósika Antalnak. Levéltára iránt élete végéig állandóan megfigyelhető érdeklődés és gondoskodás előttünk ismeretes első jele ez a rendeztetés, bizonyosságul arra, hogy későbbi rendszerező törekvéseinek csirái már a fiatal Jósika János lelkében is megvoltak. E levelek a szokásos leg-egyszerűbb módon minden időrendre vagy tárgyra való tekintet nélkül folytatólagosan sorszámozott öt fasciculusha vannak rendezve. A régi rend helyreállítása tehát könnyű volt, legfeljebb az iratokat a többi hasonló regesztrum anyagától elválasztani volt nehéz. Egységes szép anyaga 1549-től 1800-ig tart. A XVI. századi levelek mind székelyvásárhelyi Köpeci János marosvásárhelyi civis birtokszerzéseire vonatkoznak. A város határában és környékén tekintélyes jószágot szerző polgárt, Báthori Kristóf 1580. március 22-én megnemesítette. Ettől kezdve aztán bőven találunk levelei között a városi polgárság és nemesség közötti súrlódásokra, a vásárhelyi nemesek kiváltságaira vonatkozó igen érdekes adatokat. Marosjárai Baranyai Gergely (†1700 körül) és Köpeci Klára házassága folytán a XVII. századból több Baranyai-levelet is őriz a levéltár. A XVIII. század első feléből való iratok Baranyai Mária, Baranyai Gergely leánya, előbb Jósika Sámuelné, később lengyelfalvi Orbán Simonné birtokviszonyaira vonatkoznak, a későbbiek pedig leánya, Jósika Borbála, br. Bálintitt Istvánné valamint ennek leányaira Krisztinára és Zsuzsánára szolgáltatnak adatokat. Anyaga tehát kapcsolatos a fentebb ismertetett Jósika Antal-féle levéltárával. Különösen gazdag ez a rész Marosvásárhelyre, Jeddre, Jobbágyfalvára, Kebeleszentivánra vonatkozó adatokban.

Mínthogy a lajstromozott részekén kívül a hitbizományi levéltárban is nagy mennyiségű olyan irat van, mely levéltári rendezésén sohasem ment át, szükséges volt előzőleg az egész anyagot provenienciája szerint csoportokra bontani, hogy aztán azokat egyenként rendezhessük.

Egyik ilyen hatalmas csoportot a Jósika János anyósa, gróf Bethlen Rozália, előbb gr. Csáky Jánosné, utóbb gr. Wass Sámuelné révén idekerült családi és hivatalos iratok alkotják. A legfontosabb birtokjogi leveleket Jósika János 1826 után lajstromoztatta s mi ezt a régi rendet még tavaly visszaállítottuk. Az óvóhelyre szállítás ugyan megakadályozta a Bethlenek három nemzedékére kiterjedő rendkívül gazdag

és értékes hivatali iratanyag végleges elrendezését, de a munkát már olyan állapotban szakítottuk félbe, amikor az iratokban való kutatás biztosítva volt. Itt találjuk Bethlen Sámuel, a kancellár János fia, Küüllő megye főispánja (1691), marosszéki kapitány (1699—) hivatali iratait, melyek a fejedelemség nagy átalakulásába engednek bepillantást. Különösen becsesek az itt található különböző összeírások. Fiának, Bethlen Ádámnak fejemegyei főispánságával (1734), országos elnökségével (1742) és guberniumi tanácsosságával kapcsolatos irataiból találunk itt elég tekintélyes mennyiséget. Leggazdagabb azonban az ő fiának, Bethlen Miklósnak hivatali iratanyaga. Fogarasi főkapitánysága (1758), tartományi főbiztossága (1761—), végül főkinestartósága (1772—) alatt felmerült ügyek elintézésének fogalmazványai, különféle elaboratumai páratlanul gazdag forrásanyagot jelentenek e hivatalok működésére. Ha tekintetbe vesszük, hogy a Bécsben különösen becsben álló Bethlen Gábor udvari kancellár neki bátyja volt, elképzelhető, milyen éles betekintést nyerhetünk levelezéséből a kor politikai intrikáiba és az eseményeket mozgató, sokszor rejtett rugókba. Missiliseit, melyek között bőven találunk a királynőtől kezdve korának ügyszólván minden vezető politikai személyiségétől levelet, a hitbizományi levéltár többi levelezésével együtt rendezzük és kezeljük.

Amilyen gazdag e rész hivatali iratokban, annyira feltűnő, hogy a Bethlenek birtokviszonyaira milyen keveset tartalmaz. Az 1764-ben Bethlen Gábor és Miklós által közösen megvásárolt fiskális uradalmakra vonatkozó iratoktól eltekintve, a birtoklevelek szinte kizárólag Bethlen Miklósné, Csáky Kata, illetőleg leánya Róza és ennek férje gr. Csáky János jószágaira vonatkoznak. Bőven találunk azonban adatokat Bethlen Róza második férjének gr. Wass Sámuelnek halála után indult pereskedéssel kapcsolatban a Wassokra is. E levelek tehát a Csákyak erdélyi birtokainak, főként a nagyalmási és búzai uradalmaknak XVIII. századi adatait tartalmazzák és kiegészítését alkotják a Csáky-familia kassai, jelenleg az Országos Levéltárban őrzött levéltárban található XVII. századi anyagnak.

Hasonló provenienciájúak, tehát a Bethlen Róza-féle levelekkel közösen kezelhetők azok az iratok, melyek 1820 körül gr. Haller Jánosné, Nemes Zsuzsannától szállottak a csákiigorbói uradalommal együtt részint Jósika Jánosnéra, részint pedig id. Jósika Miklósrá. Az iratok szintén Csáky-birtokokra vonatkoznak és szerves alkotó részei az előbb ismertetett anyagnak. A hitbizományi levéltárba kerülésük megértéséhez tudnunk kell, hogy gr. Csáky Jánosné Bethlen Róza édesanyjának gr. Csáky Katának Borbála nevű testvérét gr. Haller György vette feleségül. Az ő gyermekük volt gr. Haller János, kinek magtalan halála után birtokait említett unokatestvérei Jósika Jánosné és id. Jósika Miklós örökölték. 1820-ban e levelek csak részben kerültek Jósika Jánoshoz. Másik felük id. Jósika Miklós halála után (1824) a Jósika János örize-tébe adott levelekkel juthatott a hitbizományi levéltárba.

A Bethlen Róza-féle levelekkel való sok kapcsolat ellenére egészen más provenienciájú csoportot alkotnak és külön is kívánjuk rendezni a Jósika Imre és felesége br. Bornemissza Anna Mária (Csáky Kata,

a későbbi Bethlen Miklósné első férjétől Bornemissza Jánostól született gyermeke) birtoklására, életére vonatkozó XVIII. századi iratokat. Ezekkel együtt rendezzük fiúk, Jósika Miklós és felesége gr. Lázár Eleonóra, valamint unokájuk, a regényíró Miklós és első neje Kállay Erzsébet leveleit. E csoportot az író fiainak, főként Leonak és Gézának a rendiségből való nagy átalakulás korára eső iratai zárják le. Minthogy pedig Jósika Leó és Kendeffi Krisztina leányát Irént Jósika János unokája (Jósika Lajos fia), Sámuel vette feleségül, a Csáky Katánál megosztott birtok és levéltári anyag újból együvé: a hitbizományi levéltárba került. E csoporthoz csatlakoznak, de tőle mégis külön kezelendők azok a Kállayakra és a velük rokon Niczky, Ramocsaházy és más családok leginkább szabolcsmegyei birtokaira vonatkozó, kevés XVII. századi anyaggal kezdődő, de főleg XIX. századi iratok, melyek Jósika Miklósné révén kerültek ide. Ezt az erősen megcsonkult levéltárat is visszaállítottuk régi rendjébe.

A Jósika János- és Miklós-féle levéltár közös folytatása az a majdnem napjainkig terjedő, szintén hatalmas iratmennyiség, mely utódaik életével és birtokaival kapcsolatban jött létre. Néhai Jósika Sámuelné gyűjtéséből a hitbizományi levéltárba került gyászjelentésekből a szomorújelentéseink közül hiányzókat a levéltárban hagyott jegyzék ellenében könnyebb kezelés céljából Levéltárunk nagy gyászjelentésgyűjteményébe osztottuk be. Szomorújelentéseink így többszáz igen ritka, becses darabbal szaporodtak.

A birtoklevelekkel egyidejűleg megkezdjük a missilisek elrendezését. Minthogy a levéltárnak ez a része, bizonyára a családtagok kegyeletos érdeklődése következtében aránylag eléggé rendezett, szétválogatásuk meglehetősen gyorsan folyik. Jósika János és felesége, valamint fiúk Sámuel, az 1848-as események idején fontos szerepet játszó udvari kancellár levelezését és az egész missilis-anyagnak körülbelül felét az író és címzett szerint elrendeztük.

Egész levéltárakra kiterjedő nagy rendezést a Jósika-levéltáron kívül az említett okok miatt nem kezdhettünk. Fokozottabb mértékben szorgalmaztuk azonban a Levéltár missiliseinek tervbevett általános és egyöntetű rendezéséhez szükséges, sok embert igénylő előmunkálatokat. A Jósika-család teljes forrásanyagának hozzáférhetőbbé tételét, áttekintését kívántuk munkálni a familia egykori magyar-fenesi levéltárában található, eddig időrendben kezelt missiliseknek írók és címzett szerinti átrendezésével. A munkát befejeztük s csupán a mutatózás van hátra.

A Teleki-család hosszúfalvi levéltárának rendezése befejezéséhez közeledik. Terjedelmes gazdasági iratanyagának uradalmanként időrendbe osztása elkészült. A különféle számadások eléggé teljes sorozatai jó betekintést nyújtanak az erdélyi nagybirtok termelési üzemébe. A missilisek hozzáférhetővé tétele szintén befejeződött. A levéltár rendezésekor lajstromozatlanul hagyott, valamint az úrbériség megszűnése utáni évtizedekben termelődött jelentős iratanyagot éppen csak előkészíthettük a feldolgozásra, amikor az óvóintézkedések miatt ezt a munkát félbe kellett szakítanunk.

A Telekiek kendilónai levéltárában is folytattuk a tavaly elkezdett munkákat. A jelzetelt iratoknak eredeti fasciculusrendjükbe való visszarakását befejeztük. Minthogy a régi elenchusok szintén előkerültek, ezzel egy újabb levéltárban sikerült biztosítani a kutatók könnyebb tájékozódását. A visszaállított lajstromozott csoportokat röviden a következőkben ismertetjük. A legterjedelmesebb rész *AA—GG* jelzet alatt gr. Teleki József ugoesai főispán leveleit tartalmazza. A betűk a tárgycsoportokat, illetőleg a regesztrumot jelölik. Azokon belül az egyes darabokat fasciculus és numerus jelzettel is ellátták. Az *AA* elenchus csomói a sorostélyi, a *BB* a fogarasföldi és geryeszegi, a *CC* a kővárvidéki birtokleveleket, a *DD* és *EE* az egyes leveleket, az *FF* és *GG* (ezeknek elenchusuk hiányzik) gazdasági kimutatásokat, az *LL* Teleki Ádám gr. leveleit tartalmazza. Egy másik, arabszámozású csoport 34 fasciculusban főleg periratokat, osztályleveleket és más, művelődéstörténetileg jól értékesíthető iratokat foglal magában. Elenchusa — sajnos — nem maradt fenn. A Nagysomkútra vonatkozó, 1763-ban lajstromozott levelek 12 fasciculust tesznek ki. A jelzetelt iratok szinte teljes egészükben XVIII. századiak. A kendilónai levéltár átrendezésével a kővárhosszúfalusi és a Jósika hitbizományi levéltár Teleki-levéltárában egymást pompásan kiegészítő, hatalmas, egységes forrásanyag vált hozzáférhetővé a Telekiek és birtokaik múltját kutatók számára. Az óriási missilis-anyagot — most már az ívrétűeket is — teljesen rendeztük. Gondos mutatózásuk szintén szépen halad. Mivel az óvóhelyre szállított anyagban most már csak ilyen természetű rendezések lehetségesek, remélhető, hogy jövőre több embert foglalkoztathatunk a levelezés mutatózásával s akkor ez a munka is befejeződhetik.

Néhaj gr. Kuun Gézának a kutatók előtt már régen ismeretes marosnémeti levéltárát szintén igyekeztünk régi rendjébe visszaállítani. A gr. Kuun- és gr. Gyulay-család valamint atyafiságának — a Kapy, Prépostvári, Csaholyi, Sulyok, Gyulaffy, Péchy-familia — iratait magában foglaló levéltár ismertetésétől felment Szilágyi Sándornak a Magyar Történelmi Társulat hunyadmegyei kirándulása alkalmával készített beszámolója (Századok, 1887:50—7. l.). Rendezésünk során az időrendben és tárgycsoportok szerint kezelt anyagból kiszedtük a jelzetelt darabokat és fasciculusokba raktuk. Így két nagyobb csoport alakult ki: az elsőhöz tartozó iratokon a fasciculus száma betűkkel volt kiírva, a másikon pedig arabszámokkal. Az előbbi 18, az utóbbi 37 csomót tesz ki. Minthogy azonban egyik csoport régi elenchusa sem került elő, a jövő feladata az egyes csomók tartalmáról egy tájékoztató jegyzék elkészítése.

Nagyobb átrendezésen esett keresztül a szárhegyi gr. Lázár-család meggyesfalvi levéltára. A lajstromozott rész és a missilisek különválasztásával és elrendezésével a 68 dobozt megtöltő levéltárból 31 doboz vált könnyebben kezelhetővé. Az első, 165 fasciculust kitevő csoport a Lázárok régi birtokleveleit foglalja magába és különösen a XVII. századból nyújt gazdag forrásanyagot, főként székelyföldi falvakra. Bár elenchusa nem került elő, könnyen tájékozódhatni benne,

mert a fasciculusok birtokok és egyéb vezérszavak kezdőbetűje szerint következnek egymás után s a csomók borítólapján is tartalmuk felől magyarázat áll. E magyarázatok felhasználásával szándékozunk ehhez a csoporthoz tájékoztató jegyzéket készíteni. Anyaga főként a Lázár, Csáky, Gyulaffi, Kornis, Maksai-család tagjainak Gyergyóalfalu, Ditró, Erked, Szárhegy, Szentdemeter, Vasláb és más gyergyó- és kászonszéki községekben levő birtokainak adatait foglalja magában. E rész folytatásának tekinthető a fasciculuson kívül positio és locus jelzéssel ellátott 32 csomónyi rész. Rokoni összeköttetések folytán átkerült iratesoportok közül megemlítjük Lázár Antalné Torma Éva jussán átjött, eredetileg 2210 darabot számláló 77 fasciculusnyi levéltárat. Bizonyára későbbi osztokodások folytán ez a rész torzóvá csontult. Kiegészítő darabjai a Torma-család őrizetünkben lévő levéltárában található. Br. Bálintitt Elek halála után 1830-ban jegyzékbe foglalt 24 fasciculust kitevő anyag a Bálintittok körtvefáji levéltárának tekinthető s vagy Bálintitt Elekné Lázár Klára, vagy Bálintitt Györgyné Lázár Anna birtokjogainak biztosítása címen került ide. XVIII—XIX. század fordulójáról származó anyaga szorosban kapcsolódik a Jósika hitbizományi levéltárban lévő Bálintitt levelekhez, melyekről fentebb szólottunk. Rendezésünk a missilisek írók és címzettek szerinti csoportosításával ért egyelőre véget.

Nagyobb levéltáraink hatalmas missilis-anyagához méltó kiegészítésként csatlakozik a Rettegi-familia gazdag levelezése. Becsért nevelem, hogy általa a megyéje dolgait vezető bene possessionatus középnemesség XVIII. századi életébe nyerünk bepillantást. Örömmel jelenthetjük tehát a levelek átcsoportosítását a régi időrendből írók és címzettek szerint. Minthogy minden remény megvan a sok viszontagságon átment családi levéltár további kiegészülésére, végleges rendezése későbbi időre marad, amikor az Orosz Endre ny. igazgató úr által megmentett rész is őrizetünkbe kerül. Ismerve Orosz igazgató úrnak az erdélyi levéltári források megmentése terén kifejtett munkásságát, joggal remélhetjük, hogy a szétkallódott Rettegi-levéltárat rövidesen rekonstruálhatjuk.

Egészen a legújabb korba és teljesen más területre vezet át Gyarmathy Zsigmondné sz. Hóry Etelka most rendezett levelezése. A kalotaszegi népi kézimunkák értékesítését megszervező nagyszony igen érdekes levelei különösen néprajzi kutatásunknak szolgáltatnak becses adatokat. Belőlük nem csupán a kalotaszegi háziipari termékek megkedveltetésére kifejtett munkája, hanem az az út is megismerhető, melyen a szép hímzések Páris, sőt London szalonjaiba eljutottak. Gazdag anyagunk bizonyára még kiegészíthető volna az elhunyt rokonságának tulajdonában lévő becses darabokkal, melyeket a családtagok ismeretes tudománypártolása és kegyeletos érzése hihetőleg igyekezni fog letétbehelyezés által biztosítani.

Tavaly beszámoltunk az őrizetünkbe került közlevéltári töredékek és a szinte kizárólag magyarországi anyagot tartalmazó gróf és báró Sennyei-család levéltárának erdélyi családi levéltárakkal való elcserélése tárgyában a m. kir. Országos Levéltárral folytatott tár-

gyalásunkról. Minthogy levéltárpolitikánk irányítói a gondozatlanság és tudatlan selejtezések következtében szétkallódott kéziratoknak régi állagukhoz való visszajuttatását szívükön viselik, minden remény megvan arra, hogy az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának szintén e célt szolgáló kezdeményezése hamarosan eredménnyel jár. E csere gyors lebonyolításában bizva az egész Sennyey-levéltárból kiválasztottuk az erdélyi vonatkozású darabokat, hogy az elszállítás előtt Leica-felvételt készítsünk róluk.

Levéltáraink középkori anyagának kiemelését és előző jelentésünkben ismertetett új rend szerinti felállítását ez évben is folytattuk. Az eredetiek különválasztása befejeződött. Az újkori átiratok kiszedését, mivel ehhez levéltárainkat darabról darabra kell átnézni, arra az időre kényszerültünk halasztani, mikor anyagunkat ismét zavartalanul használhatjuk. A kiemelt darabok dátumának feloldása, időrendbe rakása, az utalólapok elkészítése befejezéséhez közeledik.

E munkákkal párhuzamosan folyik 1541. előtti okleveleink regesztázása. DR. VALENTIN ANTAL ny. egyetemi könyvtárigazgató úr odaadó lelkesedéssel végzi ezt a fáradságos és diplomatikai gyakorlatot igénylő feladatot. Alapos regesztái épügy nélkülözhetetlen segédeszközei lesznek levéltárunk kutatóinak, mint amilyenek ma is törzsgyűjteményeinkre első levéltárosunk, SZABÓ KÁROLY kivonatai. Eddig a Jósika hitbizományi és a Thorotzkay-levéltár középkori darabjairól, a gr. Wass-levéltár hatalmas anyagának majdnem feléről készülték el a regeszták.

E regesztázás előrehaladásával nyílt mód levéltáraink régóta tervezett ismertetésére. Mivel azonban az ismertetéseket minden esetben az illető levéltár végleges rendje kialakításának kell megelőznie, tervünk csak most, kétévi munka után ölthetett testet. A Thorotzkay-levéltár középkori leveleinek regesztáit és teljes anyagának tudományos ismeretét tartalmazó füzetünk közvetlenül sajtó előtt áll és a jövő év elején megjelenik. Ezzel Levéltárunk a letevő családokkal szemben való régi adósságának lerovását kezdi meg. A Levéltárnak a mai nehéz időkben e kiadvánnyal magára vállalt áldozatát közönségünk bizonyára törekvéseink további és még fokozottabb támogatásával viszonozza.

Családi levéltárainkban végzett, sokszor pepecselő, időtrabló munkák mellett azonban ellátandó új feladatként jelentkezett örömdetesesen megszaporodott egyesületi levéltáraink hozzáférhetővé tétele is.

Minthogy az Igazgató-Választmány 1943. januári ülésében magáévá tette Levéltárunknak az Erdélyi Múzeum-Egyesület iratanyagának intézményes biztosítására tett javaslatát, az év folyamán őrizetbe vettük és teljesen elrendeztük az Egyesület régi központi irattárát. Így tehát az Egyesület iratanyaga most már szintén élvezi azt a biztonságot, amelyet a gyakorlati szempontokra figyelő irattári kezelés sehol, soha meg nem adhat. Az Egyesület központi irattárának őrizetünkbe adott 1923-ig terjedő részét teljesen rendeztük és csomózva óvóhelyünkön külön vasalt szekrényben tároltuk. Bár az Igazgató-Választmány fenti határozatában kimondotta, hogy a központi titkárság az öt évnél, a szakosztályi titkárok pedig a három évnél idősebb anyagukat

kötelesek Levéltárunknak átadni, ennek ezideig csupán a Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály tett eleget.

Tavaly került őrizetünkbe DR. GYALUI FARKAS ny. egyetemi könyvtárigazgató úr gondoskodása folytán az Erdélyi Irodalmi Társaság régi (1888—1928) irattára, melyet most rendeztünk. Anyagához iktatókönyv csak 1910. január 11-től 1918. február 22-ig terjedő időközből maradt reánk, de az iktatás rendszertelensége következtében ez sem tekinthető komoly segédeszköznek. A kimenő darabok fogalmazványait ugyanis nem őrizték meg s a beérkező ügyiratoknak is csak kis részét látták el iktatószámmal. Így a rendezésnél az iktatásra nem lehettünk tekintettel, hanem az egész anyagot évek szerint elkülönítve időrendbe raktuk. Külön csoportba kerültek a Társaság két folyóiratához (Keleti Virágok 1889—1890, Erdélyi Lapok 1908—13) beküldött kéziratok, valamint a meghirdetett pályázatokra befutott munkák. A Társaság irattárában a századforduló erdélyi irodalmi életének megismerésére becses forrásanyag nyílt meg a kutatók előtt.

A Kolozsvári Zenetársaság 1942-ben őrizetünkbe adott kicsi irattárát, minthogy darabjai nem voltak iktatva, szintén időrendben állítottuk fel.

1942. decemberében vettük át teljesen összekeveredett állapotban az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület hatalmas levéltárát. Minthogy anyaga teljes egészében jelzetelt volt, rendezés során nem merülhettek fel a családi levéltáraknál szokásos nehézségek. Akadályt itt a rendkívül elpiszkolódott iratok takarítgatása és az okozott, hogy anyagába belekeveredett a Kolozsvári Gazdasági Egyesület, sőt kis mértékben az Erdélyrészi Méhész-Egyesület irattára is. Mivel a régi iktatás nem volt mindig elég pontos, a nagyon összekeveredett részeket darabonként kellett ellenőrizni. Az utóbbi évek anyagának rendezését és jó tárolását nagyon megnehezíti a helytelen irattári kezelés. Ha mód nyílik rá, Levéltárunk megteszi a lépéseket olyan irattári rendszer kialakítására, mely biztosítja az ügydarabok gyors megtalálását és elkerülhetővé teszi az őrizetbe vett levéltári anyag jelenleg szükséges hosszadalmas átrendezését. Az 1937-ig terjedő, évenként ezreket számláló irattárat több napidíjas foglalkoztatásával sikerült aránylag ily hamar elrendezni. Iktatókönyvek segítségével most már könnyen lehet kutatni benne.

Külön rendeztük és állítottuk fel az EMGE-vel szoros kapcsolatban álló Erdélyrészi Méhész-Egyesület és a Kolozsvári Gazdasági Egyesület egyidejűleg bekerült iratait. Ezekben a kutató ugyancsak segédkönyvek útján tájékozódhatnak. Az előbbi anyaga 1881—1941-, az utóbbi 1886—1923-ig található őrizetünkben.

Az újabb családtörténeti kutatás számára annyira becses forráscsoportot jelentő szomorújelentés-gyűjteményünk óriási gyarapodásáról és revíziójáról is beszámolhatunk. A Jósika hitbizományi levéltárból, a köteles nyomtatványok közül és egyes ajándékozók-tól nyert kb. 15 ezer darab gyászjelentés elrendezése, beszámozása és egybeosztása a régi anyaggal megtörtént. Gyűjteményünk ezáltal 107.000

darabra szaporodott. E nagyarányú növekedés következtében a tároláshoz duplumanyagunk dobozait is igénybe kellett vennünk. Minthogy pedig a mai körülmények között hasonló dobozok előállítására lehetetlen vagy szinte megfizethetetlenül drága, a következő évek gyarapodásának megfelelő elhelyezése komoly gondokat fog okozni.

Bár — mint mondtuk — a bombázás veszélyének növekedésével a levéltárak gyűjtését, helyesebben beszállítását egyelőre abbahagytuk, ez nem jelenti ilyen irányú célkitűzéseink feladását. A körülményekhez szabott más módszerekkel továbbra is munkáljuk az erdélyi magyar magánlevéltárak megmentésére irányuló elgondolásunkat. Mint hogy óvóhelyeinken nagyobb mennyiségű anyag már nem helyezhető el, az unitárius és református egyházi levéltár vendégszeretetét óhajtjuk igénybe venni a feltétlenül beszállítandó iratok ideiglenes tárolására. Ha azonban egy levéltár jelenlegi őrzőhelyén közvetlen veszélynek nincs kitéve, akkor az idők kedvezőbbre fordulásáig ott igyekszünk gondoskodni megóvásáról és használásáról. Tovább folytatjuk a vidéki levéltárak felkutatását, átvizsgálását, nyilvántartását. Egyszerűen mindent megteszünk annak előkészítésére, hogy a béke beálltával gyűjtésünk még jobban fellendülhessen.

Ez évi családi letéteink közül első helyen kell megemlíteni a Sepsiszentiványi Szent-Iványi József farnasi földbirtokos levéltárát. E levéltár tulajdonképpen a XVIII. században kihalt báró Vitéz-család leányági örökösének és azok rokonságának iratanyagát tartalmazza. Vitéz György (†1732) és Korda Zsuzsanna leányai, Klára és Éva homoródszentmártoni Bíró Zsigmondhoz, ill. vargyasi Daniel Sándorhoz, utóbb br. Inczedy Sámuelhez mentek férjhez. Daniel Károly és érsekújvári Gyarmathy Ágnes leánya, Polixéna altorjai Szabó Farkasné, ennek Polixéna nevű leánya pedig Szentiványi Gyula második felesége lett. E rokoni kapcsolatok írásos emlékeit örzi a farnasi levéltár. Túlnyomó része Bánffyhunad környékére, (Magyarbikal, Alsó-, Közép-, Felsőfüld, Farnas, Gyerővásárhely, Tamásfalva) vonatkozik, de elszórtan találunk benne adatokat Doboka (Páncéleseh), Középszolnok (Pér), Torda (Kók, Koppánd), Kolozs (Szopor, Mezőőr) és Fejér (Nagylak) megyére is. Bár az iratok zöme XVIII. századi, a Vitéz- és Szent-Iványi-familia birtokaira másolatban középkori oklevelek, a XVI. század végétől pedig eredetiek is felbukkannak. Legtöbb levél azonban a Bíró- és a Szabó-családra vonatkozik. Id. és ifj. Bíró Zsigmond és György kiskendi, nagylaki, szopori XVIII. századeleji birtokleveleinek egy részét a szokott komplikált módon betűkkel és számokkal jelzetelt 23 fasciculusba rendezték. Sajnos, e rész rendkívül hiányosan maradt ránk. A Szabó-levelek Szabó Farkas adóügyi főtisztviselő hivatalos iratai mellett elég bő felvilágosítást nyújtnak a család Farnas körüli jószágairól. Legértékesebbnek a Sepsiszentiványra, Kökösré, Laborfalvára vonatkozó 1592—1693 közötti Szentiványi-levelek tekinthetők. Id. és ifj. Szentiványi József és Szentiványi Gyula hivatalos és magánlevelezésével zárul a levéltár. A rendezés során került elő egy XVIII. század elejéről való terjedemes kézirat, mely a gályarab protestáns lelkészek szenvedéseit mondja el. Meglehető részlete-

sen foglalkozik a századforduló protestáns egyházi viszonyaival és a korabeli katolikus és protestáns vezető személyekkel. A levéltárral együtt közel 400 darab régi gyászjelentés jutott gyűjteményünkbe. Az egész levéltárat elrendeztük. Beküldéséért özv. SZENT-IVÁNYI JÓZSEFNÉ Öméltóságának és SZENT-IVÁNYI MÓZES földbirtokos úrnak tartozunk köszönettel.

Székelyföldi forrásanyagunk szépen gyarapodott a GYALLAY-PAPP DOMOKOS tanár úr közvetítésével Levéltárunkban letétbe helyezett Simó-, Márkos- és Buzogány-levelekkel. A kissolymosi Simó-család iratai, melyeket SIMÓ ENDRE adott be Levéltárunkba, 1569-től egy Udvarhelyszékben elég ritka magyarnyelvű perbehívóval kezdődnek s 1570-ben Simó Ferenc és fiai iktatójelentésével folytatódnak. A család birtoktörténetére és leszármazására a XVII. századi anyag is inkább a század közepe táján bővül s nyújt folyamatos adatokat a XIX. század végéig. E levelek Kissolymosra és családjaira sok apró érdekes történelmi adatot és gazdag határnévanyagot tartalmaznak. Közérdekű darabja Kissolymos 1659-ben kelt, sajnos, a végén megcsonkult falutörvénye. Művelődéstörténeti és gazdasági anyagából említést érdemel Kemény László, a későbbi gubernator szenterzsébeti gondviselőjének, kissolymosi Mátéffy Jánosnak szóló gazdasági utasítása, több végrendelet és osztálylevél. Igen érdekesek a család XVIII-XIX. századi kéziratai is. — Számban és változatosságban kisebb Márkos Elek és neje Török Anna letéte. E család Kissolymosról kiszakadt ágából, hol Márkos, hol Solymosi néven, jeles unitárius papok, tanítók, esperes- és tanár-leszármazottak szolgálták egyházukat és nemzetüket. Közülük egyiknek Andrásnak, Péter fiának megmaradt a kolozsvári szabó céhtől nyert, díszes kerettel 1734-ben kiállított felszabaduló levele, mely egyike a legszebb kolozsvári céhleveleknek, s XVIII. századi fenyőfatokjával levéltári különlegesség is. A levélanyag 1627-től kezdődik s 1676-tól egészen a XIX. századig a Márkos-családra bő leszármazási, birtoktörténeti és határnévanyagot szolgáltat. — Végül Buzogány György ugyancsak Kissolymosról küldött be letétbe 1780-tól 1898-ig terjedő időből néhány főleg a Hadnagy- és Szombatfalvi-családra vonatkozó iratot. — A három családi levelesanyagban számos, már elhalt, elköltözött vagy ma is ott élő kissolymosi székely családra találunk adatokat. Csak a XVII—XVIII. századból említjük meg a bennük leggyakrabban előforduló kissolymosi családneveket. Ezek: Bányász, Barabás, Benkő, Boncz, Borbély, Bölöni másképp Domokos, Csiki másképp Hegyi, Daniel, Danka másképp Páldeák, Deák, Diós, Égető, Egyedfi, Fazekas, Filep, Fodor, Gálfi, Hadnagy (csokfalvi), Hajdu, Havadi, Imre, Isák, Kaszás, Kecskés, Kereső, Koncz, Kovács, Kovácsi, Lengyel, Lovász, Mátéfi, Márkos, Marosi, Nagy, Péterfi, Pongor másképp Varga, Simény, Simó, Sipos, Szombatfalvi, Szövérdi és Varga.

Megkíséreltük a kolozsvári céhek levelesanyagának összegyűjtését, illetőleg már meglévő e fajta gyűjteményünk kiegészítését. Összeköttetésbe léptünk a fazekas-, mészáros-, kovács-, lakatos- és borbély-céh iratainak őrzőivel. Kezdeményezésünkre egyelőre csu-

pán a borbély- és chirurgus-céh levelei kerültek be, melyeket AMBRUS GÉZA ny. Máv főintéző úr és neje családi irataival együtt Levéltárunknak ajándékozott. A céhiratok az ajándékozó családjához anyai nagyapja, Asztalos István kolozsvári sebész révén kerültek. Különösen értékesek a borbély- és chirurgus-céh 1698-tól kezdődő artikulusai és az Erdély különböző városaiból származó XIX. századi mesterlevelek. A nyomtatványok közül ki kell emelnünk a „Magyar Arithmetica“ című, 1591-ben Kolozsvárt nyomtatott ritka könyv teljesen ép, bőrkötéses példányát. A családi iratok között legérdekesebb a letevő apjának, Ambrus Gergelynek a múlt század második feléből való elég gazdag levelezése. Hisszük, hogy a jó példa hatása alatt az említett többi céhek is mihamarabb belátják Levéltárunk kezdeményezésének fontosságát és letétbe helyezéssel biztosítják írásos emlékeik fennmaradását.

A DR. BÓNIS GYÖRGY egyetemi tanár úr vezetésével folyó kalotaszegi jogtörténeti gyűjtés során a Ferenc József Tudományegyetem jogtörténeti szemináriuma által Sárvasáron, Jákótelkén és Damoson megvásárolt XVIII—XIX. századi iratokat a nevezett professzor úr Levéltárunknak engedte át. Kalotaszegi forrásanyagunk e gyarapításáért a vezető tanár urat és hallgatóit egyaránt köszönet illeti.

Az 1943 nyarán Kolozsvárt tartott Nyári Egyetem érdekes és kedves emléke az a 102 darab XVII—XIX. századi oklevél és iromány, melyet TÓSOKY MÁRIA fővárosi tanügyi tisztviselőnő, a Nyári Egyetem egyik hallgatója ajándékozott levéltárunknak. Az ajándékozó a hatalmas levéltárat és ennek gyűjtőmunkáját látva, elhatározta, hogy otthon a családjánál romladozó régi levéltári anyagot az Erdélyi Múzeum Levéltárába adja. Így küldötte be a Dunántúlról összeszedett emlékeket, melyek legrégebbi ép darabja 1641-ből Hernyében lakozó Nagy Györgyné, Ilona asszony végrendelete. A túlnyomóan XVIII—XIX. századi anyag veszprém- és vas megyei s főleg a veszprém-megyei öcsi Forintos és Kelemen s ezekkel rokon családok apró magánjogi emlékeit foglalja magában.

Családtörténeti forrásanyagunk igen becses gyarapodását jelenti a kolozsvári kir. törvényszék által ajándékozott végrendelet- és okmánygyűjtemény. Ezeket az iratokat az egykori kolozsmegyei törvényszéknél, illetőleg a városi bíróságnál helyezték el megőrzés végett s onnan kerültek át a királyi törvényszékhez. 1853—71 közti időből nem csupán Kolozsvárról és környékéről, hanem Erdély egész területéről megtaláljuk itt a vezető rétegek legtöbb szereplő tagjának végrendeletét. Hatalmas uradalmiokról rendelkező mágnások mellől nem hiányoznak a vagyonkájukból hagyakozó kispolgárok és földművesek sem. A leszármazási és vagyoni adatok légióját tartalmazó testamentumok és hasonló jellegű okmányok között a tájékozódást egykorú jegyzék segíti elő, mely szerint az összekeveredett iratokat elrendeztük. A szép anyagért ARANYOSRÁKOSI CSIPKÉS ÖDÖN törvényszéki elnök úrnak és a Kir. Törvényszéknek is hálás köszönetünket tolmácsoljuk.

Kisebb letéteink sorában külön is meg kell emlékeznünk a mar-

sinai Papp-család erdélyi és a Dörnyekkel való rokonság útján idekerült tolnamegyei újabbkori birtokleveleiről. Ezeket PAPP LAJOS városi tisztviselő úr bízta őrizetünkre. GYALUI FARKAS ny. egyetemi könyvtárigazgató úr ajándékából került birtokunkba a szamosújvári fegyház elpusztult irattárának általa megmentett töredéke. Ezek az 1791—1871 között kelt iratok a fegyház vezetőségének a guberniummal és Szamosújvár várossal való kapcsolataira szolgáltatnak adatokat. KIDE község (Kolozs vm.) magyar kisnemes családai újabb ajándékokkal igyekeztek előmozdítani vidékük múltjának most folyó feldolgozását. FÜLÖP ELEMÉR unitárius lelkész úr egy 1478-ban kelt eredeti oklevéllel, BIRÓ FARKAS, BIRÓ JÓZSEFNÉ, ÖZV. DÉNES ISTVÁNNÉ, NEMES ISTVÁN, NEMES SAMU pedig XVII—XIX. századi családi irataikkal gyarapították kidei anyaggyűjtésünket. A kidei kisnemesség megértése folytán Levéltárunk most már értékre és számra nézve is jelentős forrásanyaggal rendelkezik ennek az érdekes magyar népszigetnek a múltjára. Vásárlás útján került birtokunkba Szász Gerő, a költő református esperes irodalmi levelezése, mely becses adatokat szolgáltat a múlt század második felének erdélyi, különösebben kolozsvári irodalmi életére. Endródi Sándor, Jakab Ödön, Szaboleska Mihály, Széchy Károly, Tolnai Lajos, Vadnay Károly e levelek legkiemelkedőbb írói.

Levéltárát ezévből újabb letétekkel egészítette ki DR. PATAKI JENŐ. Missilis levelekkel, a régi családtagok irodalmi munkásságának emlékeivel, a felettük mondott halotti beszédek gyűjteményével tette teljesebbé az erdélyi orvostörténet egyik páratlan értékű forrását jelentő családi levéltárát. Több ezer darabot tesz ki az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület és az Erdélyrészi Méhész-Egyesület újabb letéte. Az előbbi 1933—38. évi iktatókönyveit és 1937—40 évi ügyiratait, az utóbbi pedig 1936—38. és 1940—41. évi iratait adta át levéltára kiegészítésül. Ezzel a folyó ügymenethez szükségtelen irataik mind őrizetünkbe kerültek.

Munkánknak a társadalom minden rétegéből származó pártolói közül még a következők növelték gyűjteményeinket kisebb adományaikkal: Biás István (Marosvásárhely), Büchler Pál (Marosvásárhely), Garay Ödön (Kolozsvar), dr. Mártonffy Károly (Budapest), dr. Nagy Andrásné (Csíkszentkirály), Pálffi Jenő (Marosvásárhely), Pataki József (Csíkszereda), barsi Rónay Judit (Budapest), K. Sebestyén József (Kolozsvar), Szeikovits Ferenc (Kolozsvar), Tunyoghy Cs. Károly (Felsőtök). Ezévi összes ilyen gyarapodásunk 2654 darab irat.

Címereslevél-gyűjteményünk Jakabházi Mihály (1637) és Szöcs János (1669) eredetiben, Léstyán János, Lajos és Dénes (1812) másolatban fennmaradt armálisával és Wéchei Zewlewszi Balázs (1507), Vécsey István (1532), Farnassy Mihály (1552), nándori Bene Mihály (1572), Hosszú alias Langh István (1587), kismarjai Kis alias Zanyszlo Balázs és Fiasz Anna (1608), rákosi Kowachy Bálint (1609), osdolai Szurkos György (1610), Teőreök Mihály, Berseni Benedek, Berseni György és Pető Margit (1621), alsócsernátoni Vajda István, Mihály, György, Balázs és Lukács (1631), eresztevényi Eresztevényi István

(1642), kovásznai Csutak György és László (1643), felsőcsernátoni Torjai Péter (1655), Vrissovich alias Berdóczy Miklós és György (1662), apáczai Kováts Mihály (1665), Pater János (1669), Zabanius Izsák (1669), bögözi Mihályi István és Gáspár (1671), berekszászi Kormos Péter (1686), sepsiszentgyörgyi Szent-Györgyi Tamás (1701), Kaczkóy alias Tompsa Sándor (1712), Galambos Mihály (1751) nemeslevelének és zalatnai Demién Boldizsár (1615), valamint Tarczy István és Albu Benedek (1620) lófősítése okmányának fényképmásolatával növekedett.

Fényképgyűjteményünk 66 iratfelvétellel gyarapodott. Ezekről a szükségletnek megfelelően különböző nagyságú lemezre készült felvételektől már csak tárolási okokból is teljesen külön kezeljük idén felállított *Leica-gyűjtemény*ünket. A *Leica*-filmfelvételeket különböző sorozatokba, azokon belül pedig a fényképezett darabok őrzőhelye szerinti alcsoportokba osztva kezeljük, hogy örvendetesen szaporodó anyagunkban a könnyű tájékozódást biztosítsuk. Mivel e gyűjteménnyel elsősorban a vidéki vagy a kutatók számára bármi okból nehezen hozzáférhető vagy megmaradásukban veszélyeztetett, legfontosabb levéltári források összegyűjtése a célunk, kereteit igen szélesre kellett méretezni. E fényképekkel kívánjuk az erdélyi forráskiadás nagy munkáját elősegíteni. Ebben az évben például a Levéltár készülő népesedéstörténeti kiadványához és az Erdélyi Tudományos Intézet által kezdeményezett középkori oklevéltárhoz fényképeztünk anyagot. A gyűjtemény *A* jelzetű sorozatába az erdélyi gubernium, a *B*-be az erdélyi udvari kancellária, a *C*-be az erdélyi fiscalis, a *D*-be a gyulafehérvári, az *E*-be a kolozsmonostori hiteleshelyi, az *F*-be a különböző családi, a *G*-be a törvényhatósági levéltárakból, a *H*-ba a mesterséges múzeális iratgyűjtemények (ú. n. törzsgyűjtemények) anyagából, az *I—L*-be a bécsi központi hatóságok levéltárából készített felvételek kerülnek. A 24 x 30 cm méretű nagyításokat kemény táblák közé csomózzuk, a negatívokat pedig kettős borítékba téve dobozokban tároljuk. A másolatokra az eredeti levéltári jelzet, a sorozat jegye és a felvétel sorszáma, a filmekre csak a sorozat jegye és a sorszám kerül rá. A sorozatokhoz, illetőleg az azokon belüli alcsoportokhoz levéltáranként készülnek a jelzeteket feltüntető jegyzékek. Fiaatal gyűjteményünk összesen 960 iratról készült 3087 felvételének jelenlegi állagai a következőképpen oszlanak meg: A mostani mennyiségnek mintegy kétharmadát a guberniumi levéltár 1706—1767 közötti részéből készített felvételek teszik. Ezek, valamint a gyulafehérvári káptalan és a kolozsmonostori konvent anyagának néhány fényképe népiségtörténeti kiadványunkhoz készültek. Az erdélyi középkori okmánytárhoz lefényképeztük Nagybánya és Felsőbánya városok, a Székely Nemzeti Múzeum és Kende György báró levéltárának idevágó anyagát. Majdnem kizárólag középkori anyagot tartalmaznak a br. Vécsey-levéltárban és dr. Nagy Jenő gyűjteményében készített felvételek. Ezekon kívül felvételeket készítettünk a Csáky-család levéltárában és Mike Sándor productiós pereket tartalmazó gyűjteményének Levéltárunkból hiányzó anyagáról.

Családi levéltáraink régi őrzési módjait megvilágító gyűjteményün-

ket **TORMA MIKLÓS** földbirtokos úr gazdagította családjá levelesládájának ide ajándékozásával. E XVIII. századi mestermunkájú vasláda efajta anyagunk legkiválóbb darabja és méltán fogja felkelteni Levéltárunk látogatóinak érdeklődését.

Örömmel jelenthetjük, hogy **GR. DEGENFELD MIKSA** nagybirtokos úr (Erdőszáda) Hadadon őrzött családi levéltárának letétbe helyezésére vonatkozó szándékát kifejezte. A tulajdonos akadályoztatása miatt azonban a beszállításra eddig még nem került sor. Nem kevésbé értékes gyarapodására lesznek Levéltárunknak özv. **GYÁRFÁS PÁLNÉ** (Székelykeresztúr) által letétbe helyezett Gyárfás-levelek, valamint az adományozónak a megszállás éveiben a székely háziipar felállítására terén végzett jelentős munkásságára vonatkozó levelezése. A beszállítás a kiválogatás elhúzódása miatt ez év végéig nem történhetett meg. **WASS-TARJÁNYI ÁKOS** földbirtokos úr (Cege) szintén felajánlotta letétként az Erdélyi Múzeum 1943: 109—10. l.-ján ismertetett becses családi levéltárát. Beküldése még nem történt meg, de bizonyára hamarosan őrizetünkben láthatjuk a Wass grófok archivumához értékes kiegészítéseket nyújtó levéltárát.

Al belső munkával párhuzamosan fokozott mértékben folytattuk a levéltárkataszter és védelem külső munkáit. Őszinte köszönettel tartozunk **GYALLAY-PAP DOMOKOS** tanár úrnak azért, hogy munkánk támogatására vállalta egy Székelykeresztúr környéki gyűjtő- és adatszertző út fáradságát. Rokoni és személyi kapcsolatainak köszönhető a fentebb ismertetett **Simó- és Márkos-levelek** letétbe helyezésén kívül több olyan értékes útmutatás, melyek alapján bizonyára újabb levelesládákat sikerül megmentenünk a teljes elpusztulástól.

Vidéki levéltárak anyagának és helyzetének megismerésére tett kiutazások során **Nagy Jenő dr.** csíkszentmártoni gyűjteményeit, a Székely Nemzeti Múzeum középkori anyagát, **Dés, Nagybánya, Felsőbánya** város régi levéltárát, **Kende György báró** cégénydányádi és sárközi levéltárát, a **br. Vécsey-család sárközújzlaki** levéltárát, a máramarosszigeti református gimnázium levéltári gyűjteményeit, a Nagyváradai Múzeumban őrzött levéltári anyagot, a nagyváradai római katolikus püspökség és latinszertartású székeskáptalan levéltárát tekintettük meg. A kutatók tájékoztatását szolgáló beszámolókat e helyen elhagyjuk, minthogy ezek fokozatosan, részben jelentésünkkel egyeidejűleg az Erdélyi Múzeum hasábjain teljes terjedelmükben megjelennek.

Hasonló célt kívánt szolgálni Levéltárunk az Erdélyi Múzeum-Egyesület vándorgyűlése alkalmával kiküldendő Levéltári Bizottság javasolásával. Egy-egy vidéki központ ünnepélyes eseményének tekinthető vándorgyűlések hangulatában ugyanis igen sok mód nyílik a környéken ismeretlenül vagy elfeledve hanyódo forrásanyag számbavételére, a tulajdonosokkal kapcsolatok kiépítésére. Az anyag ismertetésével pedig a kutatók tájékoztatása és a levéltárak védelmének szervezése felé tehetünk jelentős lépéseket. Az Igazgató-Választmány megértése folytán a Bizottságot már az idej besztercei vándorgyűléssel kapcsolatban megszervezhettük. Működéséről szóló beszámolókat a vándor-

dorgyülés emlékkönyvében, de e jelentésünk különnyomatának mellékleteként is közzétesszük.

A szemünk előtt pusztuló legújabbkori forrásanyag megmentését célzó előzetes védelemként igyekszünk kapcsolatot találni a XIX. század második felétől egészen a román megszállás befejeztéig az erdélyi magyarság életében politikai, tudományos, művészeti, irodalmi, gazdasági téren irányító szerepet játszott személyekkel, vagy — ha már nem élnek — örökösikkel iratanyaguknak megőrzés végett való átadására. Minthogy a letétek tetszés szerinti időre zártaknak nyilváníthatók, semmi sem kerülhet belőlük idő előtt napvilágra. Ha vállalkozásunkat kellő siker kíséri, az erdélyi magyarság e válságos évtizedeiből olyan páratlan forrásanyagot menthetünk meg, amilyent a korábbi időkre — sajnos — nélkülözniünk kell. Az eddigi örvendetes jelekből bátran remélhetjük, hogy kérésünk visszhangra talál. Rendkívüli jelentőségűnek tartjuk, hogy a legnagyobb erdélyi magyar költő, Reményik Sándor teljes irodalmi hagyatékának későbbi időpontban történő letevésére sikerült megállapodnunk annak gondos özöjével, DR. IMRE KÁLMÁNNÉ úrasszonnyal, az elhunyt költő testvérével. Igen értékes irodalom- és neveléstörténeti anyag kerül őrizetünkbe néhai Kovács Dezső és felesége, az öntudatos erdélyi magyar nők nemzedékeit nevelő kézdívasárhelyi Papp Mária levelezésével, melyet két leányuk Kovács MARGIT és MIKLÓS VIKTORNÉ úrhölgy ígért letétbe. A Pásztortűz körül kialakult irodalmi kör tagjai közül eddig a folyóirat régi szerkesztőinek, Császár Károly, Moldován Pál és Walter Gyula uraknak bírnuk ígéretét levelezésük letétbe helyezésére. A megszállás alatt falusi népünk szellemi irányítását végző Magyar Nép szerepére igen becses adatokat tartalmaz az egykori szerkesztő, Gyallay-Pap Domokos tanár úr leteendő levelezése. Ennek kívánatos kiegészítése volna a meg lehetősépségekben fennmaradt szerkesztőségi irattár, mely ma a kiadó, a Minerva rt. birtokában van.

Az Erdélyvel kapcsolatos levéltári kutatásokat most is igyekszünk tőlünk telhetőleg elősegíteni. Mivel a levéltárak mai körülmények között féltett anyagukat nem szívesen teszik ki a póstai szállítás veszélyeinek, Levéltárunk több ízben vállalta, hogy a kívánt anyagot a kutatóhoz saját tisztviselője útján juttatja el. Így többször hoztunk és vittünk iratokat az Országos Levéltárból, a Székely Nemzeti Múzeumból. A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában készülő Zsigmondkori okmánytár nagy munkájának elősegítésére lefényképeztük a Székely Nemzeti Múzeum középkori okleveleit és vállaltuk a Nagyvárad Múzeum anyagának Budapestre szállítását. Ezen kívül különféle egyházi és magánlevéltárakból kölcsönöztünk kutatóink számára iratokat, több esetben adtunk tájékoztatást a vidéki levéltárak őket érdeklő anyaga felől.

Beszámolhatunk végül a volt nagyvárad királyi jogakadémia irattára két év óta húzódó ügyének kedvező lezárulásával. A Ferenc József Tudományegyetem Jogi Kara és Nagyvárad thj. város között megállapodás jött létre, melynek értelmében a Jogi Kar az irattárat Nagyvárad város levéltárába helyezte letétként. Ennek alapján Levéltárunk

ezt az anyagot készségesen kiengedte őrizetéből. Mind ebben az esetben, mind a Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság irattárának megmentésekor Levéltárunk gyűjtési körén kívül eső anyagot volt kénytelen ideiglenesen védelmébe venni, pusztán azért, mert fennmaradásuk biztosítására nem volt hivatott szerv. Most, midőn e két levéltárat sikerült eljuttatnunk hivatott őrzőikhez, jelentős tárolási felület szabadtul fel saját céljaink részére.

Tavaly részletesen ismertettük önálló kézikönyvtárunk felállítására készített tervünket és annak gyűjtési körét. Hála a Ferenc József Tudományegyetem és az Erdélyi Nemzeti Múzeum Könyvtára részéről a fiatalabb testvérnek kijáró, állandó segítségnek, ma már örömmel számolhatunk be könyvtárunk kereteinek kialakulásáról. Két év alatt ugyanis sikerült 1599 művet 3093 kötetben szereznünk. A mai kínálati viszonyok mellett ekkora gyarapodás még akkor sem lett volna lehetséges, ha a felszökött árak megfizetésére történetesen rendelkezünk volna fedezettel. Mindez csak úgy vált lehetővé, hogy a Könyvtár igazgatósága megengedte mindkét Könyvtár duplumanyagából a Levéltárnak szükséges munkák kiválasztását. A százezret meghaladó duplumaraktár átnézése 1014 mű (1986 kötetben) különválasztását eredményezte. Sok folyóirat, ma már alig megszerezhető forráskiadvány mellett különösen becsesek a szász történetírás igen nehezen hozzáférhető helyeken megjelent, régi termékei, különféle egyházi és világi sematizmusok sorozata és az erdélyi tárgyú román történetírás újabb darabjai. A Könyvtár igazgatósága e munkák átengedésével olyan könyvanyag birtokába juttatta a Levéltárat, amelyet ma egyáltalában nem lehet megszerezni. E mellett egészen eltörpül az újabban vásárolt munkák száma. Ez évben 79 művet vettünk 106 kötetben 1150 pengő 48 fillérért. A könyvtár céljaira előirányzott összeg legnagyobb részét ugyanis a tavaly vásárolt könyvek kötésére kellett fordítanunk. Összesen 618 darabot köttettünk 2406 pengő 30 fillér értékben. Nem nélkülöztük, a Könyvtár segítségét ennek a hatalmas gyarapodásnak feldolgozásában sem. A katalógizálás végzésére külön munkaerőt bocsátott rendelkezésünkre, míg személyzete több tagjának kiesése következtében ez lehetetlenné nem vált. Attól kezdve a Könyvtár egyik tisztviselőnője különmunkaként, szolgálati időn kívül folytatja a katalógizálást. Ezzel párhuzamosan kézikönyvtárunk egyetemi vagy múzeumi könyvtári példányait saját példányainkkal váltjuk fel. Minden remény megvan arra, hogy a jövő év folyamán a kibővített kézikönyvtár végleges felállítása megtörténhetik.

A közönség, úgy látszik, lassan visszamelegedik Levéltárunkhoz. Ebben az évben ismét hatalmas mértékben nőtt a kutatószobánk forgalma. Az elmúlt esztendő 1390 látogatójával szemben az idén 2135 félnek állottunk rendelkezésére, nem számítva a naponként 2—3 személyt kitevő család-történeti érdeklődőket. A személyzet megterhelését kellőképpen érzékelteti, hogy az idén az óvóintézkedések ellenére 1193-al több kutatója volt Levéltárunknak, mint 1941-ben.

Bár az idők járása mindjobban megnehezedik felettünk, Levéltárunk Isten segítségével eddig megfelelhetett feladatainak. Az Ő kezé-

ben van ennek a — ha az érdeklődésből szabad erre következtetni — sok erdélyi magyarnak annyira drága gyűjtemény jövendője. A mi feladatunk nem lehet más, mint minden körülmények között szerény erőink legnagyobb megfeszítésével híven sáfárkodni.

Kolozsvár, 1944. január 15-én.

DR. JAKÓ ZSIMOND
levéltári segédőr

Jelentés

a Történeti, Művészeti és Néprajzi Tár 1943. évi működéséről

Ezt a működést két tényező határozta meg: a múlt és a jövő feladatainak előkészítése.

A múlt első szakasza kereken negyven évig tartott, mégpedig 1859-től 1899-ig, tehát a Múzeum-Egyesület életrekeltésétől DR. PÓSTA BÉLA kinevezéséig. Az első fellelkesülés korszaka ez, amikor mindenki siet az oltárra rakni emlékül féltve őrzött régészeti, iparművészeti, művészeti és más vonatkozású dolgait. Ennek rendjén sok igazgyöngy jutott a múzeumba, de igen sok olyan holmit is ajándékoztak be, amely ma csak a raktárban nyerhet elhelyezést. A tárgyak keresztvele körül sok baj van, de akkor is akadtak olyan gyűjtők, ajándékozók, akik számot tudtak adni arról, hogy melyik tárgyat hol és milyen körülmények között lelték vagy került birtokukba.

A múzeum e részének hitelesítése folyamatban van a Pósta-korszak óta, s lesz időtlen időközön keresztül. Ennek rendjén lesz ez a része a múzeumnak tudományos anyag, amelyből helytálló törvényeket lehet levezetni.

Az a 10194 tételszám, amelyet a vezetésem alatt álló tárák régi leltára felőlel, a közért való áldozatkészségnek példát mutató történetét tárja elénk.

PÓSTA BÉLA kinevezésével veszi kezdetét a második korszak, amely három fronton vívott súlyos harc jegyében telt el. Ezek: a megfelelő helyiség kérdésének megoldása, tudományos segédszemélyzet kiképzése, ezzel kapcsolatosan megfelelő altiszti erők beállítása, végül, de nem utolsó sorban, a rendszeres, szakszerű kutatások megindítása, minél szélesebb körben való kiterjesztése. És amikor Pósta tízévi áldozatos, kemény munka után, bár csak ideiglenes fedél alatt látta az alatta hatalmasan megnövekedett gyűjteményeket, mellette egy egész gárda növekedett fel, s a hazai és külföldi szakemberek nagy számban keresték fel a múzeumot, elérkezettnek látta az időt, hogy a benne felgyülemlett gazdag tudományos anyagot meg is szólaltassa. **D O L G O Z A T O K** címen folyóiratot alapított, mely magyarul és franciául jelent meg; 1919 tavaszán bekövetkezett haláláig tíz kötett látott belőle napvilágot.

A Pósta-korszak húsz évig tartott; ennek utolsó öt esztendejét az első világháború s a rákövetkező megszállás első hónapjai töltötték ki. Megérte ezt is, miután már ennek a háborúnak elején elvesztette a keleti kutatások legszebb magyar ígéretét, leendő legkiválóbb tudósát, LÉTAY BALÁZST s a néprajzi tudomány művelésére hivatott GULYÁS JÁNOST.

Volt alkalmam már rámutatni arra, hogy a megszállás huszonnégy esztendeje mit eredményezett. Tudományos és nemzeti feladataink megoldásának felfüggesztését, a gyűjtemények gondozása körül a hozzá nem értést, a hanyagságot, stb., aminek rendjén főképpen az 1929 óta előállott károk súlyosan éreztetik hatásukat ma is, s fogják éreztetni még sokáig.

Csak az tudja, aki ezt a kálváriát járja, hogy mit jelent már nyedek éve e romoknak eltakarítása, mi munkával jár az ide-odaköltöztetett s leltári számuktól megfosztott tárgyak azonosítása, az annak idején ismételten elhangzott tiltakozásom ellenére a nyáron áttüzesedő lemezfedelű padláson vagy a pincében elraktározott s ennek révén erősen megrongálódott iparművészeti és néprajzi gyűjtemény rendbetétele, hogy ne beszéljek a klasszikus gipszmásolatoknak 90%-ig való tönkretételéről és még sok-sok egyébéről.

Ez a harmadik korszak, különösen annak utolsó 12 éve, siralmasan szomorú a vezetésem alatt álló gyűjtemények történetében.

A röviden előadottakból nyilvánvaló, hogy ez a három-korszakos múlt mit ír elő a számomra és munkatársaim részére: megfeszített erővel folytatnunk kell azt az építő munkát, amelynek körvonalai a Pósta-korszakban bontakoznak ki, és ezt annak a lelkesedésnek és áldozatos munkavállalásnak kell jellemeznie, amely az első korszak jótételleit hatotta át; rendbetenni a gyűjteményeket és megszólaltatnunk őket anyanyelvünkön kívül valamelyik világnyelven is; be kell őket állítanunk az őket megillető hazai és egyetemesebb keretek közé; hozzáférhetővé kell tennünk a nagyközönség részére is, hogy minél erősebb szálakkal kapcsolódjék múzeumunkhoz, s szívja magába azokat a nemzeti és egyetemesebb művelődési eszméket, gondolatokat, amelyek hozzájuk fűződnek, és ennek hatása alatt legyen annak megértő barátja, támogatója, törekvéseinek propagálója.

Ez a múlt súlyos örökség számomra, de részese lévén két utolsó korszakának, megerősödtem a vele járó feladatoknak megoldására, és megtanultam a megoldás módját is.

Bizonyság mellett pénztári naplónon kívül az a két kimutatás, amelyet jelentésemhez csatolok. Ezek számai azonban némák. Hogy megérthessük mindazt, amit jelentenek, meg kell őket szólaltatnom. Ime:

Éremtárunk 417 darabbal szaporodott. Ebből az Erdélyi Nemzeti Múzeum Könyvtára az egykori Sion-féle hagyatékból 63 darabot helyezett letétbe s jórészüket moldvai anyagot képvisel, amiben meglehetősen szegények vagyunk. Isacu A. Győröcy jogszigorló úr 133 darab újkori éremmel gyarapította gyűjteményünket. Dr. Kovács István vezetésével tovább folyt ennek a gyűjteménynek rendezése és, ami ropant nagy horderejű és értékű, az éremtárról állandóan nélkülözött átnézeti leltárak készítése. Saját tapasztalatomból tudom, hogy az éremszettel való foglalkozás kitűnő eszköz arra, hogy az ember megtanuljon jól látni. Ezért fiatal munkatársaimat felváltva az éremtárban is foglalkoztatom, Kovács István pedig a tőle megszokott szeretettel osztja meg az ő gazdag szellemi kincseit a fiatalokkal. Kedves kötelességet teljesíték, amikor neki e helyütt is hálás köszönetet mondok

ezért a nevelő munkáért is, s hogy sok felelősséggel járó helyzetemben mellettem kitart.

Éremtárunkat adományainkkal voltak szívesek gyarapítani: Bodor László, Csíkmadéfalvi Zöld János, v. dr. Csutak Mihályné, Fehér Árpád, Isacu György, br. Jósika Samuné, Kamla Vilmos József, Kelemen Lajos, dr. Kovács László, dr. Mozsolics Amália, Muresán Gábor, N. N., Penkert Sándor, Perczely Nándor, Roska Márton, Sipos Lajos, D. dr. Soltész Elemér, dr. Tulogdy János, Zayzon János.

Az őskori csoport gazdagodását részben az 1941. évi körösbarlangi (Bihar m.) és csépáni (Beszterce-Naszód m.) ásatások rendjén kikerült, de a kényesebb természetű preparálási munkálatok miatt csak 1943-ban beletárolzott anyagnak, részben pedig különböző vételeknek és ajándékoknak köszönhetjük. Különösen fontosak a körösbarlangi Igric-barlang egyik sziklaernyője széléről kikerült emlékek, amelyek a felső diluvium alsó emeletéből származnak, mert újabb nyomokat kaptunk arra nézve, hogy az aurignacinak nevezett kultúrfacies vadászai az anyaországon át a Sebes-Körös völgyén is bejöttek Erdélybe, sőt egy saját gyűjtéséből Magyarsádról származó vakaró azt bizonyítja, hogy ezek a Nádas völgyében és mellékvizei mellett is megfordultak. E korszakból származik a moldvai Ripiceni-ből szerzett pár kovaholmi, ahova az ezt a kultúrát képviselő diluviális vadászok Erdély keleti szorosain jutottak ki. A hunyadmegeyi Galac és Rusor közt évekkel ezelőtt gyűjtött kalcedon eszközök hovatarozásának kérdését csak a jövőben eszközlendő rendszeres ásatások oldják meg. Valószínűleg középső kőkoriak lesznek. Újabb kőkori leleteket kaptunk a biharmegyei Zsákáról, ahonnét erdélyi testvérünk, DR. DERZSI DOMOKOS, régebben is értékes ajándékokkal gazdagította múzeumunkat. — Az a leletsorozat, amely a Nemzeti Színház mögötti kútásáskor került felszínre, Kolozsvár neolithikus települési viszonyaival függ össze. Egykorú a ref. leánygimnázium alapozási munkálatainak rendjén felfedezett teleppel s mint ez, az is eliszapolódott, akárcsak a vele egyidőben Szamosújvár főterén létezett telep. — Kolozsvár környékéről és Mezőbándról (Maros-Torda m.) azzal az északi, részben finnugor ethnikus áramlattal összefüggő agyagipari maradványokat szereztünk, amely a Kr. e. III. évezred derekán kezdi előzönlenni Erdélyt. — A sepsibük-szádi (Háromszék m.) Vápvárból festett edénytöredékek s bronzkori edény maradványai jutottak múzeumunkba. — Északi eredetű egy Nagybányáról származó kőbalta, amely hozzánk már a rézkorban jut, amikor kulturális összeköttetéseink a szélrózsa minden irányában ropantul megszorodnak s megerősödnék. — Fejérről való az az anyaországi bodrogkeresztúri kultúra körébe vágó agyagesupor, amelynek nyomán alkalmilag ásatni fogunk. Hálával tartozunk SZOPOS SÁNDOR festőművész úrnak, hogy diákját, SZABÓ GYÖRGYÖT, a nyíregyházi múzeum megalapítójának, dr. Jósa Andrásnak dedunokáját, vele múzeumunkba irányította. — Értékes bronz gyűjtékes leletnek vagyunk nyomában, amelyet a szilágymegyei Márkaszéken leltek, s amelyből három darab múzeumunk tulajdona. — Egyetemünk Barlangkutató Intézete a biharmegyei Bánlaka Kismagyar barlangjából kora- és késő-

vaskori bronz-, üveg- és kagylóholmikat mentett meg, s ajándékozott múzeumunknak. — Vegyes: kora- és késővaskori sírokat takart a cséáni temető is, amelynek egyik legnagyobb tanulságaképpen azt könyvelhetjük el, hogy a koravaskori Villanova-kultúra képviselői, az eddigi adatok szerint, legalább a Kr. e. IV. sz.-ig az addig megszállt pontokon tanyáztak, s a nyugat felől beözönlő és szkítákat kiűző keltáknak behódoltak. Ezt bizonyítják többek között a dezmeri (Kolozs m.) leletek is. Konstatálták ezt az abaújtornamegyei Rozvágyon is. A kérdés tehát nagy horderejű, s nekünk annál inkább felszínen kell tartanunk, s éberem kell figyelniünk minden vele kapcsolatos leletre, mert ki vagyunk téve annak, hogy bizonyos oldalról politikumot csinálnak belőle. Ettől nekünk nincs mit tartanunk, mert minden politikai agitációval eredményesen tudjuk szembehelyezni a megbízható kutatások eredményeit.

A szilágy megyei Magurán feltárt őskori és dák emlékek, valamint az alatta elterülő Pometen épült római Porolissumban végzett szakyszerű ásatások gazdag emlékei még leltározatlanok, preparálásuk folyamatban van, róluk a jövő évi jelentésben fogok megemlékezni. Azt azonban már most kell jelezni, hogy az emlékek egy része a Zilahon létesítendő múzeumba fog kerülni. Nem hallgathatom el azonban azt sem, hogy a Meszesi kapuban létezett dák vár élete megszűnt a római hódítással, s a rómaiak Porolissumának Kr. u. 258 táján való feladását romok, lerombolt tornyok, bedöntött s elégett kapuk s ezek szintjében hatalmas tűz nyomán támadt égési fekvetek jelzik a római tábornak kiásott s kutató árkokkal kitapogatott egész felületén. Az égési fekvetek felett semmi nyoma a római életnek és munkának. Ezzel a római Dáciának e roppant fontos hídfőjén kidőlt a dákoromán kérdés két leghatalmasabb pillére. Az ásatások vezetésére a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójának, GR. ZICHY ISTVÁNNAK megértő figyelme folytán sikerült megnyernünk a fiatal régész-gárdának legtehetségesebb tagját, DR. RADNÓTI ALADÁR múzeumi segédőrt, aki mellett nemcsak a vezetésem alatt álló múzeum tisztviselői vesznek részt a munkálatokban, hanem a zilahi Wesselényi-kollégium egyik tanára, SZÉKELY BÉLA is, de az ország bármely múzeuma kiküldheti oda a maga emberét, természetesen a saját költségén, hogy Radnóti mellett tanuljon. Ilyenformán egész iskola fog kialakulni Porolissumban és környékén, mert Porolissum csak a hídfő, mögötte hatalmas védelmi rendszert építettek ki a rómaiak, amely szintén feltáráásra vár. Erre vonatkozó tervünk már készen van: bele fogunk feküdni mind a dák, mind a római várak, telepek felásatásába, mert csak így tudjuk elősegíteni a dákoromán kérdés felszámolását. — Kedves kötelességem, hogy a porolissumi ásatásokkal kapcsolatosan hálás köszönetet mondjak Szilágy vármegyének, Zilah városának, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak, valamint az Idegenforgalmi Propaganda Munkaközösségének a tőlük kapott anyagi támogatásért; DR. GAZDA ENDRE Szilágy vm. alispánjának, DR. SRÉTER JÁNOS Zilah város polgármesterének, SERES MIKLÓS főerdőmérnöknek, DR. LÁSZLÓ GÉZA miniszteri osztályfőnöknek, HORVÁTH ELEKNEK, a kolozsvári Idegenforgalmi Hivatal főnökének, külön is meleg

köszönetet kell mondanom azért a megértő támogatásért, amellyel, átértve az ásatásoknak az idegenforgalom szempontjából való nagy fontosságát, porolissumi munkánkban segítségünkre siettek. De nem kisebb a hálánk DR. SCHNELLER VILMOS miniszteri tanácsos úr iránt sem, aki mint múzeumunk régi munkása, Kolozsvár hú fia s tudományos kérdéseinek megértője, a miniszteri segélyt számunkra kieszközölte.

Máramaros vármegyétől 250 pengőt kaptunk ottani kutatásokra. 1944 folyamán oda is eljutunk.

Az Erdélyi Tudományos Intézet egy római kőoszlopot ajándékozott be, amely a Mátyás király-térről került ki s amelynek talapzata évekkel ezelőtt jutott múzeumunkba. — Ugyanez az intézet gyarapította római kőtárunkat egy csomafáji (Kolozs m.) Silvanus-oltárkövel, ami kiegészíti az első világháború előtt innen szerzett sorozatot. — A Karolina-tér 3. sz. alatti ház pincéjéből egy Marcia Otacilia-féle feliratot szállítottunk be.

Az idén nem tudtuk megvalósítani régi tervünket, hogy azt a most már teljesen szabad területet, mely a főposta háta mögött s a Báthori-utca mentén elterül, feltárjuk. Ez az ásatás főképpen Napoca helyrajza szempontjából fontos, de nincs kizárva, hogy a római rétegek fölött értékes középkori emlékek is rejtőznek. Kolozsvár polgármestere megértő módon engedte át a város tulajdonát képező területet, a főposta megettí részen az ásatást épp a napokban engedélyezte a Postaigazgatóság. — Ennek ellenére szépen szaporodtak a Napoca helyszínrajzát tisztázó adatok a városháza udvarán és a Nemzeti Színház mögötti szükségkutatás ásása alkalmával felszínre került, jórészt kerámiakai maradványokkal.

A porolissumi ásatásokkal kapcsolatosan fontos szemrevételezések is történtek a Porolissumhoz tartozó védelmi rendszer területén, aztán Sebesváron, ahol a megszállás alatt rosszul kiásott római tábor hitelesítésére ma-holnap sor kerül, továbbá Gyaluban, ahol sikerült megtalálni az ottan létezett római tábor helyét.

Értékes gyarapodást jelent római csoportunkban az a 142 daraból álló gyűjtemény, amelyet Gyulafehérvárról sikerült megszerezniünk. Az a 92 üveg- és pásztagyöngy, amely ezzel a gyűjteménnyel került múzeumunk birtokába, római közvetítéssel a népvándorlások korának elején is divatban volt.

Ezzel a gyűjteménnyel szereztünk egy X. századbéli viking kardtokvéget. Anyaga bronz. Édestestvére a szabolcsmegyei Beszterecen, honfoglaláskori sírban lelt példánynak, és rokona egész sor lengyelországi, bulgáriai és oroszországi, szórványosan lelt hüvelyvégnak. Palmattás díszítése keleti eredetre vall.

Gyulafehérvárról származik középkori csoportunknak 7 ezüst-, 1 bronz hajkarikája s 1 ezüstgyűrűje. Valamennyi koraárpadkori, s minden valószínűség szerint annak a két temetőnek egyikéből jutott az eladó birtokába, amelyeket a megboldogult DR. CSERNI BÉLA tárt fel, mégpedig az egyiket Apulum romjai felett, a másikat pedig a vártól északra, a hidászok gyakorlóterén, ahol hét, részben bolygatott sír tartalmát mentette meg.

E helyütt kell megemlékezni arról a nagyhorderejű ásatásról, amelyet IFJ. KÓS KÁROLY jutalomdíjas gyakornokom társaságában végeztem a kolozsmezei Nagyesküllőn, s amelynek rendjén sikerült megállapítanunk, hogy az ú. n. Eskühalom vagy Töhötöm halma tényleg létezik, felső köpenyege, mely bolygatatlan, természetes, sárga agyagból leülepedett magvára borul, odahordott földből áll. További megvalósítását újabb kutatóárkokkal az is indokolja, hogy az odahordott földtakaró alján egy helyütt szenet és hamut leltünk. — Ez alkalommal sikerült megállapítanunk a község régi templomának s temetőjének helyét, amelyet egy néhány kutatóárral tapogattunk ki, mert a telek takarmánnyal volt telehordva, a tavasszal azonban rendszeres feltárásba fogunk. Egy Zsigmond-féle érem, amelyet a megbolygatott sírok földjében leltünk, a XIV. század végére utalja a temetőnek valószínűleg csak egy részét, mert ez a terület az első foglalásba esik, s így régebbi emlékekre is lehet kilátásunk. Volt iskolatársam, KUPSA JÁNOS, a község nyugalmazott jegyzője és SZILÁGYI JÁNOS jelenlegi jegyző egy mással vetekedve voltak segítségünkre, hogy munkánk minél zavartalanabb legyen. Köszönetünk illesse őket. Kolozs megye 200 pengővel támogatta itteni ásatásainkat. DR. INCZÉDY-JOKSMAN ÖDÖN főispán úrnak és VITÉZ DR. SZÁSZ FERENC alispán úrnak tartozunk ezért őszinte köszönettel.

A dobokai (most Kolozs m., 1919 előtt Szolnok-Doboka m.) vár feltárása is sürgősebb teendőink közé tartozott. Szemrevételezése után, kérésre CRETIER KÁROLY ny. á. főhadnagy volt szíves felmérni, s mai állapotát térképeken rögzíteni. Rövidlélegzetű próbaásatás rendjén sikerült a középkori vár falának egy részletét megtalálni. További feltárását közösen fogjuk végezni. Eredete valószínűleg az őskorba nyúlik. Azok a kolozskorpádi I. jellegű kerámiái emlékek, valamint a bronzkorunk III. fejlődési szakaszából származó edénytöredékek, amiket a felszínen gyűjtöttünk, sejtetik velünk, hogy jó nyomon járunk. A legnagyobb nyereség azonban az lesz, ha a középkori vár alakját annak ellenére is sikerül megállapítani, hogy köveit elhordták az egykor létezett helybeli és a bonchidai Bánffy-kastély építéséhez. Szolnok-Doboka vármegye 500 pengőt adott e vár s a kozárvári koraárpádkori temető tervezet feltárására. DR. GR. BETHLEN BÉLA főispán s DR. SCHILLING JÁNOS alispán urat illesse hálás köszönetünk megértő támogatásukért. Munkánk sikerét elősegítette DR. GIDÓFALVY ISTVÁN földbirtokos-felsőházi tag úr; ezért neki e helyütt is hálás köszönetet mondunk.

Középkori, jórészt agyagipari maradványokat kaptunk a kolozsvári városháza udvarán és a Nemzeti Színház mögötti szükségutak kiásása rendjén felszínre került holmikkal.

Fegyvertárunk csak 11 darabbal gyarapodott.

Annál gazdagabb növekedést mutat kegyeleti csoportunk, amelybe az özv. ANDRÁSOF SZKY SAMUNÉ SZ. DEBRECZENI MÁRIA által beajándékozott 1848-as zászlón és a megboldogult SÁNDOR IMRE hagyatékán kívül besoroztuk GR. WASS OTILIA ruházati darabjait is, amelyek a múlt év folyamán kerültek múzeumunkba, de csak az idén lel-

tározattak be egyéb, az unitárius kollégiumban elraktározott hagyaték-tárgyakkal együtt.

Ezek között 49 darab iparművészeti vonatkozású tárgy van. I p a r m ű v é s z e t i csoportunk ezen felül is jelentékeny gazdagodást mutat. Ezt a szép szaporulatot első sorban annak köszönhetjük, hogy a m. kir. Iparügyi Minisztérium rendelete folytán megkaptuk a marosvásárhelyi Iparmúzeum minket érdeklő gyűjteményének 106 darabját s az Erdélyi Kárpát-Egyesület letétképpen helyezte el nálunk az egykori múzeumának ott is ajándék- és letétképpen szereplő 243 darab úri hímzését. Vétel útján szereztünk a Kárpát Egyesülettől 83 darabot, köztük több cintálat s kancsót. Külön is meg kell emlékeznem KELEMEN LAJOS főigazgató úr ajándékáról; több olyan pecsétnyomóról, amely csak most került leltárba, a kolozsi sötisztekn megbolygatott sírjaiból felszínre került XVII. századbeli ezüstözött rézgombokról, amelyeket PETRES GYULA igazgató-tanító úr mentett meg s ajándékozott be múzeumunknak. Egyik legértékesebb szerzeményünk a vasasszentgyedi református templom egyik ajtaja, amelynek vasalása XV. századbeli.

Még mindig nem tudtuk megvalósítani azt a tervünket, hogy feltárjuk az óradnai XII. századbeli templom alapjait s a hozzátartozó temetőt, mert az ottani görög katolikus egyház ezirányú kérésünkre 1941 óta néma hallgatással válaszolt. Az ügy a minisztériumban fekszik. Pedig a templom alakja s a régi sírok tartalma alapján megállapíthattuk volna, hogy ezen a fontos ponton kiket illet meg a település prioritása.

Várostörténeti szempontból is fontos, hogy Szamosújvárt DR. NOVÁK JÓZSEF adjunktussal 15, a XVII. század végéről való sírt tártunk fel. Annak a temetőnek sírjai ezek, amelyet az 1672-ben beköltözött örménység első fából épült temploma mellett nyitottak, s amely bele nyúlik a nagytemplom cintermébe és a piactér északi folytatásába.

Nem kell különösképpen hangsúlyoznom, hogy ilyen irányú kutatásaink igen előkelő helyet foglalnak el jövőbeli munkatervünkben.

Művészeti csoportunk gyarapításában elsősorban arra törekedtünk, hogy elhalt mestereink alkotásait gyűjtsük össze, e mellett azonban okkal-móddal, amennyire szegénységünk engedte, élő erdélyi mesterektől is vásároltunk. A megboldogult Szeszák Ferenc alkotásainak 6 gipszmásolatát szereztük meg; Dóczyné Berde Amál 2 képpel, Gyárfás Endre 10 ceruzarajzzal s 1 miniatürrel, Kacsó Béla 1, Kolozsvári Moldován István 1, Kovács Zoltán 2, Kőváry László 2, Kribli 2, Latinka 1, Markó 4, Marselek 18, Mednyánszky 1, Nagy István 1, Papp Domokos 1, Papp Gábor 5, Pataky Zoltán 1, Pákozdy B. 1, Spányi 1, Teleki Ralf 1, Vastagh Gy. 2 képpel szerepel az új szerzemények között. Ismeretlen mestertől származik 5 darab, köztük csehétfalvi Ambrus Géza és neje diosádi Deák Gizella 3 darabból álló ajándéka.

Vasasszentgyedről (Szolnok-Doboka) 2 darab XVI. századbeli mennyezetdeszkát szereztünk; ezeket az ottani ref. templomban már kórusdeszkának szegezték volt fel. A homoródszentpéteri (Udvarhely m.) unitárius egyháztól 9 darab, ugyancsak XVI. századbeli mennyezetdeszkát vásároltunk.

Kötárunk 2 darabbal gyarapodott: DR. DEÁK ZOLTÁN még a megszállás alatt ajándékozott volt be egy renaissance ajtószemöldököt, amely a Deák Ferenc-utca 13. sz. házhoz tartozott, de csak most került leltárba; ISACU A. GYÖRGY úr egy a Deák Ferenc-utca 31. sz. házának padlásán válaszfalba berakott XVI. századbeli ablakkal gazdagította gyűjteményünket; ez utóbbiban az *A 1701 / L M / B SZ /* évszám és névrajzó betűk későbbi keletűek.

Néprajzi tárunk most is a legnagyobb szaporulatot mutatja. Az idén szereztük meg az Erdélyi Kárpát Egyesület Néprajzi Múzeumának még meg nem vásárolt részét, a marosvásárhelyi Iparmúzeumtól pedig 65 darabot kaptunk.

A már említetteken kívül, különös hálám kifejezése mellett, még a következő jótételek támogatták múzeumunkat adományaikkal: br. Bánffy Ferencné, Beke Lajos, Bíró Jenő, Csiszér Árpád, dr. Derzsi Domokos, özv. Fehér Gergelyné, dr. Fugulyán Katalin, Hendea György, Héjja Béláné, Imreh Barna, Knabel Gyula, dr. Mottl Mária, Pakó István, Pálffy Antal, Rohonczy Lajos, Roska Márton, Sándor Gábor, Sebess Emilné sz. Borbély Mária, dr. Tulogy János.

Folyóiratunk az eddigi alakban jelent meg, de megnagyob-
bítottuk a tükrét, hogy azt jobban kihasználhassuk. A mai világégés közepette is 9 magyar, 1 belga, 2 bolgár, 1 dán, 2 finn, 21 német, 3 olasz, 1 román, 3 svájci és 2 svéd folyóirattal vagyunk csereviszonyban. Előfizetőink száma 33-ra emelkedett. Biztosra veszem, hogy a háború után alaposan megnő a velünk csereviszonyba lépő intézetek, folyóiratok száma, mert azt az erdélyi régészeti, néprajzi, stb. anyagot, amelyet mi nyújthatunk szaktársainknak, mástól, mint tőlünk, nem igen kaphatják meg. Ez is egyik magyarázata, hogy újabb folyóiratok kérték a velünk való csereviszony feltételét. A szerkesztés nehéz munkájában PÁLFY ANTAL gyakornokom volt a jobbkezem. Megbízható, pontos és lelkiismeretes munkatársam Porolissumban is megállta a helyét. Az egyes cikkek német kivonatát DR. MOZSOLICS AMÁLIA múzeumőr készítette el.

A nyomdaköltségek emelkedése súlyos terhet jelent számunkra, de ez nem akadályozhat meg abban, hogy életünkről a nagy nyilvánosság előtt is kifejezést ne adjunk.

Már majdnem készen voltunk a gyűjtemények rendezésével, a közhatalom sűrűn kezdte látogatni őket, amikor felelősségem tudatában jó részüket le kellett szerelnem, s biztonságba helyeznem. Egy idő óta csak a római és középkori, illetőleg újkori kőtár tekinthető meg.

Annál nagyobb erővel folyik a belső munka, ami szintén sok nehézséggel jár. A kb. 6000 darabot kitevő fényképlemezeink leltára még mindig nem került elő, tehát újat kell készítenünk; a klisék leltárát is újból össze kell állítanunk. A gyűjtemények leltára már rendben van, most készül a másodpéldány, amelyet az Egyesület fog őrizni, s amelyet aztán bizonyos időszakokban állandóan ki fogunk egészíteni. Ezzel párhuzamosan történik a múzeumi és intézeti anyag és felszerelés szétválasztása.

Erdély régészeti kataszterének gondolatát még mesterem, PÓSTA

BÉLA vetette fel. Az a temérdek más munka, amely az Ő igazgatásához fűződik, elodázta a megvalósítását. A megszállás idején, 1929-től kezdve, megcsináltam az őskori részt. Adjunktusom, DR. NOVÁK JÓZSEF, már a második éve dolgozik szorgalmasan és kitaróan a római részen.

Sikerült az ENM. Könyvtárában felfedezni képtárunk alapanyagának jegyzékét; erre már csak egyedül én emlékeztem, s most, annyi év-tized után, pótlólag ez is leltárba kerül.

Ez az egy példa is mutatja, hogy mi munkával jár a gyűjtemény anyagának hitelesítése. Ezt, mint már hangoztattam, nekem kell elvégezni, mert utánam már megszakad a folytonosság a közel félszázados multtal.

Helyiségek tekintetében most még nyomorúságosabb helyzetben vagyunk, mert folytonosan gyarapodunk, viszont a Néprajzi Intézet, valamint a Classica-Philologiai és Ókori Történeti Intézet még mindig a Bástya-u. 2. sz. alatti épületben van.

Személyzeti tekintetben jelentem, hogy DR. FERENCZI SÁNDOR múzeumőr az ENM. Könyvtárához került, helyébe DR. ENTZ GÉZÁT kaptuk, aki a művészeti tárákat fogja vezetni, s így ez a kérdés is a lehető legjobban oldódott meg. SZABÓ GYÖRGY jutalomdíjas gyakornokom tb. tanársegéd lett az egyetemen; e kiváló munkatársam kinevezése érdekében megtettem a szükséges lépéseket. Sajnáltnám, ha elveszíteném, mert egy második Szabó Györgyöt nem igen fogok kapni. IFJ. KÓS KÁROLY szintén jutalomdíjas gyakornokom, aki a néprajzi osztály vezetésére hivatott, s ebben máris nem közönséges tehetséget árul el, díjtalan gyakornok lett az egyetemen, s így valamennyire hozzá tudtam kötni őt is a múzeumhoz. Hatvanegyedik életévemben mindent el kell követnem, hogy fiatal munkatársaim, akiknek megválasztásában olyan szerencsés voltam, kinevezést kapjanak, különben megbomlik az utánpótlás, s a múzeális gyűjtemények katasztrofális jövő elé néznek.

Említettem a zilahi múzeumot. Egyesületünk égisze alatt s állandó támogatásával fog életre kelni akárcsak a már meglevő s a mainál nagyobb arányúnak tervezett Kalotaszegi Múzeum. Ezekben egy egészséges decentralizáció jeleit látom, mégpedig egyesületünk irányítása, istápolása mellett. Végre meg kell érteniünk, hogy a központok nem halmozhatnak fel mindent.

*

A régészet most is, akárcsak a múltban nagy mértékben veszi ki részét a hungarológiából. Hungarológia az is, ha kimutatom, hogy az újabb kőkori bükki kultúra behatolt Erdélybe, s eljutott a Háromszéki medencéig; ha a bodrogkeresztúri rézkori kultúra nyomait felkutatom Erdélyszerte; ha bronzkorunk rendjén rámutatok az anyaország által teremtett eszközök, fegyverek, ékszerek erdélyi s Erdély közvetítésével a Kaukázusig való előfordulására; ha a dák kutatások rendjén megállapítom, hogy a szilágymegyei Magurán a római hódítás után megszűnik minden dák életmegnyilvánulás; ha megtámadhatatlan ásatások eredményeképpen kiviláglik, hogy Porolissumban a római élet és munka megszűnik a Kr. u. III. sz. második felében; ha megvallatom a dák és római telepeket, s kimutatom e tételek igazságát másutt is. Hungarológia

Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Történeti, Művészeti és Néprajzi Tárának ásatás, gyűjtés, vétel, ajándék és letét útján történt gyarapodása az 1943. évben

	Fegyiptomi	Óskori	Római	Népvándorláskori	Honfoglaláskori	Árpádkori	Újkori	Művészeti	Ipartörténeti	Fegyvertári	Építészeti és szobrászati	Kegyeleti	Gyógyszertári	Rajztári	Néprajzi	Egyéb	Összesen
Ásatás-gyűjtés	—	142	62	—	—	7	22	—	4	—	—	—	—	—	5	—	242
Vétel	—	53	56	93	1	10	34	50	217	10	70	7	2	240	2834	—	3731
Ajándék	—	86	5	—	—	—	70	4	72	1	12	27	—	—	46	—	323
Letét	—	—	1	—	—	—	—	7	123	—	—	—	—	—	65	—	196
Összesen :	—	281	124	93	1	17	126	61	416	11	82	34	2	240	2950	—	4492

az is, ha megállapítom ezek rendjén, hogy Erdély az azonos kultúra jogán az anyaország szerves része volt a legsötétebb őskortól kezdve, s ha dákok és római kutatásaim rendjén hozzájárulok a dákoromán kontinuitás kérdésének felszámolásához. A föld nem hazudik, a föld híven megőrizte mindama népek emlékeit, amelyek valamely pontján valamikor megtelepedtek, ott éltek s dolgoztak, és csakis e leletek mondják meg nekem a kétszerkettőt. És ki merné kétségbevonni, hogy szorosan a magyarságtudomány körébe vág az is, ha a máramarosmegyei Budescu-Mare román juhászatának román etimológiai szótár segítségével megfejtett szókincsével támasztom alá az erdélyi románság eredetéről vallott és hirdetett „dákoromán” történeti felfogás tarthatatlanságát? Ezzel is a dákoromán kérdés felszámolását segítjük elő.

Kérve a tek. Választmányt, hogy jelentésemet tudomásul venni szíveskedjék, vagyok mély tisztelettel

Kolozsvár, 1944. január 2.

DR. ROSKA MÁRTON
egyetemi ny. r. tanár,
igazgató

Jelentés

az Ásvány- és Kőzettár 1943. évi állapotáról

A lefolyt 1943. évben meglehetősen léptekkel haladtak előre az Ásvány- és Kőzettár helyreállítási munkálatai. Legnagyobb részét megvalósítottuk az 1943. évi munkatervben kitűzött célokat. Befejeztük a nagy ásványrendszertani gyűjteményben az ásványok és kőzetek szétválasztását, az ásványok sorrendjének végleges megállapítását, az ásványok cédulázását és leltározását. Végefelé járnak a munkálatok a másik múzeumi teremben levő regionális ásványgyűjteménynél is, ahol különösen nagy rendetlenség volt. Teljesen össze-vissza volt az egész anyag hányva. Nemesak az erdélyi előfordulások neveit változtatták át, de az ásványok céduláit is összecszerelték a 22 év alatt. Sok ásványt kellett és kell még külön meghatározni. Ez amiatt is igen hosszas dolog, mert e tekintetben csakis sajátmagamra támaszkodhatom, pedig egyetemi teendőim is erősen lekötnek. Beleltároztuk az új regionális ásványgyűjtemény anyagát is, amelyet már csak az Intézet mikroszkopi folyosóján tudtam elhelyezni.

A helyreállítási, rendezési munkálatoknak igen nagy akadálya a két gyűjteményi helyiség és a mikroszkopi folyosó kicsiny volta. Ennek a következménye az, hogy még a legértékesebb ásványok közül is igen sokat csak az üveges szekrények alsó elzárt fiókjában tudtam elhelyezni. A nagyközönség részére való kiállítás, tehát a múzeum egyik főfeladatának a teljesítése majdnem lehetetlen a helyiségek szűk voltán kívül még azért is, mert a kiállítási szekrények nagy része egyáltalában nem megfelelő. Régi, ócska szekrények ezek, amelyeknek egyrésze a hagyomány szerint még a guberniumtól származik. A kiállításra mindenestre alkalmatlanok. A mai viszonyok között még gondolni sem lehet

arra, hogy ezeknek a rendkívül értékes és tanulságos ásványoknak akár egy kis részét is úgy állítsuk ki, ahogyan egy modern múzeumban kellene, tehát hogy minden egyes ásványt, illetőleg ásványcsoportot magyarázószöveggel, képekkel és az előfordulási helyekről felvett fényképekkel lássunk el.

Mindössze a regionális ásványgyűjtemény egyrészét tudtam jobban megfelelő, újabb szekrényekben kiállítani, de ezeknek a fiókjait is tele kellett halmozni érdekesnél érdekesebb előfordulású ásványokkal, amelyek üveg alá már nem fértek el. De már ezek is tele vannak úgy, hogy az ásványok közül sok kiszorult az Intézet alagsorába, ahol zárt szekrényekben raktárszerűleg helyeztem el. A regionális gyűjtemény másik része szintén régi, egymástól különböző, kisebb nagyobb szekrényekbe van berakva.

A leginkább bántó az, hogy a legújabb értékes szerzemények legnagyobb részét már csak zárt fiókokban tudtam elhelyezni, pedig ezek valóban érdekes előfordulású példákat tartalmaznak.

Az Intézet első folyosóján levő terminológiai ásványgyűjteménynek a leltározása most folyik.

Múlt évi jelentésemben már említést tettem a kőzetrendszeri gyűjteményről. E gyűjtemény tárgyainak, valamint a regionális kőzetgyűjtemény kőzeteinek leltározását is befejeztük. Ezek a gyűjtemények az Intézet kőzettani laboratóriumában vannak elhelyezve úgy, hogy nemcsak az üveg alá kiállított sorozatok vannak összezsúfolva, de tele vannak az alsó zárt fiókok is. A kiállítás itt olyan, hogy a rendszeri részben az ásványos és vegyi összetételt mutató táblácskákat is elhelyeztük a vezetőcédlákon kívül, de még hátra van, hogy az egyes kőzetek ásványos alkotását képekben és mikrofotografiákban is ábrázoljuk, előfordulási viszonyait megfelelő képekkel, festményekkel is illusztráljuk. Ez feltétlenül szükséges ahhoz, hogy a kiállítást szemléltetővé tegyük. Sok mindent pótol egy-egy kép, ez a nagyközönség okulására is különösen fontos. Arról azonban szó sem lehet, a rendelkezésre álló hely kicsiny volta miatt, hogy a regionális kőzetgyűjteményben is hasonlóképpen járjunk el, hiszen ide még a régi, igen fontos nagy gyűjtések közül például SZÁDECZKY GYULA, XÁNTUS JÁNOS, FERENCZI ISTVÁN és mások által a múzeum részére gyűjtött példányok közül is csak nagyon keveset tudtam üveg alatt kiállítani. Ezek legnagyobb része majdnem hozzáférhetetlenül elraktározva várja a jobb jövőt, amidőn ezeket a nagy, értékes gyűjtéseket is be lehet mutatni a nagyközönségnek. Most csak a kutató szakemberek tanulmányozhatják.

A kőzetanyag legnagyobb része az alagsorban van elhelyezve, 3 elég sötét szobában, és a szintén nem világos folyosón, túlnyomó részben zárt szekrényekben, sőt egymásrahelyezett ládáknál. 45 láda rejti el ezek egy részét. Hogy ez tarthatatlan állapot, arra már rámutattam. Ezen változtatni kell már a Múzeum tekintélye érdekében is. Az Egyetemtől úgy látszik nehezen kapunk segítséget, hiszen csekély dotációból még az egyetemi tárgyakat befogadó szekrényekre sem tudunk elég fedezetet találni.

Az alagsor ásvány- és kőzetgyűjteményeinek a leltározásához is

hozzákezdettünk az év vége felé, de abba kellett hagyni pénz és segítőerő hiányában.

A helyreállítási munkálatoknál ma főleg csak egyetemi hallgatók állnak rendelkezésemre, akik pedig csak akkor tudnak dolgozni, amikor ezt tanulmányaik megengedik, tehát szünidőben és a közbeeső néhány órai szabad idejükben. Volt hónap, amelynek egy részében 10 segítő hallgató is dolgozott, és pedig lelkesen, nagy buzgalommal, bárha a közönséges napszámosénál jóval kisebb óradíjjal, más hónapokban főleg csak a múzeumi őrhelyettes.

Az egyetemi Ásvány- és Kőzettani Intézet létminimumnál is kisebbre szabott egyetemi segéderőim (1 tanársegéd és 1 gyakornok) még arra is alig elegendők, hogy a nagyszámú egyetemi hallgatóság tanításánál szükségessé vált teendőket velem együtt elvégezzék, nemhogy a múzeumi munkálatoknál kiadósabban segíthessenek. Végzett egyetemi hallgatókat, pláne kiképzett diplomás segítőerőket ma csekély díjazás mellett nem lehet megnyerni ezekhez a reggeltől estig tartó teendőkhöz, hiszen a kémiával összekötött ásványtani tanulmányok elvégzése után sokkal jobban, sőt többszörösen dotált állásokat is kaphatnak, sőt egyenesen keresik az ilyen szakban kiképzetteket. Mindaddig nem lehet számítani állandó múzeumi segéderőre, amíg az Ásvány- és Kőzettárnál is nem fog a VKM legalább egy másodosztályú múzeumőri állást rendszeresíteni.

Az év elején éppen a fent említett okok miatt igen nagy veszteség érte Táramat, annak következtében, hogy kipróbált munkaeőre, DR. ELEKESNÉ. HÉVIZI ILONA tanárnő eltávozott a Tár kötelékéből. Ez a kiváló képességű alkalmazottam már nem tudott tovább várni az őt jogosan megillető segédőri állásra, amelyre pedig Elnökségünk többször felterjesztette, és érdekében minden lehetőt megtett, de hiába. Éppen ezért jobban dotált és jobb munkabeosztású állásban helyezkedett el. Nagyon megérezte az Ásvány- és Kőzettár az ő eltávozását. Eltávozása által támadt űrt még ma sem tudtam betölteni. Immár a harmadik alkalmazottam, akit elveszték Kolozsvárra való visszatérésünk óta, mert nem tudtam nekik megfelelő állást biztosítani, amely állás pedig feltétlenül megilleti ezt a Tárat. A már közmondásossá vált késedelem miatt vesztettem el kiválóan képzett munkaeőrimet.

Innen érthető az, amit jelentésem elején említettem, hogy a huszonkét évi idegen megszállás okozta károk helyreállítása és pótlása igen hosszas dolog, mert a csoportok felállításánál és főleg pedig a közetek és ásványok meghatározásánál csak magamra támaszkodhatom. Jómagam éppen ezért 1940 novemberétől három teljes évet áldoztam a Múzeumnak. Feláldoztam egyetemi tanári kötelességem egyik fontos részét: tudományos munkásságomat, mert minden időmet a múzeum helyreállításával töltöttem. Így jutottam el oda, ahol ma vagyok, hogy rövidesen megnyithatom az Ásvány- és Kőzettárnak Intézetem földszintjén levő részét a nagyközönség előtt.

De még hátra van a múzeum nagyobb részének helyreállítása, amely az alagsorban zárt szekrényekben és ládáknál van elraktározva. Ez az az anyag, amely főleg Erdély területén végzett rendszeres gyűjtésekből

származik. Ha ezek, gyűjtési költségeiket tekintve, pénzértékben nem is drágábbak a földszinten elhelyezett múzeumi tárgyakkal, tudományos szempontból nézve értékesebbek. Úgy látom, hogy ha olyan gyors ütemben folytatódik a helyreállítási munkálat, mint az elmúlt 1943. évben, valószínűleg két év alatt ezeket is rendbe lehet hozni, ha annyi segítőerő fog rendelkezésre állni, továbbá kellőszámú szekrényt tudok majd beszerezni. A jobb jövő reményében folytatom tehát a helyreállítási munkálatokat.

A Tár 1943. évi gyarapodása

Vétel útján: Kupás Gyula ásványkereskedőtől 80 darab ásvány 4020 pengő értékben. — Visky Ferenc óradnai lakóstól 10 darab ásvány 10 pengő értékben. — Bányay János geológustól 44 darab ásvány és 3 darab kőzet 400 pengő értékben.

Rendszeres gyűjtés útján: BÁNYAY JÁNOS a Székelyföldről 34 drb. ásvány és 7 drb. kőzet. — TÖRÖK ZOLTÁN a Kelemen hegyéből 78 drb. kőzet. — SZENTPÉTERFY ZSIGMOND Óradna, Parajd, 160 drb. ásvány. — Szilágysomlyó és Kolozsvár környékéről 22 drb. ásvány és 32 drb. kőzet. — SZÓKEFALVI NAGY ZOLTÁN Kolibica környékéről 61 drb. kőzet. — VINCZEFFY ENDRE Kápolnásfalu vidékéről 50 drb. kőzet. — KRISÁN EDIT Borgóbeszterce vidékéről 18 drb. kőzet.

Ajándékozók sorában köszönettel említem DR. GYÖRFFY ISTVÁN és DR. BALOGH ERNŐ professzor urak, VASITSEK ZSIGMOND bányagazgató úrnak és DR. TELEKI GÉZA gróf úrnak nevét, akiknek ajándékából 6 darab értékes ásvány- és kőzet került gyűjteményünkbe.

Kolozsvár, 1944 január 10.

DR. SZENTPÉTERY ZSIGMOND
tárigazgató

Jelentés

a Föld- és Őslénytani Tár 1943. évi állapotáról

A Tárnak abban a kedvezőtlen állapotában, melyről az 1942. évről szóló jelentésemben számoltam be, az 1943. év nem hozott semmi változást. Az eredendő baj, a Tár elhelyezésének elképzelhetetlenül szűk volta, továbbra is változatlanul fennáll. Nem felesleges most újból és még nagyobb nyomatékkal hangoztatni a Tár helyiségeinek elégtelenségéből és már fekvésének kedvezőtlenességéből is eredő nyomorúságát, mely eleve megöli az igyekezet minden jószándékát. a munkának minden kedvét és reményét, mert ezeknek a nagy tudományos és múzeális értékű anyagoknak jelenlegi zsúfolt raktárából valaha is igazi, a nyilvánosságnak megnyitható Tár nem lesz addig, míg erre alkalmas helyiségekhez nem jut.

Ma a rendelkezésre álló helyiség nemcsak lehetetlenül szűk, de e mellett fekvése is a lehető legrosszabb. Tudott dolog ugyanis, hogy a Tár, s vele együtt az egyetemi Földtani Intézet a központi egyetem

épületének pontosan északi részén kapott elhelyezést, egy szűk utcára néző földszinten, hova még nyáron sem süt soha be a nap. Nemcsak semmilyen múzeumnak nem való az ilyen sötét fekvésű épületrész, hanem egyáltalában semmi olyan intézet elhelyezésére sem, ahol a laboratóriumi munkák, a vizsgálódással járó észlelések olyan természetűek, hogy azok napvilágot kívánnak, melyet semmi mesterséges világítással helyettesíteni, pótolni nem lehet.

A Tár anyagának kis része ma a folyosó két fala mellett szorosan egymás mellé tett szekrényekben van kiállítva. A zsúfoltság már itt is olyan egészségtelen, hogy miatta a kiállított tárgyak kellőképpen nem érvényesülnek. A múzeumi anyag legnagyobb része a múzeumi teremben szorong annyira összetolt szekrényekben, hogy a szekrények között még egyes ember is alig fér el. De ezenkívül a földön is nagy tömegű anyag hever, mely mind megfelelő kiállításra vár. Annyira zsúfolt ez a helyiség, hogy a szekrények között még megfordulni se lehet annak a veszedelme nélkül, hogy valahonnan az ember valamit le ne üssön, valamire rá ne lépjen. Ilyen körülmények között a múzeumi tárgyak épségben tartása, ez a legegyszerűbb kívánalom is szinte a lehetetlenséggel határos. A Tár anyagának a harmadik része a pincehelyiségekben van felhalmozva, közöttük itt van elhelyezve az az 5 darab geológiaiailag színezett, nagyméretű domborművű térkép is, melyeknek mind múzeális, mind oktatási szempontból fent kellene lenniük, nem itt eldugva. Ezek a kivitelükben is gyönyörű domborművek, melyek a Tárnak igen nagy pénzében állanak, eredeti rendeltetésüktől elvonva, a nyirkos levegő gyilkos martalékának vannak kitéve.

A most már megkötött szerződés értelmében az Egyesület nemcsak kérheti, hanem teljes joggal követelheti is az államtól, hogy ennek az óreára vonatkozó kötelezettségnek, a Tár megfelelő elhelyezésének a leg-sürgősebben tegyen eleget. De különben az államnak ezt külön a maga érdekében is meg kell tennie ama szoros viszonynál fogva, amelyben a Tár az egyetemi oktatással, az egyetemi tudományos munkával szorosan egybekapcsolódik. A Tár életét nem lehet a nélkül megbénítani, hogy vele együtt az egyetemi oktatás, illetőleg az egyetemi Földtani Intézet érdeke is ne szenvedjen, és másfelől a Tár életét sem lehet saját célja és eszméje feladása nélkül tisztán csak az egyetemi élettől megszabott követelményekhez idomítani, mert ebben az esetben a két fél között a szerződés szelleme szerinti szimbolikus viszony a Tárra káros parazitizmussá válik. Ennél a kijelentésnél nem lehet megtévesztő, hogy az állam a Tár használatáért bért fizet. A bérösszeg ugyanis legalább a Földtani Tárra vonatkoztatva aligha érhet fel azzal a károsodással, amelyet anyagilag is szenved a Tár azzal, hogy anyaga az elhelyezés mostohaságából kifolyólag kétféleképpen nem kezelhető, így nagy értékei vannak kitéve a pusztulásnak, elértéktelenedésnek.

Az a lehetetlen elhelyezési állapot, melyben az Erdélyi Nemzeti Múzeum Földtani Tára nyomorog, természetesen az egyetemi Földtani Intézetet is sújtja. Egy fedél alatt kapkod fuldokolva mindkét intézmény az után a levegő után, mely az adott helyzetben még külön egyiknek is kevés lenne. Természetes, hogy az egyetemi Földtani Intézet

részéről is szóvártam már ezt a bajt. Ilyen értelmű beadványom, melyben most már a szerződés megkötése után a Tárnak jogos helyigényét is kihangsúlyoztam, jelenleg az egyetemi Tanács előtt áll. Ha így két felől az Egyetem és az Erdélyi Múzeum Egyesület is közös és erélyes lépést tesz a bajnak orvoslására, remélhető lesz talán a kedvező megoldás. Ha ez mégsem történne meg, személyemet illetőleg ez feloldást is jelent minden olyan anyagi és erkölcsi kárért való felelősség alól, mely ebből a jelenlegi szégyenteljes állapotnak további fenntartásából szükségképpen következik.

A vázolt viszonyok miatt a Tárnak oly égetően szükséges rendbehozási munkálatai az elmúlt 1943. évben csak nagyon kevéssel haladhattak előre. Az intézeti helyiség folyosóján kiállított őslénytani anyag újracédulázása, az ott levő tárgyak között uralkodó eddigi zavar megszüntetése történhetett eddig csak meg. Most ugyanez a munka kezdődik a múzeumi teremben levő sokkal hatalmasabb anyagon. Nagy időpocsékolást okoz ennél az, hogy a tárgyakat a szekrények mellől, ahol ez a munka helyszíne miatt egyáltalában nem végezhető, más erre alkalmas helyre kell oda-visszahurcolni.

Megfelelő irányítással ezt az újracédulázást és rendezési munkát PONGRÁCZ ISTVÁN végzi, nemcsak a kívánt gondossággal, hanem, mint-hogy már régebben is alkalmazva volt húzamosabb ideig a Földtani Intézetben, bizonyos szakértelemmel is. Kívüle a tári munkákban, amennyiben ezt intézeti elfoglaltságuk megengedte, GRIGERCSEK ENDRE tanársegéd, FÜLÖP JÁNOS és PÉTER GYÖRGY altisztek is segítettek.

A Tár anyagának gyarapodásáról a következőket jelenthetem:

Egyik választmányi ülésünk jóváhagyása alapján a Tár tulajdonában levő 15 darab ősgerinces papírmáséból készült, átlag 30 cm nagyságú rekonstrukcióját átadtam a Magyar Nemzeti Múzeum Őslénytárának, ahonnan ezekért cserébe Tárunk a *Dinotherium*nak, a *Mastodon angustidens*nek és az *Elephas primigenius*nak 50—60 cm nagyságú művészi kivitelű, patinázott gipszszobrához jutott. A mi említett 15 kis papírmásé szobrunk ezekkel szemben egészen primitív, lehetetlenül színezett és legnagyobbbrészt formailag teljesen hamis rekonstrukció volt, s mint ilyeneknek legfeljebb annak bemutatására lett volna műzeális értékű, hogy milyeneknek nem szabad elképzelni ezeket az ősgerinceket. A nevezett 3 szobor SZILÁGYI MARGIT szobrászművésznőnek ilyen őssálat mintázáshoz való szerencsés érzékét és gondosságát dicséri.

Ugyancsak tőle vásárolt a Tár egy 2 m-nyi nagyságú *Dimetrodon* szoborpárt, továbbá a *Stegosaurus*nak és a *Camarosaurus*nak 1 m-nyi nagyságú, patinázott gipszszobrát. OLBERT KÁROLY festőművész megfestette a Tár részére az *Ichtyosaurus*nak és a *Pteranodon*nak 120 x 70 cm nagyságú olajfestményét, ANDOR LÓRÁND pedig egy krétakori őshüllő 70x50 cm-es vízfestményét. Valamennyi oktató értékén kívül — különösen a szobrok — művészi értékű díszei is lesznek Tárunknak.

A felsoroltak közül Tárunkban jelenleg még csak az utóbb említett akvarell látható. A többi festményt és szobrot még a Magyar Nemzeti Múzeum Őslénytára szíves őrizni. Lehozatalukat ugyanis nem is igen szorgalmazom. Hiszen ezek a Tárnak olyan maradandó becsű tárgyai,

hogy azokat a mi rettenetes zsúfoltságunkban könnyen sérülés érheti. Ime ez a körülmény is igen komoly figyelmeztetés arra, hogy a Tár helyszüke miatt már csődbe került, mert valóban csőd az, ha a Tár új beszerzéseit azok rongálásának veszedelme nélkül még elraktározásra sem képes befogadni.

Vásárolt a Tár egy hallenyomatot, mely a déda-szeretfalvi vasút-építés alkalmával került elő. Ajándékozóiink sorában a helybeli róm. kat. főgimnázium igazgatóságát és DR. KOVÁCS ISTVÁN tanár urat kell hálával megemlítenünk. Gyarapodott Tárunk anyaga ezeken kívül TÖRÖK ZOLTÁN Dragojásza—Bélbor környéki gyűjtéséből 197 darab és DR. BALOGH ERNŐ gyűjtéséből 92 darab közzel (Toronyága—Radnai havasok, Macskamező vidéke).

Jelentésem szíves tudomásulvételét kérve, maradtam a tekintetes Választmánynak mély tisztelettel

Kolozsvár, 1944. január 10.

DR. BALOGH ERNŐ
egyetemi ny. r. tanár,
igazgató

Jelentés

a Növénytár 1943. évi működéséről

Alulírott mint az Erdélyi Nemzeti Múzeum Növénytárának igazgatója a következőkben vagyok bátor jelentésemet megtenni:

I. A Botanikus Múzeumot az elmúlt évben is a látogatók ezrei keresték fel, vendégkönyvünk lapjai már be is teltek. A Botanikus Kertnek 1943-ban mintegy 85000 látogatója volt, ezek nagyrésze megtekintette a múzeumot is. Tovább folyt a részletes magyarázó feliratok, rajzok, térképek készítése, változatlanul DR. HARGITAI ZOLTÁN tervezésében és KERESZTES KÁLMÁN intézeti rajzoló kivitelezésében; így ezek száma 33-ra emelkedett. A rendszertani részben a még eddig át nem rendezett virágtalan növényeket tartalmazó szekrények anyaga nyert felfrissítést, itt a gombagyűjteményt DR. UBRIZSY GÁBOR, a többit DR. HARGITAI dolgozta át. A kiállított anyag mind nedves, mind száraz praeparatumokkal gyarapodott, főleg az intézet tagjainak gyűjtései révén. Ajándékozóiink sorában Balogh Ernő, Roska Márton professzor és Boros Ádám, Igmándy József tanár urak nevét emeljük ki. Felállítást nyert a botanikatörténeti anyag nagyrésze is (a conservatori szobában és a II. emeleti folyosón), ez arcképekből, kéziratokból, régi, értékes könyvekből, levelekből, rajzokból áll.

Az elmúlt év fontos munkálata volt a kiállított anyag leltározása, amelyet SZABÓ ZOLTÁN, egyetemi gazd. hivatali leltározó végzett, külön díjazásért, hosszú hónapokon át. Ezzel kapcsolatban megjegyzem, hogy — miután a régi címkéket a román vezetés eltüntette — az egyes kiállított tárgyak tulajdonjogának megállapítása lehetetlenné vált, az egyetem miniszteri biztosával és a múzeumi ügyek miniszteri ügyosztályvezetőjével a helyszínen folytatott megbeszélés alapján az összes kiállított tárgyakat, mint EME tulajdont leltároztattam. Ennek alap-

ján a nagy múzeumi teremben 7055, a tanársegédi szobában 495 (növényöslénytani anyag), a II. emeleti folyosón 1950 (maggyűjtemény) tárgy van kiállítva, — összesen tehát 9500 darab, míg a botanikatörténeti anyag leltározása folyamatban van. A múzeum tehát több, mint tízezer kiállított tárgyával hazánkban mind terjedelmét, mind értékét tekintve, a botanikai gyűjtemények között az első helyen áll.

II. Jelentősen gyarapodott a herbárium is, amely a Magyar Nemzeti Múzeumé után a második az országban. A herbárium leltári állományáról múlt évi jelentésemben számoltam be, azóta felragasztott és leltározott lapokkal a Múzeum gyűjteménye 277070-ra, az egyetemi herbárium 203010-re emelkedett. A Margittai gyűjteményből eddig 4670 lapot dolgoztunk fel.

Amint arról korábbi jelentéseimben is megemlékeztem, saját, mintegy 50000 lapra becsülhető herbáriumomat az Erdélyi Nemzeti Múzeum Növénytárának adományoztam, azzal a feltétellel, hogy az mai alakjában őrzendő meg s további gyűjtéseimmel, azok feldolgozása folyamán, gyarapítandó. Az adományozás hivatalos bejelentése az 1943. november 12-i igazgatóválasztmányi ülésen történt meg (Vö. Keleti Ujság 1943. nov. 18.-i száma). A mintegy 12—15000 aranypengő értékű gyűjtemény leltározását az 1944 év folyamán fogjuk keresztülvinni.

III. A múzeumi anyag, különösen a herbárium, jelentős gyarapodása az intenzív kutatómunka eredménye is; így az elmúlt évben Erdély majdnem egész területén gyűjtöttek vagy végeztek terepmunkát az intézet tagjai, így leginkább Kolozsvár közelebbi és távolabbi környékén, a Mezőségen, a Biharhegységben, a Szamosvidéken, a Radnai havasokban, a Székelyföldön, sőt a Sátorhegységben és a Dunántúlon is. NYÁRÁDY E. GYULA igazgató-őr július-szeptemberben Szovátafürdő környékének részletes növényntani feldolgozását kezdte meg (Összesen 128 kirándulási nap).

IV. A múzeumban dolgoztak hosszabb ideig DR. IGMÁNDY JÓZSEF hajdunánási gimnáziumi tanár, aki a kolozsvári, valamint a régebbi feldolgozatlan mohaanyagot leginkább Péterfi Márton hagyatékát, határozza meg, továbbá DR. UBRIZSY GÁBOR gazdasági iskolai tanár, aki a gombaherbáriumot rendezte és a Péterfi gyűjtötte rozsdagombákat dolgozta fel, valamint DR. BALÁZS FERENC kísérletügyi adjunktus, aki virágos növényekkel foglalkozott. Papp József tanár (Budapest) a Hordeumokat dolgozta fel. Több hazai szakember kereste fel a múzeumot rövidebb időre, így Boros Ádám dr., Greguss Pál dr., Jávorka Sándor dr., Kárpáti Zoltán dr., Lengyel Géza dr., Máthé Imre., Péntes Antal dr., Vajda László, Ujhelyi József dr., Zólyomi Bálint dr. Budapestről, illetőleg Debrecenből és Szegedről. Kiköcsönöztünk az Általános Növényntani Intézetnek (Györfly István prof.) 4 alkalommal mohaanyagot (kül. Molendoa, Splachnum, Aulacomnium genusok), a Magyar Nemzeti Múzeum Növénytárának gombaanyagot (Moesz Gusztáv ny. igazgatónak Ustilaginaceákat, Bohus Gábor dr.-nak Boletus és Gyrophora genusokat), a Budapesti Egyetem Növényrendszerntani Intézetének a Dipsacus és Succisa genusokat, mintegy 250 lapot,

végül Vajda Lászlónak (Budapest) a *Ranunculus carpaticus* anyagot. Az újabb gyűjtésű mohaanyag állandó revideálója BOROS ÁDÁM DR. kísérletügyi igazgató (Budapest) aki székelyföldi és radnai-havasi anyagunkat dolgozta fel. Mi az erdélyi virágos endemizmusok anyagát és a Papavereket kölcsönöztük ki a hazai gyűjteményekből.

V. Személyzeti téren jelentős változás, hogy 1943. december 1-ével NYÁRÁDY E. GYULA — aki az év folyamán befejezte a kolozsvári flóraművet s feldolgozta újabb erdélyi gyűjtéseit — nyugalomba ment. Helyébe DR. HADGITAI ZOLTÁN egyetemi tanársegédet terjesztette fel kinevezésre az EME választmányja múzeumi örnek. Nagyon nélkülözünk egy gyakornoki és egy altiszti állást, hiszen az összes múzeumi teendőket egyetemi alkalmazottak látják el. A kiállított anyag átrendezését Hargitai dr. vezette tovább, a technikai munkát az intézeti altisztek végezték, a herbárium átrendezésén, illetőleg múzeumi és egyetemi tulajdon szétválasztásán egyetemi gyakornokok és hallgatók dolgoznak, egyes gyűjteményrészek átrendezése és feldolgozása meghívott szakemberek munkája volt, mindez természetesen jelentős kiadást okoz, úgyhogy a tár javadalmának tekintélyes része személyi kiadásokra megy el.

VI. Így az 1943. év folyamán kiadásaink jóval felülmulták javadalmunkat s csak a múlt évi pénztári maradványnak, valamint saját külön bevételeinknek köszönhető, hogy az évet hiány nélkül zárhatuk. Viszont még kifizetetlen nagyobb nyomdászamlánk is van, miután a nyomdai árak emelkedése kiadványaink eredeti költségvetését felborította. Az átrendezési munkákra, beleértve a herbárium szétválasztásának és múzeumi anyagok feldolgozásának kiadásait, kiutaltunk 3130 P-t, adminisztrációra 380 P-t, leltározásra 1212 P-t, a kolozsvári flóramű 5—7. füzetének kiadására 2893 P-t, a Scripta Botanica Musei Transsilvanici I. 7—10. és II. 1—10. számainak költségeire 2671 P-t, új kiadványunkra (Fontes Florae 1—2. füzet) 1565 P-t. Megvásároltam a herbáriumrendezéshez nélkülözhetetlen standardművet: az Index Kewensis 5 kötetét 1041 P-ért, gyűjtő kirándulásokra kifizettünk 1287 P-t, kisebb kiadásokra 145 P-t. Összes kiadásunk 14325 P, saját bevételünk kiadványainkból 1450 P.

VII. A Növénytár kiadványai sorában 1943 év folyamán megjelentek: 1. NYÁRÁDY E. GYULA és B. Soó Rezső: K o l o z s v á r é s k ö r n y é k e f l ó r á j a. 5, 6. és 7. füzet 321 —560 l. számos ábrával, az utolsó (8. kettős) füzet 1944. március folyamán jelenik meg, s ezzel a munka lezárul.

2. A Scripta Botanica Musei Transsilvanici II. kötete, 3. füzetben, 10. számban, 172 lapon jelent meg 21 dolgozattal. Munkatársai az igazgató (4), az igazgató-őr (2), az intézet tagjai: Hargitai dr. (2), Ujvárosi Miklós dr. (1), Nyárady Antal dr. (1), külső munkatársai: Balázs Ferenc dr. (1 nagyobb munka), Boros Ádám dr. (3), Igmándy József dr. (2), továbbá Keller Jenő dr. (Budapest) 1, Máthé Imre dr. (Debrecen) 2 és Vajda László (Budapest) 2 dolgozattal. A dolgozatok a virágos és virágtalan növények alaktani, rendszer-

tani, növényföldrajzi (különösen florisztikai) viszonyaira vonatkoznak Erdély és a szomszéd területekről.

3. *Fontes Florae Hungaricae* — A magyar flóra forrásművei című új kiadványunk feladata a magyar növényvilágra vonatkozó irodalom bibliografiáinak összeállítása. Az 1. füzet az 1918—1940 megjelent csehszlovák irodalmat tartalmazza, amely magyarföldi virágos növényekre vonatkozik (Soó: Csehszlovák irodalom 1918—1940) 60 lapon jelent meg s mintegy 650 címet tartalmaz. A 2. füzet sajtó alatt, ez a magyar mohászati irodalom bibliografiája lesz Boros Ádám tollából.

Intézetem kiadásában megjelenő *Acta Geobotanica Hungarica* 1943. évi V. kötete (400 lapon) is több, a Növénytárban készült dolgozatot tartalmaz. Vö. jelentésem függelékét a *Scripta* II, 165—71.

Ugyancsak a Növénytárban készült el a Magyar Flóraművek VI. kötete: Soó: A Székelyföld flórája. Supplementum I. (62 l.) is.

Jelentésemet azzal fejezem be, hogy az Erdélyi Nemzeti Múzeum Növénytára, mind gyűjteményeink nagysága (tízezernél több kiállított tárgy és közel félmillió herbáriumi lap, beleértve az egyetemi gyűjteményt), mind kutató és tudományos munkásságának kiterjedt és eredményes volta révén az Erdélyi Nemzeti Múzeum legnagyobb tárainak egyike, ezzel szemben személyi és anyagi ellátása terén igen kedvezőtlen helyzetben van. Az anyagi ellátás tekintetében sajnálattal nélkülöztem például a Tekintetes Választmány megértését akkor, amikor tavalyi költség-előirányzatomban gyűjtemények vásárlására 5000 pengőt kértem. Ez összeg a Hulják János-féle nagy gyűjtemény megszerzésére szolgált volna. A Választmány a kért összeget azonban nem szavazta meg, s így nehéz szívvel, a szakkörök indokolt rosszallásától kísérvé kellett látnom, hogy az említett gyűjtemény hogyan kerül nagyon alacsony vételár fejében a szegedi egyetemi növénytani intézetének birtokába. Mindez azért van, mert az eddig megállapított évi átalány nem elégséges gyűjtemények vásárlására. Az eddigi nagymérvű gyarapodás annak köszönhető, hogy egyrészt saját herbáriumomat adományoztam a Növénytárnak, másrészt a Margittai-gyűjteményt szereztem meg és nem utolsó sorban annak is, hogy intenzív gyűjtőmunkát folytatunk. Nyilvánvaló azonban, hogy csak ajándékokból és saját gyűjtésekből nem lehet egy múzeumot nagyarányúan és tervszerűen fejleszteni. Ha tehát az anyagi ellátottság terén nem következnek be üdvös változások, akkor sem a Tár igazgatójának áldozatkészsége és sok-sok munkája, sem munkatársainak odaadása nem lesz elég fenntartásához és fejlesztéséhez.

A Tekintetes Választmány előtt kiváló tisztelettel

Kolozsvár, 1944. január 14.

DR. B. SOÓ REZSŐ
egyetemi ny. r. tanár
igazgató

Jelentés az Állattár 1943. évi működéséről

Az Állattár kiállítási gyűjteménye teljesen rendben van, de egyes sérült vagy kevésbé szép példányoknak újakkal való kicserélése még egyre tart. Az Állattárt az év folyamán 2986 személy látogatta meg.

A termék galériáin elhelyezett bőrgyűjtemény és a folyékony anyagokba elzárt készítmények, valamint a rovarok rendezése és cédulázása egész éven át folyt, de még nem készült el. Különösen a rovargyűjtemények rendezése kerül sok munkába és időbe. Minden állatbőr és rovart az év folyamán megszéknénegeztünk, úgyhogy a molyt, Anthrenust és Dermestest sikerült a gyűjteményből kiirtani.

Minthogy a múzeumi rendezési munka megkevesbedett, több idő maradt a gyűjtésre és a gyűjtemények szaporítására.

Vásárlás útján szereztük meg DR. MÓCZÁR MIKLÓS nyug. tanügyi főtanácsos 24 üvegfüdele fadobozban elhelyezett és több mint 2100 fajt és 6000 példányt számláló bogárgyűjteményét a múlt évről e célra fenntartott 2.500 pengőért. E gyűjtemény külön szekrényekben van elhelyezve. Ugyancsak vétel útján került birtokunkba 1 farkaskoponya, 1 róka és 5 darab madár (fajd, ölyv, gém, fülesbagoly). Megvettem továbbá nagymennyiségű dió, kóris és szilfadeszkat állattalapatok részére; ez a raktár kb. 10 évig fedezi a szükségletet és ma már be sem szerezhető.

Gyűjtés útján a következő anyaggal gyarapodott tárunk: DR. BOGA LAJOS múzeumi igazgatóór több ezer darab Trichoptera Thysanoptera, Ephemerida, Mikro-Hymenoptera és Diptera példányt gyűjtött Kolozvár környékén, a Meszes-hegységben, Udvarhely-, Csík és Maros-Torda megyékben. A gyűjtőutak költségét a M. K. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól kapott segélyből fedezte. A gyűjtött anyag feldolgozás alatt áll. — DR. JÁSZFALUSI LAJOS egyetemi tanársegédem gyűjtéséből 17 halfaj és 1 kigyófaj került ajándékként az Állattárba a hozzájuk való hengerüvegekkel együtt. — DR. MÓCZÁR LÁSZLÓ Hymenoptera gyűjtése, mintegy 300 darab, most van feldolgozás alatt. — VITÉZ NAGY BARNABÁS gyakornokom kb. 1550 darab Orthopterát és kb. 200 Formicidát ajándékozott gyűjtéséből az Állattárnak. — RÁTHONY KÁROLY praeparátorom 9 kitömött madár, 2 emlős és 1 emlőskoponya ajándékozásával gyarapította a gyűjteményt, mind olyan anyag ez, melyet maga lőtt és készített ki.

A j á n d é k o z á s útján jutott továbbá gyűjteményünkbe 3 emlős, 1 teljes csontváz, 10 koponya, 7 madár kitömve és felállítva, 3 darab bőrben, 13 koponya, 3 csontváz és 3 tojás. Mindezeket a nyersen beküldött ajándékokat intézeti praeparátorommal tömettem ki, illetőleg készíttettem ki.

Az Állattár, illetőleg az Egyetemi Állatrendszertani Intézetem személyzetét nem tekintve, a következő magánszemélyek ajándékozták meg felhívásunkra az Állattárt: PURMAN DEZSŐ, DÉS (1 ölyv), KLÖZEL OSZKÁR, GÖDEMESTERHÁZA (1 farkas és 1 sas), LENGYEL ÁKOS, KRASZNA (1 héja, 1 ölyv), NÁDAS KÁROLY, DÉS (2 vércse), LENGYEL ISTVÁN,

Kraszna (1 gólya), DR. BOD PÉTER, Bonchida (15 koponya, 1 madár, 2 tojás, 4 anatómiai készítmény), végül NAGY ISTVÁN, Gyimesbükk (1 siketfajd, 1 mőkosalbinó).

Jóllehet nyomtatott körlevelünkből sokat szétküldtünk, aránylag kevés ajándékot kaptunk. Ennek oka legnagyobb részben a töltényhiánnyal magyarázható. Annál nagyobb köszönettel tartozunk fentemlített nemes pártfogóinknak.

Ha mármost összefoglalva szemléljük az Állattár gyarapodását, azt az adott viszonyok között kielégítőnek kell tartanunk.

Végül tisztelettel bejelentem, hogy DR. BOGA LAJOS múzeumi igazgatóúr az általa elvállalt állattári vezető megírásával még nem készült el, de a munka már közvetlenül befejezése előtt áll és kb. 10 nyomtatott ív terjedelmű lesz.

Kitűnő tisztelettel

Kolozsvár, 1943 december 30.

DR. HANKÓ BÉLA
egyetemi ny. r. tanár,
igazgató

Jelentés

a Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály 1943. évi működéséről

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztálya 1943. évi munkája felölelte mindazokat a munkaágakat, amelyekben — Szervezetünk és Ügyrendünk értelmében is — a Szakosztály tevékenységének meg kell nyilvánulnia.

Tudományos felolvasó ülést ebben az évben nyolcat tartottunk, öttel többet, mint a múlt évben. Január 18-án múlt évi munkánkról számot adó közgyűlésünk keretében DR. TAVASZY SÁNDOR, a Szakosztály volt elnöke mutatta be előkészületben lévő „Ethiká“-jának a szabadságról szóló fejezeteit. Február 17-én DR. ENTZ GÉZA „A Székelyföld középkori művészetének kérdései“ címen tartott vetített képekkel kísért előadást. Márciusi tudományos felolvasó-ülésünkön HERPEI JÁNOS, a Székely Nemzeti Múzeum igazgatója, adott elő „Scholabeli állapotok Apáczai Kolozsvárra jövétele előtt“ címen. Április hó 7-én DR. MAKKAI LÁSZLÓ előadását hallhattuk Szakosztályunkban „Az erdélyi magyar honfoglaló nemzetségek“-ről. Május 5-én DR. JANCsó ELEMÉR „Döbrentei és Erdély“ című tanulmányát olvasta fel. Június 2-án Szakosztályunk elnöke, DR. GYÖRGY LAJOS mutatta be az Erdély történelme iránt érdeklődők által oly régóta várt s általa most sajtó alá rendezett első magyar anekdota-gyűjteményt, a „Nagyenyedi Demokritus“-t és rajzolta meg a szerző, a XVIII. századi tudós enyedi pap, Hermányi Diénes József írói arcképét. Az ősz folyamán két tudományos felolvasó ülést tartottunk. Október 20-án DR. JAKAB ANTAL „Az erdélyi római katolikus püspöki szék betöltésének jogi vitája a XVII. században“ és november 26-án DR. MAKKAI ERNŐ „Sipos Pál filozófiá-

jának és vallásfilozófiájának hatása Kazinczy munkásságára“ című tanulmányát olvasta fel.

A szakosztályi ülések tudományos felolvasásainak sorához kapcsolódnak azok az előadások, amelyeket Szakosztályunk tagjai a besztercei vándorgyűlésen, szeptember hó 5—7. napján tartottak. LÉSTYÁN JÓZSEF besztercei r. kat. főesperes Beszterce műemlékeiről tartott előadást. LÁSZLÓ DEZSŐ „A nemzetnevelés mint központi magyar feladat“, DR. GOUTH KÁLMÁN „Mátyás király és Erdély“ címen adott elő. Szakosztályunk — amint az Herepei János és Léstyán József előadásaiból kitetszik — törekedett arra, hogy felolvasó üléseinek keretében megszólaltassa Erdélynek Kolozsváron kívül élő kutatóit is s ilyen módon a Szakosztályt ne csak az egyetemi város, de valóban egész Erdély tudományos intézményévé tegye. A Kolozsváron kívül élő, erdélyi kérdésekkel foglalkozó magyar tudományos világ egyik legkiválóbb képviselőjét üdvözölhettük DR. MÁLYUSZ ELEMÉRben, aki Szakosztályunk felkérésére szintén szíves volt előadást tartani a besztercei vándorgyűlés keretében „Az erdélyi magyar társadalom a középkorban“ címen.

Tudományos felolvasásainkkal kapcsolatosan röviden utalni kívánok arra, hogy — amint a felsorakoztatott címekből is kiviláglik — a Szakosztályunkban bemutatott tanulmányok széles munkaterületre világítanak rá. Nem célunk skatulyázni az előadásokat, de rá kell mutatnunk arra, hogy a filozófiai-pedagógiai problémáktól a település- és társadalomtörténeti tanulmányokig az új tudományos kutatásnak gazdag anyagát tárták fel Szakosztályunk előadói. Szakosztályunk arra törekedett, hogy tudományos munkássága hű képét adja annak az egyre mélyülő és mind gazdagabb eredményeket felmutató erdélyi munkásságnak, mely a szellemtudományok mindenik ágában megnyilvánul. Tudományos felolvasó üléseink hallgatósága átlag 50—60 között mozgott, körülbelül az a szám s részben az a közönség, amely a román uralom éveiben is résztvett szakosztályi üléseinken. A román uralom éveihez képest ez az elmúlt munkaév két pontban mutat eltérést. Az egyik az az öröndetes tény, hogy Szakosztályunk előadó-gárdája alapos képzettségű, szép munkásságot felmutató fiatal erővel bővült. A másik egy fájdalmas hiány: a kisebbségi évek kolozsvári magyar egyetemi és főiskolás ifjúsága szakosztályi üléseink rendes, rendszeres hallgatósága közé tartozott, ma azonban — nem keressük az okokat — az egyetemi ifjúság hiányzik felolvasó üléseinkről.

Tudomány-népszerűsítő előadásorozatunkat december hónap folyamán rendeztük meg. December 1-én DR. KRISTÓF GYÖRGY előadása hangzott el a délerdélyi magyar művelődési egyesületekről és intézményekről. December 10-én LÉSTYÁN JÓZSEF „A gyulafehérvári Batthyaneum“ és december 15-én DR. NAGY GÉZA „A Bethlen Kollégium tudományos gyűjteményeinek története“ címen adott elő. Előadásorozatunk a délerdélyi magyarság iránti felelősségtudat ébrentartásának és megerősítésének szolgálatában állott. Szakosztályunk feladatkörének megfelelően választottuk ki az egyes előadott kérdéseket, a sorozatnak azonban szomorú időszerűséget adott az, hogy egy időbe esett a román uralomnak délerdélyi magyar művelődésünk ellen inté-

zett újabb nagy támadásával. Nem a mi feladatunk e támadással foglalkozni, de előadássorozatunk meghallgatása alapján rá kell mutatnunk arra, hogy a jelenlegi román támadás múltbeli megfelelőjét sehol sem találjuk meg Erdély magyar történetében, de megtaláljuk annak a gazdag történeti tevékenységnek az emlékeit, amelyekkel magyarságunk, ősi műveltségünk és keresztyén nemzeti hagyományaink szellemében éppen Dél-Erdély földjén hozta létre magyar társadalmi erővel azokat az intézményeket, amelyek az erdélyi románság román művelődési fejlődése területén a legdöntőbb hatást fejtették ki.

Tudományos kiadványainkról részletesen megemlékezik külön jelentés keretében az Erdélyi Múzeum szerkesztője. E helyen csak arról kívánok számot adni, hogy Szakosztályunk a maga szerény évi ellátmányából ez évben 1700 P-t folyósított az Erdélyi Múzeum támogatására. Az Erdélyi Múzeumon kívül 500 P-vel járult hozzá Szakosztályunk PATAKY JÓZSEFnek „Anjou királyaink és a román vajdaságok” címen az Erdélyi Tudományos Intézet kiadásában megjelent munkája kinyomtatási költségeihez. A tanulmány így mint az Erdélyi Múzeum-Egyesület és az Erdélyi Tudományos Intézet közös kiadványa jelenik meg, újabb bizonyoságul e két erdélyi intézmény testvéri együttműködésének.

Szakosztályunk általános ügyeivel kapcsolatban tisztelettel jelentem, hogy az Egyesület központjának jelentése szerint Szakosztályunknak jelenleg 245 tagja van. Szakosztályunk Szervezetét és Ügyrendjét az Egyesület 1943. február 28-i közgyűlése jóváhagyta s azt az Erdélyi Múzeum 1943. évi 3—4. számában közreadtuk, hogy így minden Szakosztályi tagunkhoz eljusson. Az ezután belépő szakosztályi tagok számára a Szervezet és Ügyrendből 200 különnyomat készült.

Szakosztályunk bevételei ebben az évben 3878 pengő 25 fillért tettek ki; ebből az összegből 2500 pengő volt az Egyesület központjától nyert ellátmány, 878,25 pengő, a múlt évi pénztári maradvány és 500 pengőt kaptunk a Magyar Tudományos Akadémiától tudományos kiadványok támogatására. Kiadásaink végösszege 3336 pengő 51 fillér, ami a következő nagyobb tételek között oszlott meg: a tudományos kiadványokra fordított, említett és részletezett 2200 pengőn kívül tudományos felolvasó üléseink megrendezésére 518 pengő 68 fillért, tudomány-népszerűsítő előadásainkra 233 pengő 38 fillért, vidéki előadók költségeire 223 pengő 40 fillért, a Szervezet és Ügyrend kinyomtatására és kisebb adminisztratív kiadásokra 161 pengő és 5 fillért fordítottunk. Évvégi pénztármaradványunk 541 pengő 74 fillér.

Jelentésem végére érve, úgy érzem, köszönetet kell mondanom Szakosztályunk mindazon tagjainak, akiknek önzetlen munkája lehetővé tette, hogy az egyre nehezebb életviszonyok és egyre súlyosodó gondok között sem bénult meg Szakosztályunk lélete és köszönetet kell mondanunk mindenkinek felett Istennek, akinek kegyelme megőrizte életünket és megadta számunkra 1943-ban is azt a viszonylagos csendet és békét, amelyben dolgozhattunk nemzeti művelődésünk mi reánk bízott területén. Legdrágább kincsünk, nemzeti művelődésünk megtartását és annak tovább munkálása lehetőségét a jövőre is Isten kegyel-

métől kérve, jelentésemet befejezem és tisztelettel kérem annak elfogadását.

Kolozsvár, 1943. december 15.

DR. JUHÁSZ ISTVÁN
szakosztályi titkár

Jelentés

a Természettudományi és Matematikai Szakosztály 1943. évi működéséről

Szakosztályunk működését a folyó esztendőben a múlt évben megszabott irányban folytatta. Működésünk elsősorban a szakülésekben nyilvánult meg. Nyolc szakülést tartottunk a következő tárgysorozattal:

I. (280.) február 8-án. 1. KOL ERZSÉBET: Adatok Borszék és Bélbor borvizeinek hydrobiológiájához. — 2. GYÖRFFY ISTVÁN: Bélbor mésztuffalakerakódást okozó mohái. — 3. GYÖRFFY ISTVÁN: Erdélyi Preissia commutataak sexesváltozása. — 4. GYÖRFFY ISTVÁN: Moha fejlődésrendellenességek a Békás szorosból. — 5. PÉTERFI ISTVÁN: A Gyalui havasok néhány Staurastrumáról.

II. (281.) március 1-én. MÓCZÁR LÁSZLÓ: Utonálló darazsak (Psamocharidae. Hym.) ökológiája. — 2. FÁBIÁN GYULA: Múzeumlátogatás Szovjetországra.

III. (282.) április 5-én. 1. SZŐKEFALVI NAGY GYULA: Összefüggések a polynomok zérushelyei és A helyei között és alkalmazásuk algebrai egyenletek gyökeinek vizsgálatára. — 2. VITÉZ NAGY BARNABÁS: Adatok a Tiszántúl Orthoptera (Egyenesszárnyúak) faunájához. — 3. JENDRASSIK LÓRÁND: Az érzéki és fizikai külvilág létezése.

IV. (283.) május 3-án. 1. TÖRÖK ZOLTÁN: A Kelemen-havasok eruptív tömegének talapzatát alkotó képződményekről. — 2. HARGITAI ZOLTÁN: Mikroklíma tanulmányok. — 3. JÁSZFALUSI LAJOS: Éjjeli halászat folyóvizekben fehér és színes fényvel. — 4. UBRIZSY GÁBOR: Kísérletek a növények légköréről.

V. (284.) június 7-én. 1. TÖRÖK ZOLTÁN: A Kelemen-talapzat kéregmozgásai. — 2. MALÁN MIHÁLY bemutatta Bottyán Olga: Adatok a szkythakor embertanához című dolgozatát. — 3. MALÁN MIHÁLY: A székeleyk termete.

VI. (285.) október 4-én. 1. MÓCZÁR LÁSZLÓ: Sirex gigas L. pete rakása (színes fényképek és filmbemutatóval). — 2. JÁSZFALUSI LAJOS: A Kötelendi patak halai.

VII. (286.) november 8-án. 1. IMRE LAJOS: Poláris kristályok és elektrolitoldatok fázisátárán fellépő elektromos kettősrétegek. — 2. IFJ. XÁNTUS JÁNOS: A gálósházi karsztvidék geológiai érdekességei.

VIII. (286.) december 13-án. 1. GYÖRFFY ISTVÁN: Aulacomnium turgidum előfordulása a Horthy-csúcson. — 2. GYÖRFFY ISTVÁN: Terjesztenek-e szagot a Splachnaceák? — 3. GYÖRFFY ISTVÁN: Kétpetős Sphagnum-képződmények a Hargitából. — 4. GYÖRFFY ISTVÁN: A nagy-pietroszi havasirózsák abnormis virágai. — 5. GYÖRFFY ISTVÁN: Kolozsvár és vidéke virágos növényeinek fejlődésrendellenességei. I—XII.

Így tehát szaküléseinken 26 előadás hangzott el. Valamennyi előadó tagtársunk volt, két vendég kivételével. Előadásaink közül növénytani volt 12, állattani 5, földtani 3, embertani 2, természetfilozófiai, geometriai, kémiai és múzeológiai 1—1 előadás. Az előadásokat rendszerint hosszabb vita követte. Megalakulásunk óta tartott szaküléseink száma a folyó évi előadásokkal 287-re emelkedett. Ezenkívül tagjaink három előadást tartottak a besztecei vándorgyűlésen is.

A folyó évben új folyamként felelevenítettük Szakosztályunk folyóiratát a *Múzeumi Füzetek* et *MALÁN MIHÁLY* szakosztályi titkár szerkesztésében. A folyóirat 4 számban 20 ív terjedelemben, sok képpel a szakosztályban elhangzott fontosabb előadásokat, ezenkívül a szakosztályi előadások kivonatát, valamint a hozzászólásokat is közölte; ekként 17 eredeti tudományos közleményen kívül szakosztályi életünk egész keresztmetszetét adta.

Választmányunk az év folyamán a folyó ügyek intézésére három ülést tartott. — Mind a szakülések, mind a választmányi ülések részleteit illetőleg utalunk a *Múzeumi Füzetek* re, melyben mindezeket részletesen közöltük.

Kolozsvár, 1943. december 31-én

DR. BALOGH ERNŐ
elnök

DR. MALÁN MIHÁLY
titkár

Jelentés az Orvostudományi Szakosztály 1943. évi működéséről

Milyen lehet a tudományos élet századunk második világháborújának ötödik évében? Találunk-e valódi tudományos elmélyülést? El tudja-e magát különíteni a ma élő orvostudós a háború zajától úgy, hogy beleélje magát a vizsgálendő sejt miliójébe és intellektusa minden rezdülésével egy kialakuló magzati szervezet belső egymásrataltságnak vonatkozásait fürkéssze, összhangba hozva az alaki elváltozásokat a működéssel, az okot az okozattal... , hogy kutassa a kórokozó és az élő, védekező ellenanyagot termelő szervezet örökös harcát... , hogy elmélyüljön a vérfesték keletkezésének és lebontásának kóros körülmények közötti elváltozásaiiba?... Volt-e, aki katonai szolgálata mellett, vagy bevonult társát helyettesítve, küzködve a felszerelés és anyagbeszerzési lehetőség hiányaival mégis eredményesen búvárkodott, volt-e keret a tudományos megnyilatkozások számára, volt-e hallgatója, volt-e aki megértette, aki reagált, vitába szállt, alakult-e ki tudományos vita, igazi, magas színvonalú; volt-e izzó, igazi meleg nap, ahol a konvencionális taps elhalkulása után a probléma elevenebben élt, mint előbb, serkentett-e újabb vizsgálatra, volt-e másnap, vagy még aznap este lázas utánalaposzás az archivumokban?... Vagy az most nem időszerű?... Kolozsvárt, az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvostudományi Szakosztály 1943. esztendei történéseinek összefoglalása e kérdésekre büszke igenel felel.

A Szakosztály működése ez évben is többretű volt: nagyszámú tudományos szakülés képezte működésének gerincét. Érte-

sítójének négy kötete összesen több, mint 600 lapon jelent meg, számos műmelléklettel. A Szakosztály résztvett a besztercei vándorgyűlésen, és annak keretében három orvostudományi előadás hangzott el a nagyközönség számára. Megrendezte ezen kívül ugyanott ez évben is az orvosi továbbképző előadássorozatot. Az itt elhangzott előadásokat az Értesítő egy további sajtó alatt lévő kötetben fogja közölni. Hőgyes Endréről elnevezett orvostudományi országos pályadíjat is tűzött ki a Szakosztály és a pályázat alapján az 1000 pengős díjat az erre érdemes pályázónak oda is ítélte. Evvel, és Szócs SÁMUEL, a dési kórház alapító igazgató-főorvosa emléktáblájának a leleplezésével a Szakosztály elhunyt nagyjai emlékének kívánt áldozni.

A szakosztályi élet gerincét képező tudományos ülések sűrűn követték egymást: januártól május végéig 15, szeptembertől karácsonyig pedig 12, összesen 27 tudományos szakülést tartott a szakosztály; ezeken 39 bemutatás mellett 46 tudományos előadás hangzott el. Az érdeklődést az állandóan nagyszámú hallgatóság is összesen 113 hozzászólással érdekesebbé és értékebbé tett magas színvonalú vita mutatja. Kolozsvár — kötelez. És az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvostudományi Szakosztálya élén az Egyetem erőivel, de erősítve a honvédség, a városi orvosok, Észak-Erdély és a Székelyföld kartársainak tudományos hozadékával, olykor-olykor egy távolabbról jött, szívében ide húzó kartárs előadásával tarkítva, 1943-ban is bizonyosságot tett a magyar tudományos élniakarásról, de egyben magas elhivatottságáról is. Lehetetlen e helyen beszámolót nyújtani e nagyszámú bemutatás és előadás tárgyáról. Erről az Értesítő ad hű képet. De a sok tudományos megvitatásra került tárgy közül talán kiemelhetünk néhányat, amelyek több előadó munkakörét képezve egy-egy színfolttal jellegzetessé tette az elmúlt munkaévet. A kórbonctan és a bőrgyógyászat határterületén a bőr daganatai és az anyajegyek szerepeltek, csakúgy, mint a bőrtuberculosis problémája. Az influenzakérdés is több előadónak képezte kutatási anyagát. Számos bakteriológiai kérdés szerepelt a napirenden, kiemelkedők voltak az immunitástani problémák. Ismételten szerepelt az echinococcus megbetegedés is. Az operatív szakmák képviselőit plasztikai műtéti problémák mellett az érzéstelenítési kérdések foglalkoztatják. A nőgyógyászokat hormonális kérdések érdeklik, de felvetődött a rákkérdés is, különösen a sugaras gyógykezelés szempontjából. Sok előadó számolt be a honvédelem aktuális orvosi kérdéseiről is. A fejlődéstan köréből az izületképzési kutatómunka került előtérbe. A beteg-bemutatások a gyakorlóorvos szempontjából érdekes és tanulságos esetekkel élénkítették a szaküléseket. De vetődött fel más tudományággal közös kérdés is: ennek a megbeszélésére ez évben a jogszokkkal rendeztünk együttes szakülést az orvosi felelősség jogi szempontjainak megvitatására.

E színfoltszerűen ecsetelt adatok mellett a minőség kérdéseire a Szakosztály munkásságát maradandóvá tévő Értesítő adhat felvilágosítást. Az Értesítőnek — az eredeti terv szerint — négy kötete jelent meg az 1943. évben (52, 53, 54, 55.).

Az 52. kötet (152 l.) 13 eredeti közleménye az orvostudomány különböző területei közül a kísérleti daganaikutatás, szemészeti- és nép-egészségügyi kérdések mellett a gyógykezelés egyes általános irányelveit is tárgyalja szakavatott szerző tollából. Gyerekgyógyászati és serológiai problémák mellett a jog- és orvostudomány közös kérdéseit is megvilágítja; az orthopaedia területéről is találunk két tanulságos cikket. A kötetet 15 tudományos szakülés jegyzőkönyve és 3 választmányi ülés egészíti ki. E kötetben jelent meg a Hőgyes Endre országos pályadíj dírdetménye, és végül DR. VITÉZ BERDE KÁROLY búcsúbeszéde Szentkirályi Zsigmond felett.

Az 53. kötet (137 l.) az influenza-dolgozat mellett több belgyógyászati tárgyú cikket közöl, különösen a vérképző szervek kórtana köréből. De van az ebben a kötetben közölt 12 eredeti tanulmány között gyerekgyógyászati, ideggyógyászati, katonarorvosi tárgyú cikk is, sőt bakteriológiai és parasitológiai tárgyú dolgozat is, annak hasznos klinikai vonatkozásával. A kötetet 11 tudományos szakülés jegyzőkönyve egészíti ki. Ugyancsak e kötetben található az évi rendes közgyűlés jegyzőkönyve is.

Az 54. kötet (159 l. és 19 tábla műmelléklet) 5 cikket közöl az izületképzés tárgyköréből (embryológus, szövettanász, kísérleti kutató és orthopaed-sebész tollából); emellett áttekintést nyerünk az erre hivatott szerző tollából Erdély egészségvédelmi programjáról. Egy részletesen kidolgozott ritka fejlődési rendellenesség mellett az olvasó áttekintést nyer a csípőizület orthopaed betegségeiről és azok gyógyításáról, dystrophiás csecsemők kezelésének elveiről és egy rövidebb szövettani tárgyú cikk mellett az influenzakutatás mai állásáról. Az 5 izületképzési cikk a Szakosztály erkölcsi támogatásával, de kizárólag a szerzők anyagi, stb. felelősségére külön műként is kiadásra került. Az 54. kötetet a tagnévsor egészíti ki.

Az 55. kötet (168 l. és 8 tábla műmelléklet) a scarlatina megelőzéséről közöl cikket a tárgykör hivatott művelőjétől. A tuberculosis kérdésével több tanulmány foglalkozik. A tüdőgümőkór gyógyításának új módszerét társszerzőként külföldi professzor Értesítőnkben első világirodalmi közlésként hozza. Gyakorlati kórtani kérdések mellett ismét több belgyógyászati tárgyú cikk olvasható az agyhártyagyulladás gyógyításáról, az anaemiáról, háborús idegrendszeri elváltozásokról és újabb sebészeti eredményekről. E kötet tartalmazza az 1943. szeptemberétől karácsonyig tartott 12 tudományos szakülés jegyzőkönyvét, a választmányi ülések jegyzőkönyvét, a tagnévsor kiegészítését és krónikát. E kötet végén közöltük az eredeti közlemények szerzői által tanulmányukról valamely világnyelven írott összefoglalást.

A Szakosztály szaküléseire — azok magas tudományos színvonalára és a betegbemutatókra való tekintettel csupán orvosokat és orvos-tanhallgatókat hívtunk meg. Orvostudományi vonatkozású népszerű előadások tartását az Egyetem Barátainak Egyesülete vállalta és végzi is el. Ilyenformán aránylag csupán ritkán van módja a szakosztálynak üléseire a nagyközönséget is meghívni. Ilyen eset adódott, amidőn KOLESZÁR LÁSZLÓ, a szakosztály tiszteletbeli elnöke a színes fényképezésről

tartott bemutatásokkal kísért előadást és a fentemlített szaküléseken kívül külön bemutató ülésen ismertettük a Magyar Pharma Rt. által vetített „elektronmikroszkóp“ című filmet.

A Szakosztály ezévben is kivette részét az ezalkalommal Besztercén rendezett vándorgyűlés rendezésében. A Szakosztály részéről a vándorgyűlés nagyközönsége számára DR. VITÉZ BERDE KÁROLY egyetemi ny. r. tanár „A népi gyógyítás ősi elemei“, DR. HORVÁTH BÉLA egyetemi ny. r. tanár „Az éles látás feltételei“, és DR. BALOGH MIHÁLY tisztifőorvos „A szeretfalva—dédai vasútvonal építkezésének közegészségügye“ címen tartott előadást. Ezen részvételen kívül azonban a Szakosztály ezévben is megrendezte orvosi továbbképző előadás-sorozatát, amelynek előadói a következők voltak: DR. GYERGYAY ÁRPÁD egyetemi ny. r. tanár, DR. VITÉZ KIBÉDY VARGA LAJOS, egyetemi ny. r. tanár, DR. HARANGHY LÁSZLÓ egyetemi ny. r. tanár, DR. VITÉZ HAYNAL IMRE egyetemi ny. r. tanár, DR. KISS ERNŐ sebész-főorvos, DR. MÉHES GYULA egyetemi ny. r. tanár, DR. MIHÁLIK PÉTER egyetemi ny. r. tanár, DR. KLIMKÓ DEZSŐ egyetemi ny. r. tanár, DR. ZÖLD ISTVÁN belgyógyász, főorvos-igazgató, DR. BUGYI BALÁZS egyetemi tanársegéd, tart. orvos-hadnagy, DR. KATONA JÁNOS szanatóriumi főorvos, DR. PUTNOKY GYULA egyetemi ny. r. tanár, DR. FORFOTA ERICH egyetemi magántanár, DR. NAGY DEZSŐ bőrgyógyász, orvos-százados. Az immár tradicionálissá váló orvosi továbbképző előadásorozat ez alkalommal is igen nagyszámú orvoskartársat vonzott Besztercére, akiknek soraiban Beszterce városa, a megye és Észak-Erdély félszázánál több orvosa mellett még dunántúli kartársat is láttunk. A vándorgyűlésen elhangzott előadások az Értesítő következő, sajtó alatt lévő 56. kötetében jelennek meg.

Az elmúlt évben határozta el a Szakosztály országos pályadíj kiírását, az utolsó három évben magyar szerző által készített, ez alkalommal elméleti szakmájú, legkiválóbb eredeti tudományos munka 1000 pengővel való jutalmazására. A pályadíjat a Szakosztály választmánya egyhangú határozattal DR. VEREBY KÁROLY egyetemi c. rk. tanár, adjunktusnak ítélte. A Hőgyes Endre-pályadíj átadása ünnepi keretek között a közeljövőben fog megtörténni, amikor is a választmány felkérése alapján a Szakosztály elnöke, DR. VITÉZ BERDE KÁROLY fog Hőgyes Endréről serlegbeszédet mondani.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvostudományi Szakosztálya feladatának tekinti az elhunyt nagyjairól való megemlékezést is. E történelmi kötelezettségének kívánt eleget tenni akkor, amikor felelevenítette DR. SZÖCS SÁMUELnek, Wesselényi Miklós házi-orvosának, Deák Ferenc orvosi tanácsadójának, a dési kórház alapító igazgató-főorvosának, szegények és nyomorultak istápolójának, a tetekben oly nagyerejű magyar orvosnak emlékét, midőn sírhelyét ünnepség keretében leleplezett emléktáblával jelölte meg. Erről az 55. kötet krónikása emlékezik meg részletesen.

Jelentésünket a tekintetes Választmány figyelmébe ajánlva, vagyunk mély tisztelettel

Kolozsvár, 1944. február 23.

DR. KROMPECHER ISTVÁN
szakosztályi titkár

Jelentés

a Jog-, Közgazdaság- és Társadalomtudományi Szakosztály 1943. évi működéséről

1. A Szakosztálynak az 1942. november 7-én tartott közgyűlésén történt újjászervezését követőleg az új tisztikar elsősorban is az említett közgyűlésen elfogadott szakosztályi üg y r e n d végleges formába öntését szorgalmazta. A közgyűlés az általánosságban letárgyalt ügyrend pontos megszövegezésére DR. BUZA LÁSZLÓ alelnököt és DR. BALÁS P. ELEMÉR választmányi tagot kérte fel, akik munkálatukat a szakosztályi titkár közbejöttével az 1943. január 28-án tartott szakosztályi választmányi ülés elé terjesztették. A választmány a bemutatott szöveget változatlanul elfogadta és a szakosztályi közgyűléstől nyert felhatalmazás alapján az Egyesület választmánya, majd közgyűlése elé terjesztette. Az 1943. január 29-én tartott igazgatóválasztmányi ülés javaslata alapján az Egyesület 1943. február 28-i közgyűlése az ügyrendet — a 14. §. szövegén eszközölt csekély módosítással — tudomásul vette. Ezek után a Szakosztály az ügyrendet kinyomatta és az összes szakosztályi tagoknak megküldötte.

2. A Szakosztály az év első felében a következő négy tudomán y o s felolvasó ülést rendezte: Február 10. DR. BUZA LÁSZLÓ egyetemi ny. r. tanár: A közjog és a magánjog fogalmi elhatárolásának kérdése. — Március 17. DR. SCHNELLER KÁROLY egyetemi ny. r. tanár: Szórványok és szigetek sorsa Kolozs vármegyében. — Április 14. DR. CSIZMADIA ANDOR városi tanácsnok: Szociálpolitika a reformkori Kolozsváron. — Május 12. DR. KISS MÓR nyug. egyetemi ny. r. tanár: A római jogi gyakorlatok jelentősége a jogi oktatásban és DR. SZEMÉLYI KÁLMÁN egyetemi ny. r. tanár: Vétkességi fokozatok értékelése a római jogban.

Az előadássorozat összeállításakor az a cél lebegett a szakosztályi tisztikar szeme előtt, hogy a Szakosztályban képviselt tudományágak művelésének legújabb eredményeit a Szakosztály tagjai és az érdeklődő közönség előtt ismertessük, egyidejűleg szolgálva ezzel az erdélyi magyar tudományosság fejlesztését és a szakismeretek terjesztését. Előadássorozatunkat az év második felében is folytatni óhajtottuk, de ez a felkért előadók akadályoztatása miatt, sajnos, elmaradt.

A felsorolt előadásokon kívül a Szakosztály 1943. február 18-án együttes tudományos ülést rendezett az Egyesület Orvostudományi Szakosztályával. Ezen az ülésen DR. TURY SÁNDOR KORNÉL egyetemi ny. r. tanár, a Szakosztály tagja tartott előadást „A gyógyítás kockázata jogi szempontból” címmel.

Az elmúlt évben a Szakosztályra került a sor, hogy az Egyesület február 28-i közgyűlésére DR. OTTLIK LÁSZLÓ egyetemi ny. r. tanár személyében ünnepi előadót adjon. Dr. Ottlik László ez alkalommal „A politikai géniusz” című tanulmányát olvasta fel.

3. A Szakosztály az Egyesületnek 1943. szeptember 5—8-án Besztercén rendezett v á n d o r g y ű l é s é n három előadással szerepelt. Ezek a következők voltak: DR. SÖVÉNYHÁZY FERENC egyetemi ny. r.

tanár: A jogrendszer. — DR. BÓNIS GYÖRGY egyetemi ny. rk. tanár: Hagyomány és haladás az erdélyi jog fejlődésében. — DR. VENCZEL JÓZSEF, az Erdélyi Tudományos Intézet tanára: A volt határőrezredek vagyonának sorsa.

A vándorgyűlés záróbeszédét az Egyesület elnökségének felkérésére DR. MARTONYI JÁNOS egyetemi ny. rk. tanár, a Szakosztály titkára mondta.

4. A szakosztályi üléseken elhangzott előadásokat „Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Jog-, Közgazdaság- és Társadalomtudományi Szakosztályának Értekezései“ címmel indított önálló kiadványsorozatban tettük közzé. Ennek keretében eddig öt füzet jelent meg; ezek közül az első DR. CSEKEY ISTVÁN egyetemi ny. r. tanárnak az 1942. december 18-i vitaülésen „Teher-e közigazgatási intézkedéssel kivételt a miniszter saját rendelete alól?“ címen tartott előadását és az ehhez való hozzászólásokat, a többiek pedig a 2. alatt felsorolt négy felolvasást tartalmazzák, összesen 12 és fél ív terjedelemben. A 2. számú füzet DR. BUZA LÁSZLÓ előadásán és az ülésen elhangzott hozzászólásokon kívül DR. VITÉZ MOÓR GYULA budapesti egyetemi ny. r. tanár által beküldött, „Az állam joga és a magánosok joga“ című reflexiókat is magában foglalja. A kiadványokat a Szakosztály minden tagjának megküldöttük.

5. A Szakosztály, valamint a Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály közös folyóiratának, az Erdélyi Múzeumnak szerkesztésében Szakosztályunk részéről a titkár vett részt. A Szakosztály tagjai közül DR. MIKÓ IMRE és SZÉKELY GYULA nagyobb tanulmányokkal, DR. BALOGH ARTÚR elnök pedig könyvismertetéssel szerepelt a folyóiratban.

6. Az 1943. december 18-án tartott szakosztályi közgyűlésen DR. BALOGH ARTÚR elnök „Az állam tudománya és a háború“ címmel értekezett, majd részleges tisztújításra került sor. DR. MARTONYI JÁNOS a titkári tisztségről másirányú elfoglaltsága miatt lemondott és csak a szakosztályi választmánytól nyert szerkesztői megbízását tartotta meg. A közgyűlés DR. NAGY LÁSZLÓ törvényszéki bírót választotta meg titkárrá, az ügyrend 9. §-ának megfelelő módosításával szervezett külön pénztárosi tisztséget pedig DR. KÖKÉNDI ANTAL egyetemi titkárral töltötte be.

Kolozsvár, 1944. január 3

DR. BALOGH ARTÚR
szakosztályi elnök

DR. MARTONYI JÁNOS
szakosztályi titkár

Jelentés

az Egyesület 1943. évi kiadványairól

Az Elnökség megtisztelő felszólítására az Egyesület 1943. évi kiadványairól a következőkben számolhatok be:

Bár a nyomdai viszonyok súlyosbodtak, az elmúlt év folyamán az Egyesület kiadványok tekintetében nagyjában meg tudta tartani.

sőt bizonyos vonatkozásokban felül is múlta az 1942-ben elért színvonalat. Ezt egyrészt az Egyesület áldozatkész segítsége, másrészt meg a kiadványokat gondozó tárigazgatók, szerkesztők fáradozása tette lehetővé.

1. Az 1943. év folyamán megjelent Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Évkönyve az 1942. évre című kiadvány. Ez a kiadvány az Egyesület 1914-ben megszűnt évkönyv-sorozatának újrapótló folytatását jelenti. Az évkönyv keretei ugyan szegényesebbek, mint az első világháború előttié, de megelégedéssel tölthet el az a tudat, hogy a sorozat folytatására a nagy világháború harmadik évében kerülhetett sor, míg az 1914—18-as világháború alkalmával már az első félév után meg kellett szüntetni az évkönyv kiadását. Óvatosságból és takarékoszágból most is az Erdélyi Múzeumhoz kapcsolva, külön lapszámozott mellékletként jelent meg az évkönyv. A Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi, valamint a Jog-, Közgazdasági és Társadalomtudományi Szakosztály tagjai a tagilletményként járó folyóirattal együtt kapták meg az évkönyvet; az Orvosi meg a Természettudományi és Matematikai Szakosztály tagjai számára különnyomat készült és úgy jutott el a kiadvány minden olyan tagunkhoz, aki tagdíjkötelezettségének eleget tett.

2. Az Egyesület a visszatérés óta első vándorgyűlését Désen 1942. október 18—20. napján rendezte meg. A vándorgyűlés lefolyását, valamint az előadások szövegét szokás szerint ez alkalommal is emlékkönyv formájában bocsátotta közre az Egyesület. A kiadvány a következő címmel jelent meg: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Désen 1942. október 18—20. napján tartott tizenhetedik vándorgyűlésének Emlékkönyve, Kolozsvár, 1943. 186 + 4 sztn. l. 23 műnyomású táblával és 1 térképpel.

3. Az Egyesület kiadásában megjelenő Erdélyi Tudományos Füzeteknek 1943-ban 23 száma jelent meg. Nagyrésze különnyomat. Az önállóan megjelentek között mind terjedelmére, mind adatanyagának bőségére nézve legjelentősebb a 163. számú Cs. BOGÁTS DÉNES Háromszéki Oklevél-szójegyzék-e (181 l.). A másik két önállóan megjelent szám: 169. sz. MOZSOLICS AMÁLIA: A bronzkor kronológiájáról (53 l.) és 170. sz. VITA ZSIGMOND: A nagyenyedi Bethlenkollégium ifjúságának irodalmi törekvései a reform-korszak kezdetén (26 l.). A többi füzet az Erdélyi Múzeumból, illetőleg a dési vándorgyűlés emlékkönyvéből készült különnyomat.

4. Az elmúlt évben a Levéltár az 1942. évi Évkönyvből készített különnyomatként önálló füzet alakjában is kiadta 1942. évről szóló jelentését; csatolta azt a két kisebb levéltár anyagáról szóló beszámolóját is, mely eredetileg az Erdélyi Múzeum 1943: 106—10. l.-ján jelent meg. E kiadványt a Levéltár megküldötte a társ-intézményeknek, szakembereknek és mindenekelőtt azoknak, akik a levéltár gyarapításához az elmúlt években adományaikkal, letéteikkel hozzájárultak. Felhasználta és ezután is felhasználja a levéltár e kiadványát és az ezutáni hasonló jellegű kiadványokat is további gyarapításra ösztökélő munkájában.

5. Az Érem- és Régiségtár igazgatója, DR. ROSKA MÁRTON ez évben is folytatta a Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából című jelentős folyóirat kiadását. E jelentés elkészülésének időpontjáig ennek III. 1. jelzetű 121 lapot tartalmazó tekintélyes füzete jelent meg. Az e füzetben közzétett tanulmányok túlnyomó része őskori anyagot dolgoz fel. A III. kötet 2. füzete a kapott szóbeli értesítések szerint 1944 elején napvilágot lát.

6. A Növénytár folyóirata a Scripta Botanica Musei Transsilvanici DR. BEREI Soó REZSŐ szerkesztésében ez évben három füzetbe összevont 12 számban, 172 lap terjedelemben jelent meg; a tavalyi terjedelmét tehát ez a folyóirat egy ívvel haladta meg. A folyóirat a szerkesztő célkitűzésének megfelelően kisebb, különösen Erdély területére vonatkozó növénytani tanulmányokat közöl.

A Növénytár ebben az évben folytatta a Kolozsvár és környéke flórája című mű kiadását. DR. BEREI Soó REZSŐ közreműködésével NYÁRÁDY ERASMUS GYULA ebben az évben az 5—7. részt készítette sajtó alá és jelentette meg 15 íven (240 l.). A kiadói terv szerint e kiadványnak rövidesen megjelennek a befejező füzetek, s akkor e tekintélyes terjedelmű munkában Kolozsvár és környéke növényvilágának hiánytalan ismertetésével rendelkezünk.

Az elmúlt évre esett a Növénytár egy újabb kiadványának, a Fontes Florae Hungaricae — A Magyar Flóra Forrásművei című kiadványsorozat I. kötetének megjelentése is. Az első kötet BEREI Soó REZSŐ összeállításában a cseh-szlovák növénytani irodalom 1918—1940 közötti gazdag bibliográfiáját foglalja össze ilyen címen: Cseh-szlovák irodalom 1918—1940 — Bibliographia operum ceho-slovenicorum Kolozsvár, 1943. 59 l. Bizonyára örömmel várhatják botanikusaink a szerkesztői munkatervben feltüntetett magyar vonatkozású román és lengyel növénytani bibliográfiai munkák megjelenését is.

7. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi, valamint Jog-, Közgazdaság- és Társadalomtudomány Szakosztályának 57. évfolyamában megjelenő folyóirata az Erdélyi Múzeum ebben az évben 38 és $\frac{1}{2}$ ív terjedelemben, 7 ív műmelléklettel jelent meg. A folyóirat három éves működéséről a Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály 1943. december 15-én történt közgyűlésén részletes beszámoló hangzott el [L. Erdélyi Múzeum XLIX (1944), 263. l.].

8. A Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály megváltoztatta és az Erdélyi Múzeum 1943. évi folyamának 547—52. lapján kiadatta Ügyrendjét; ebből 200 példány különnyomat is készült, főként a később belépő tagok számára.

9. Az orvostudományi Szakosztály folyóiratának, az Értesítő az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvostudományi Szakosztályának munkájáról című kiadványnak újból való megindításáról tavalyi jelentésemben még nem emlékezhettem meg. A folyóiratnak az 1940—41. évi szakosztályi munkát visszatükröző I.

kötete 1942-i évjellel 68 lapon jelent meg. Az LI. kötet mint a címlap belső felén lévő alcím is jelzi, teljes egészében az EME dési vándorgyűlésével kapcsolatban 1942. október 18—19-én tartott orvosi továbbképző előadás-sorozat anyagát közli 124 l. + 1 sztl. lapon. Ez a kötet is 1943 folyamán jelent meg. 1943-as évjellel három kötet jelent meg. LII. kötet 152 l.-ot, az LIII. kötet 135 l. + 2 sztl. l.-ot, a XIV. kötet 160 l.-ot és 19 műnyomású táblát tartalmaz; az LV. kötet megjelenőben van. A Szakosztály elnöksége a nehéz papírviszonyok között is különleges szép papírt tudott biztosítani a kiadvány számára, s így ma a folyóirat mind külsejét, mind terjedelmét tekintve, legjelentősebb szakfolyóirataink közé tartozik. A folyóirat az élénken működő Orvostudományi Szakosztály munkáját tükrözi vissza úgy, hogy a kolozsvári egyetemi, sőt más intézetekben készült, de az író személyénél vagy a tárgy vonatkozásainál fogva a Szakosztály munkásságával kapcsolatban lévő dolgozatokat közöl. A szerkesztés gondos munkáját DR. VITÉZ BERDE KÁROLY szakosztályi elnök és DR. KROMPECHER ISTVÁN szakosztályi titkár végezte.

10. Az EME újra megindított folyóiratainak sorában örömmel kell üdvözlönnünk az 1943 őszén megjelent Múzeumi Füzetek című folyóiratot is. E folyóirat megindítója DR. APÁTHY ISTVÁN volt; 1907-ben mint az Erdélyi Nemzeti Múzeum természettárainak (állat-, ásvány-, növénytár) és a Természettudományi Szakosztálynak folyóirata indult meg, de ilyen minőségében 1909-ben megszűnt. 1911-ben DR. SZÁDECZKY GYULA az Ásványtár értesítőjeként indított hasonló című folyóiratot. Ennek megjelenése az 1919. évi 1. számmal szűnt meg. Ugyancsak 1919-ben szűnt meg a III. kötet 2. füzetével az 1915-ben DR. GYÖRFFY ISTVÁN szerkesztésében megindított Botanikai Múzeumi Füzetek, a Növénytár folyóirata. Az 1943-ban ugyancsak a régi címmel megindított folyóirat most Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Természettudományi és Matematikai Közleményei alcímet viseli. Eddig az Új folyam I. kötetének 1—2. füzete jelent meg 10 iven (160 l.). Bár tartalmi értékelésébe érthetően nem bocsátkozhatom, örömmel állapíthatom meg, hogy az eddig közzétett tanulmányok csaknem mindenike erdélyi anyagot dolgoz fel. A folyóirat külső kiállítása, a papíranyag szépsége meg egyaránt dicséri a szerkesztőt, DR. MALÁN MIHÁLYT és a Minerva Rt. nyomdáját.

11. A Jog-, Közgazdaság- és Társadalomtudományi Szakosztálynak a Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztállyal közös folyóiratában, az Erdélyi Múzeumban az előbbi szakosztály körébe tartozó dolgozatok szerkesztését DR. MARTONYI JÁNOS végezte. A Szakosztály kiadta újabb, módosított ügyrendjét is (Kolozsvár, 1943. 8. 1.) és megindította ugyancsak DR. MARTONYI JÁNOS szerkesztésében Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Jog-, Közgazdaság és Társadalomtudományi Szakosztályának Értekezései című kiadványsorozatát. Ebből eddig a következő öt szám jelent meg: 1. DR. CSEKEY ISTVÁN: Tehet-e közigazgatási intézkedéssel kivételt a miniszter saját rendelete alól? Kolozsvár, 1943. 16 l.—2.

DR. BUZA LÁSZLÓ: A közjog és magánjog fogalmi elhatárolásának kérdése. — DR. VITÉZ MOÓR GYULA: Az állam joga és a magánosok joga. Kolozsvár, 1943. 40. l. — 3. DR. SCHNELLER KÁROLY: Szórványok és szigetek sorsa Kolozs vármegyében. Kolozsvár, 1943. 70 l. — 4. DR. CSIZMADIA ANDOR: Szociálpolitika a reformkori Kolozsváron. Kolozsvár, 1943. 41 l. — 5. DR. KISS MÓR: A római jogi gyakorlatok jelentősége a jogi oktatásban. — DR. SZEMÉLYI KÁLMÁN: Vétkekességi fokozatok értékelése a római jogban. Kolozsvár, 1943. 29 l.

12. Egyesületünk támogatásával jelent meg 1943 folyamán az Erdélyi Tudományos Intézetnek egyik sorozatnyitó kiadványa Erdély Régészeti Repertorium á-nak ROSKA MÁRTON munkájából származó I., őskorral foglalkozó, a magyar szakirodalom számára bizonyára sok meglepetést hozó, hatalmas kötete.¹

A múzeumi kéziratár egyik jelentős kéziratát, Hermányi Dienes József anekdóta-gyűjteményét adta ki az Erdélyi Ritkaságok sorozatában GYÖRGY LAJOS.² Sajnos, a kiadvány-sorozat céljainak megfelelőleg a kéziratból csak válogatott anekdotákat adott ki, és így e művelődéstörténeti szempontból egyik legjelentősebb XVIII. századi erdélyi forrásunk a tudományos kutatás számára kihagyott jelentős részleteiben továbbra is hozzáférhetetlen marad, illetőleg csak kéziratban tanulmányozható.

Az egyesületi kiadványok seregszemléje után nyugodt megelégedéssel tekinthetünk vissza az elmúlt évre. A szellemi és anyagi feltételek e súlyos nehézségei közepette olyan kiadói tevékenységet fejtettek ki az EME különböző szervei, hogy ezt a kiadói évet olyannak tekinthetjük, mint amelyben az Egyesületnek legtöbb kiadványa jelent meg. Reméljük, hogy a kívülállók e részünkről pusztán a mennyiségre vonatkozó megállapítást a milyenségre vonatkozó értékeléssel kedvezően egészítik ki.

Az Egyesület központi kiadványainak és az Erdélyi Múzeum füzetekinek kiadóhivatali gondozására 1944. februárjától BRÜLL EMÁNUEL tanár urat kértem fel. Odaadó vezetése alatt nemcsak a központi meg az időszakonként megjelenő kiadványok elküldése terén tapasztalható a legnagyobb lelkiismeretesség és pontosság, de régebbi kiadványaink raktári elhelyezése és számontartása, a bizományosokkal való kapcsolatok fenntartása és kiterjesztése is jelentősen megjavult, illetőleg fejlődött. Alatta a kiadóhivatali számadások előbbi rendetlensége is megszűnt. Az új könyvelési rendszer megindításában teljesen önzetlenül nagy segítségére volt KOPETZNY KÁROLYNÉ úrnő. Szerkesztői minőségben mindkettőjüknek itt is köszönetemet fejezem ki.

Mindennek megállapítása után legyen szabad megjegyeznem, hogy az Egyesületnek legtöbb kiadványát a Minerva Rt. állította elő. S ha a szerkesztők talán néha tapasztaltak is bizonyos nehézségeket a kiad-

¹ *Thesaurus Antiquitatum Transsilvanicarum. Tom. I. Praehistorica — Erdély Régészeti Repertoriuma I. Őskor*, Kolozsvár, 1942. 368 l. 376 képpel és 25 térképpel.

² *Nagyenyedi síró Heraklitus és hol mosolygó s hol kacagó Demokritos*. Kolozsvár, 1943. I. köt. XVI + 182 l., II. köt. 196 l:

ványok készítésében, tapasztalhatták azt is, hogy a rendkívüli viszonyok között dolgozó vállalat nyomdaüzemének vezetői és munkásai megtesznek mindent, hogy a kezük alól kikerülő kiadvány lehetőleg kifogástalan legyen. Remélhető, hogy majd a nyugodtabb viszonyok beálltával a közös fáradozás még eredményesebb, még kifogástalanabb kiadványokat hozó lesz.

Egyelőre azonban előreláthatólag nem ez, hanem a kiadványok külső kiállításában és terjedelmében való visszaesésre, illetőleg csökkenésre van kilátás. A nyomdai árakban 1943 végén hirtelen bekövetkezett drágulás után már 1944 elején a papírárak újabb emelése szinte kétségtelenül ismételt munkabér-emelkedés várható. Az Egyesület Igazgatóválasztmánya már 1943 végén is csak az előbbi évek pénztári maradványainak szinte teljes felhasználásával tudta a szerkesztők addig vállalt anyagi kötelezettségeinek fedezetét biztosítani. Az 1944. évben az Egyesület jövedelmei egyáltalában nem növekednek, viszont kiadásai feltétlenül emelkednek. Az egyesületi szervezetnek és főként a szerkesztőknek teljes megértéssel kell nézniük az Egyesület anyagi helyzetét. Minthogy az Egyesület jövedelmeinek korlátozottsága miatt nem emelheti számottevően a folyóiratokra és a kiadványokra fordítható átalányokat, ha a szerkesztők más úton nem tudnak segíteni magukon, csakis a kiadványok terjedelmének jelentős csökkentésével vészelhetjük át az 1944. évet. Bár szerkesztői minőségemben engem is súlyosan érintenek majd e rendkívüli helyzet sajnálatos következményei, teljes megértéssel be kell látnunk, hogy mindnyájunknak áldozatot kell hoznunk az Egyesület anyagi egyensúlyának fenntartása érdekében.

Jelentésem a Tekintetes Választmány szíves figyelmébe ajánlva,
vagyok

Kolozsvár, 1944. január 1-én

tagtársi tisztelettel

SZABÓ T. ATTILA
igazgató-tag

Tájékoztató az Erdélyi Múzeum-Egyesület tagjai részére

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület igazgató-választmánya 1943. április 9-én tartott ülésén kimondotta, hogy az egyesületi élet élénkítése céljából az Erdélyi Múzeum-Egyesület rendes tagjait értesíteni fogja az Egyesület alapszabályában a rendes tagsággal kapcsolatban megállapított kötelesegekről és jogokról. Az alapszabályok erre nézve a következőképpen intézkednek:

(Kivonat az Egyesület új Alapszabályaiból)

I. Az Egyesület tagjai:

9. §.

Az Egyesület rendes tagja lehet minden nagykorú magyar állampolgár, természetes vagy jogi személy, a 10–17. §-ban meghatározott feltételek alapján. A taggá felvételről a jelentkezés vagy szavazóképes tag részéről történt ajánlás alapján az igazgatóválasztmány határoz; határozatát nem köteles megindokolni. Tiszteleti taggá a m. kir. belügyminiszter hozzájárulásától feltételezetten külföldi állampolgár is választható.

A jogi személy tagsági jogait képviselő útján gyakorolja. A képviselő személyét a taggá felvételkor a képviselő személyében történt változást az évi rendes közgyűlést megelőzően az Egyesület titkáránál kell bejelenteni.

10. §.

Az Egyesületnek igazgató, alapító, rendes, pártoló és tiszteleti tagjai vannak.

11. §.

Igazgatótag az a természetes vagy jogi személy, aki az Egyesületnek legalább 2000 pengő összeget, vagy múzeumi elhelyezésre alkalmas ennyi értékű tárgyat adományoz, és akit ilyenül az igazgatóválasztmány felvesz.

Az igazgatótag az igazgatóválasztmány tagja, egyébként a rendes tag jogait élvezi.

12. §.

Alapítótag az a természetes vagy jogi személy, aki az Egyesületnek legalább 500 pengő összeget, vagy múzeumi elhelyezésre alkalmas legalább ennyi értékű tárgyat adományoz, és akit ilyenül az igazgatóválasztmány felvesz.

Az alapítótag a rendes tag jogait élvezi.

13. §.

Az igazgató- és alapítótagoktól adományozott összegeket, amennyiben alapként vagy alapítványként adományozta, mint adományt (6. §. g. pont) kell kezelni.

14. §.

Az igazgató- és alapítótag a rendes tag jogait élvezi, azzal a különbséggel, hogy az Egyesület elnökévé és alelnökévé csak igazgató- vagy alapítótag választható (36. §.). Az igazgatótag tagja az igazgatóválasztmánynak (11. §.).

16. §.

Pártoló tag az, aki kötelezi magát, hogy három éven át a közgyűléstől megállapított tagsági díjat fizet, és akit ilyenül az igazgatóválasztmány felvesz.

A tagdíjat az év első negyedében kell fizetni. Aki tagsági díjával hátrálékban van, tagsági jogát nem gyakorolhatja; a kötelezettségek azonban fennmaradnak.

A pártoló tag, ha kilépési szándékát a harmadik év vége előtt be nem jelenti, úgy tekintendő, mint aki további három évre pártoló-tagsági kötelezettséget vállalt.

17. §.

Az évközben belépő rendes és pártoló tag tartozik a belépés évére eső egész tagdíjat megfizetni. Az évközben belépő tagnak az Egyesület kiadványai megszerzésére vonatkozó jogai a belépés évének elejével kezdődnek.

18. §.

A rendes tag jogai a következők:

a) tárgyalási, indítványozási és szavazati joga van az Egyesület közgyűlésén;

b) választ és választható; csupán az elnöki és alelnöki állásra nem választható más, mint igazgató vagy alapító tag;

c) résztvehet ama szakosztály működésében, amelyet választott (15. §. 2. bekezdés), és a szakosztály közgyűlésén ugyanazokat a jogokat gyakorolja, mint az Egyesület közgyűlésén;

d) díjtalanul kapja az Egyesület általános természetű, időszaki kiadványait és választott szakosztálya időszaki kiadványait, a többi szakosztály kiadványait kedvezményes áron kapja;

e) díjtalanul látogatja az Erdélyi Nemzeti Múzeum tárait, valamint a táraktól vagy szakosztályoktól rendezett időszaki kiállításokat;

f) díjtalanul vesz részt az Egyesülettől és a szakosztályoktól rendezett tudományos és népszerű előadáson, felolvasó ülésen, valamint az Egyesület vándorgyűlésén és tanulmányi kirándulásán.

19. §.

A pártoló tag jogai a következők:

a) díjtalanul kapja az Egyesület általános természetű időszaki kiadványait és kedvezményes áron a szakosztályok kiadványait;

b) díjtalanul vesz részt az Egyesület népszerűsítő előadásain, vándorgyűlésein és tanulmányi kirándulásain;

c) díjtalanul látogatja az Erdélyi Nemzeti Múzeum tárait, valamint a táraktól és szakosztályoktól rendezett időszaki kiállításokat.

20. §.

Megszűnik tagja lenni az Egyesületnek:

a) aki kilépését, ha rendes tag, a kötelező ötéves időszak, ha pártoló tag, a kötelező hároméves időszak letelte előtt bejelenti;

b) akit tagjai közül az Egyesület kizár, vagy töröl;

c) aki meghal.

21. §.

- Az igazgatóválasztmány az Egyesületből kizárja azt a tagot:
- akit megbecstelenítő cselekmény miatt jogérvényesen elítéltek;
 - aki a magyarság és keresztényiség ellen vét;
 - aki az Egyesületnek akarva kárt okoz.

22. §.

Az igazgatóválasztmány törli a tagok sorából azt a tagot, aki tagdíját ismételt felszólítás ellenére három év óta nem fizette be.

23. §.

Az igazgatóválasztmány törlést vagy kizárást kimondó határozata ellen az érdekelt ezen határozat kézbesítésétől számított 15 napon belül a közgyűléshez fellebbezhet.

Megjegyzések

1. Az 1942. június hó 28-iki közgyűlés határozata értelmében a rendes tagok évi tagsági díja 10 pengő. A tagsági díjjal kapcsolatos felszólamlások SIPOS ISTVAN bankigazgató, az EME pénztárosa címére küldendők: Kolozsvár, Erdélyi Kereskedelmi Bank Rt., Mátyás király-tér 38. sz.

2. Az alapszabály 3. §-a 2. bekezdése szerint a szakosztályok a következők:

1. Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi szakosztály. 2. Természettudományi és Matematikai szakosztály. 3. Orvostudományi szakosztály. 4. Jog-, Közgazdaság- és Társadalomtudományi szakosztály.

3. A Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály tagjai az Erdélyi Múzeumot, a Természettudományi és Matematikai Szakosztály tagjai a Múzeumi Füzeteket, az Orvostudományi Szakosztály tagjai az Értesítő az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvostudományi Szakosztályának munkájáról című kiadványt tagdíj fejében kapják. Bármely szakosztályba tartozó tag megrendelheti más szakosztály folyóiratát is félárú kedvezményvel. Az Egyesület más kiadványait a tagok féláron szerezhetik meg.

4. Külön is felhívjuk a rendes tagok figyelmét arra, hogy a tagdíjat az év első felében kell fizetni. Aki tagsági díjával hátralékban van, nem gyakorolhatja a 18. §-ban megállapított jogokat. Ezek közül is külön felhívjuk a figyelmet a d) pontra, amely szerint csak a rendes tagsággal járó kötelezettségeknek eleget tevő kapja díjtalanul az Egyesület általános természetű, időszaki, valamint választott szakosztálya időszaki kiadványait.

5. Az egyesület tagjainak bármikor és bármilyen egyesületi, illetőleg tagsági kérdésben készséggel szolgál felvilágosítással az Erdélyi Múzeum-Egyesület titkári hivatala: Kolozsvár, Mátyás király-tér 11. sz. I. em. Telefon: 29—68.

TARTALOM

NAGY GÉZA: Jelentés az Erdélyi Múzeum-Egyesület 1943. évi működéséről — — — — —	3
HEREPEY ÁRPÁD: Jelentés a Könyv- és Kézirattárnak 1943. évi munkálatairól — — — — —	12
JAKÓ ZSIGMOND: Jelentés a Levéltár 1943. évi működéséről — —	15
ROSKA MÁRTON: Jelentés a Történeti, Művészeti és Néprajzi Tár 1943. évi működéséről — — — — —	36
SZENTPÉTERY ZSIGMOND: Jelentés az Ásvány- és Kőzettár 1943. évi állapotáról — — — — —	47
BALOGH ERNŐ: Jelentés a Föld- és Óslénytani Tár 1943. évi állapotáról — — — — —	50
B. Soó REZSŐ: Jelentés a Növénytár 1943. évi működéséről — —	53
HANKÓ BÉLA: Jelentés az Állattár 1943. évi működéséről — —	57
JUHÁSZ ISTVÁN: Jelentés a Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály 1943. évi működéséről — — — — —	58
BALOGH ERNŐ—MALÁN MIHÁLY: Jelentés a Természettudományi és Matematikai Szakosztály 1943. évi működéséről — — — — —	61
KROMPECHER ISTVÁN: Jelentés az Orvostudományi Szakosztály 1943. évi működéséről — — — — —	62
BALOGH ARTÚR—MARTONYI JÁNOS: Jelentés a Jog-, Közgazdaság- és Társadalomtudomány Szakosztály 1943. évi működéséről	66
SZABÓ T. ATTILA: Jelentés az Egyesület 1943. évi kiadványairól —	67
* * *	
Tájékoztató az Erdélyi Múzeum-Egyesület tagjai részére — —	73
Tartalomjegyzék — — — — —	76